

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SKIVEBOGEN 2016

Årbog for Skive og Omegn
Bind 107

Skivebogen 2016

SKIVEBOGEN

**Historisk Årbog for Skive
og Omegn**

**107. bind
2016**

SKIVEBOGEN

Udgivet af Historisk Samfund for Skive og Omegn

Redaktør: Rud Kjems

Grafisk produktion: Skive Offset, Oddense

Skrift: Times

DISTRIBUTION

Skive Byarkiv, Asylgade 5, 7800 Skive. Tlf. 97 52 81 22.

E-mail: skivebyarkiv@muserum.org

MEDLEMSKAB

Kontingentet for 2015-16 er 75 kr. (indbefattet Skivebogen) + porto for udsendelse af Skivebogen (ialt 95 kr.).

Medlemskab kan tegnes ved henvendelse til et bestyrelsesmedlem eller Skive Byarkiv.

ÆLDRE ÅRGANGE AF SKIVEBOGEN kan købes ved henvendelse til Skive Byarkiv. Pris: 75 kr. + porto, 1999 dog 120 kr. + porto.
P.t. er flg. årgange på lager: 1930-1931, 1933-1934, 1937-1946, 1951, 1954, 1956, 1972-1974, 1978-1987, 1991-2007, 2010-2015.

HISTORISK SAMFUNDS BESTYRELSE:

Viceskoleinspektør Poul Tolstrup, Jens Laursensvej 10,

7800 Skive. Tlf. 97 52 29 40 (formand)

Statsaut. ejendomsmægler Per Toft Mouritsen, Roslev (kasserer)

Sognepræst Henrik Forman, Hurup

Sekretær Bodil Hansen, Lund

Overlærer Rud Kjems, Balling

Godsejer Birger Schütte, Eskjær

Ingeniør Ivan Thorgaard, Balling

ISBN 978-87-87346-26-9

Forside:

Herregården Østergaard. Gouache af Rasmus Henrik Kruse, 1837. Det Kgl. Bibliotek. Ny bog i anledning af 500 året for Middelalderborgen Østergaard. Se omtale side 101.

Bagside:

Den gamle døbefont i Feldborg Kirke. Læs artiklen om præsteindberetninger fra Skiveegnen fra begyndelsen af 1800-tallet. Side 5-24.

Præsteindberetninger fra Skiveegnen

Oldsagskommissionens undersøgelse af 1808

Af Rud Kjems

Mens den antikvariske forskning ikke rigtigt bevægede sig fremad i 1700-tallet, så kom der for alvor fart på i det følgende århundrede. I begyndelsen af 1800-tallet blev der herhjemme taget en række initiativer, som i løbet af nogle årtier forvandlede oldforskningen til en moderne videnskab og medvirkede til, at Danmark senere i 1800-tallet blev foregangsland i Europa på det arkæologiske felt.

Det første vigtige skridt var oprettelsen af *Den Kongelige Commission til Oldsagers Opbevaring* i 1807. Med tiden udviklede kommissionen sig til et museum, som fra 1892 bar navnet Nationalmuseet. Det var teologen Friederich Münter og litteraturhistorikeren Rasmus Nyerup, som var initiativtagere til kommissionen. Formålet var dels at indsamle og opbevare oldsager - og dels at arbejde for at sikre og bevare de mange oldtidsanlæg rundt om i riget.

Rasmus Nyerup (1759-1829) var professor i litteratur og leder af Universitetsbiblioteket, som havde til huse på kirkeloftet (med adgang fra Rundetårn) over Trinitatis Kirke. Han havde året før kommissionens oprettelse slået til lyd for, at oldsager og mindre runesten skulle opbevares forsvarligt indendørs, og at der burde tages initiativer vedrørende beskyttelsen af oldtidsmonumenterne rundt om i landet. Endelig havde han få måneder før kommissionens nedsættelse i en skrivelse opfordret folk til at indsende oldsager til Universitetsbiblioteket. Nyerup blev den nye kommissions sekretær.

Friederich Münter (1761-1830), som var professor i teo-

logi, havde i 1806 udsendt et skrift om Lejre-monumenternes elendige tilstand. Det havde åbnet manges øjne for, at det var på høje tid at gribe ind, hvis Danmarks arv fra forhistorien skulle sikres. Münter blev i 1808 udnævnt til Sjællands biskop.

Udover Nyerup og Münter fik følgende sæde i Oldsagskommissionen: A.W. Hauch, hofmarskal og leder af Kunstkammeret, etatsråd P.J. Monrad, embedsmand i centraladministrationen, W.H.F. Abrahamson, officer og stærkt engageret i samtidens litteratur, samt filologen Børge Thorlacius.

Det var ved at være på høje tid! Tidligere havde monumenterne rundt om i landet til dels været beskyttet af den overtro, som florerede i almenen. Det kunne være fristende at fjerne en gravhøj, der lå i vejen for markarbejdet og fylde højjorden i vandlidende sænkninger i ageren og benytte eventuelle sten til husbyggeri. Men mange afholdt sig herfra, da de frygtede hævnaktioner fra »bjergfolket« i højene. I begyndelsen af 1800-tallet var overtroen imidlertid stærkt på tilbageslag.

De største ødelæggelser var dog fremkaldt af landbrugsreformerne i slutningen af 1700-tallet, hvor et stort antal gårde blev udflyttet. Det medførte blandt andet, at der blev anlagt nye veje og i forbindelse hermed tillige nye broer af sten. Også nye stendiger blev der bygget mange af, så der skulle bruges rigtig mange sten. Dem kunne man hente i dysser og jættestuer, og et stort antal oldtidsanlæg havde allerede måttet lade livet, da kommissionen blev nedsat i 1807. Rasmus Nyerup havde i øvrigt

Rasmus Nyerup bør nok betragtes som den egentlige ophavsmand til Den Kongelige Kommission til Oldsagers Opbevaring, hvis samling blev én af grundstammerne i Nationalmuseet. Pastel af Hornemann fra 1825.

i 1806 udgivet en beretning om en fodrejse på sin fødeø Fyn. På turen havde ødelæggelserne af stengrave og runesten chokeret ham.

Nyerup og Münters initiativ blev hjulpet på vej af begivenheder og strømninger i samtiden. Tabet af flåden i 1801 havde fremkaldt stærke nationale følelser og øget interessen for danske værdier, og den gryende romantik

styrkede interessen for oldtiden, som blev betragtet som en glørværdig periode i vort folks historie.

Landsomfattende undersøgelse

Oldsagskommissionen iværksatte i 1808 en landsomfattende undersøgelse. En liste over tolv emner, som kommissionen ønskede belyst vedrørende oldsager og andre

gamle levn, blev udsendt til landets præster, som hver især skulle gøre rede for levnene i deres sogn.

Det var langt fra første gang, præsterne blev inddraget i landsomfattende undersøgelser. Det gav næsten sig selv at benytte denne metode, der sikrede, at enhver krog, eller rettere ethvert sogn, kom med i undersøgelsen. Ved nogle undersøgelser blev ud over præster også lokale embedsmænd m.fl. inddraget. Det skete f.eks. i G.O. Begstrups store undersøgelse af dansk landbrug. Den resulterede i værket *Agerdyrkningens tilstand i Danmark*, som blev til i netop de år, hvor Oldsagskommissionen undersøgte oldtidsmindernes tilstand.

Den første, der benyttede sig af præsteindberetninger i forbindelse med en undersøgelse af antikvarisk art, var Ole Worm (1558-1654). Det var i forbindelse med værket *Danicorum Monumentorum libri sex*, der udsendtes i midten af 1600-tallet. I den første afdeling beskrev han især jordhøje og stenbygninger rundt om i landet. De efterfølgende fem indeholdt en oversigt over omkring 150 runeindskifter og var den første systematiske opgørelse over runeindskrifter i Danmark. De fleste runesten blev tegnet. Worm er med rette blevet kaldt den nordiske oldforsknings grundlægger.

Selvom præsternes indberetninger til Oldsagskommissionen var af stærkt svingende kvalitet, fik de betydning. For første gang nogensinde fik man nemlig dannet sig et brugbart indtryk af, hvad der gemte sig af oldtidsanlæg mm. rundt om i landet. I 1809 tog kommissionen det næste skridt, da den indledte arbejdet med at frede jordfaste oldtidsanlæg, og tre år senere påbegyndtes udgivelsen af *Antiquariske Annaler*, der ud over artikler og omtale af oldtidsfund også bragte meddelelser om de seneste fredninger.

Emnelisten

De af oldsagskommissionen udarbejdede lister blev udsendt til landets biskopper i april 1808. Disse skulle så

viderebefordre dem til præsterne. Biskopperne skulle fungere som tovholdere og rykke for svar, hvis præsterne i deres stift ikke havde fået indsendt deres indberetninger. Listerne indeholdt følgende 12 punkter:

»1) Gravhøje (*Kæmpegrave*), især de med en eller flere Rader Stene omsatte, eller med større Stene i Hjørnerne udmærkede, og de mærkelig aflange; ligeledes Grave, som have eller have havt et, af fire store Stene indfattet og med en større tildækket, Gravkammer.

2) Hedenske Altere, nemlig (for det meste) tre opretstaaende Stene, der støtte under en stor paa dem hvilende Sten; de findes (stundom dobbelte) enten paa slet Mark eller paa en Høj.

3) Tingsteder, nemlig aflange Pladser indfattede med temmelig store Stene.

4) Store oprejste Stene (*Bautastene*), samt i Klipper indhugne Billeder eller Skrift.

5) Runestene, hvad enten de endnu staae hele og holdne paa Mark, Høj, Kirkegaard, eller sidde indmurede i Kirker eller Kirkegaardsmure, Gjerder og deslige, eller ligge i Kirkegulve, Broer, Vadsteder; hele eller Stykker af dem.

6) Inscriptioner med Rune- eller Munkeskrift, enten paa Vægge, Ligstene, Klokker, Altere, Fonter og Døbebækken, Kirkekar, eller hvor som helst. Munkeskrift bestaaer af latine Bogstaver, som paa mange Maader ere gjorte kantede og snoede.

7) Billeder, af hvilken som helst Materie, hvad enten de forestille Menneskefigurer eller andre, og som kunne skjønnes at være ældre end Reformationens Indførelse.

8) Levninger fra den catholske Cultus; saasom: Crucifixer, Helgenbilleder, Røgelses- eller Vievandskar, og deslige. Ogsaa om i Pladen, der undertiden dækker Alterbordet, endnu findes de firkantede Fordybninger lukkede med en liden Sten, i hvilke fordum laae og maaske endnu findes Reliquier eller Documenter.

9) *Mure, Kjeldere, Voldsteder, eller andre Levninger af ældgamle Bygninger; underjordiske Gange; Spor til Vandledning; mærkelige Veie; m.m.*

10) *Det der opgraves eller er blevet opgravet af Høje eller slet Jord; saasom: Askepotter, Sten- Kobber- og Jern-vaaben, Ringe, Smykker, Verktøj, Kar, Mynter, og deslige.*

11) *Hvad større eller mindre Samlinger af Oldsager, der kunde være hos private Mænd eller paa offentlige Steder.*

12) *Hvilke Traditioner om mærkelige Personer, Begivenheder, m.v. endnu kunde være bekendte, især naar de vedkomme de forannævnte Oldsager.»¹*

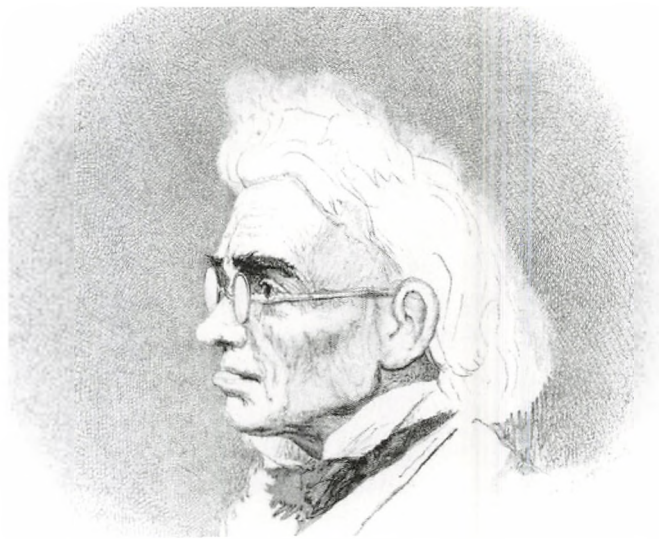
En kort kommentar til nogle af punkterne: 2: »*Hedenske Altere*« er fritstående dyssekamre, uden høj. Sådanne blev i flere århundreder tolket som altre, hvor forfædrene havde ofret til de højere magter. I begyndelsen af 1800-tallet var dog nok de fleste antikvarer (oldforskere) klar over, at det var stenkamre, som engang havde rummet begravelser. 3: De aflange »*Tingsteder*« er uden tvivl en fejlfortolkning af langdysser, hvor mange af randstenene var bevaret, mens dyssekamrene var fjernet af stensamlere eller gemte sig urørte i jorden. 5: Teksten var ledsaget af eksempler på runer, så præsterne vidste, hvad de skulle lede efter. 6: Teksten var ledsaget af to eksempler på mun-keskrift. 7: Reformationen fandt i Danmark sted i 1536. 8: Bemærkningen om relikviegemmerne medførte desværre, at mange alterborde blev brudt op, hvorefter det fundne gik tabt i ukyndige præsters hænder. 10: Punktet fik en del præster til at forsøge sig som udgravere med en del ødelæggelse til følge.

Skulle kommissionen have valgt en anden fremgangsmåde?

Historikeren Christian Molbech (1783-1857) kommenterede præsteindberetningerne i september 1808 i bladet *Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn*. Han var ikke ubetinget

tilfreds med den måde, kommissionen havde grebet undersøgelsen an på. Man burde i stedet for præsterne lade folk med de fornødne kundskaber udføre opgaven, og det burde ske på lokaliteter, hvor man på forhånd vidste, at der gemte sig interessante oldtidslevn, og der burde være tegnere med i arbejdet. Endelig burde de mest interessante monumenter udgraves og beskrives udførligt af kyndige folk. Og det var vigtigt, fremhævede Molbech, at undersøgelsesarbejdet foregik således, at man altid tog hensyn til »*det giensidige Lys, som ved Sammenligninger kunde fremkomme.*« Han mente i øvrigt, at danske levn fra oldtid og middelalder var fuldt ud lige så interessante »*som hundrede ubetydelige og romerske Antiquiteter.*«

Historikeren Erich Christian Werlauff (1781-1871) gik et skridt videre i sin lille bog fra 1808, *Bemærkninger i Anledning af den til de nordiske Oldsagers Samling og*

Christian Molbech huskes i dag nok mest som teatercensor, hvor han var en hård kritiker af H.C. Andersen. Han bør dog også huskes for, at han som den første danske historiker utvetydigt påpegede, at historieskrivningens mål måtte være en objektiv fremstilling af fortiden. Radering efter tegning af J.V. Gertner, 1864. Det Kgl. Bibliotek.

Opbevaring nedsatte Kommission Han foreslog nemlig iværksættelsen af antikvariske rejser, hvor sagkyndige ledsaget af tegnere drog rundt i landet og foretog en omhyggelig registrering af levnene fra oldtid og middelalder. Man burde ifølge Werlauff tage et område ad gangen og gøre det færdigt, og det skulle foregå på tidspunkter, hvor markarbejdet ikke lagde hindringer i vejen. Og den rejssende antikvar måtte forberede sig, så han i forvejen *»have gjort sig bekendt med Alt, hvad trykte og skrevne Kilder kunde lære ham derom.«*

Mens Werlauff således lagde stor vægt på, at oldtidslevnene blev behørigt undersøgt og registreret, så fandt han det mindre vigtigt, at de bevaredes for eftertiden. Gravhøje, stengrave mm. kunne man efter Werlauffs mening overlade til ejernes forgodtbefindende, efter at anlæggene var blevet grundigt undersøgt og beskrevet. Der kunne dog gøres undtagelser, hvis det drejede sig om ekstraordinære anlæg - f.eks. meget store gravhøje eller stengrave med flere kamre. Også runestenene skulle høre til undtagelserne. De burde nemlig efter Werlauffs mening alle bevares. Han blev i øvrigt to år senere, i 1810, medlem af Oldsagskommissionen.

Molbeck og Werlauffs forslag var glimrende og pegede frem mod, hvad der faktisk sattes i værk mange årtier senere. Men de var ikke gennemførlige i begyndelsen af 1800-tallet med de yderst beskedne midler, Oldsagskommissionen rådede over, og der var næppe heller kompetente folk nok.

Præsteindberetningerne fik ikke den betydning, de var tiltænkt

Selvom de udsendte emnelister lagde op til en vis systematik og standardisering, så var indberetningerne, som man kunne forvente, af stærkt svingende kvalitet. Fra præster, der interesserede sig for historien, indkom detaljerede indberetninger med værdifulde oplysninger, mens

andre nøjedes med nogle få ret intetsigende linjer eller slet ikke indsendte noget. Dertil kom, at ikke alle biskopper var lige ihærdige i arbejdet med at inddrive indberetningerne.

Ser vi på Salling, blev der kun fra fem sogne indsendt brugbare oplysninger. Fra 11 sogne blev det blot indberettet, at der intet fandtes af interesse, mens præsterne i de resterende 21 sogne helt undlod at besvare Oldsagskommissionens henvendelse.

Det var således et broget og mangelfuldt, men dog værdifuldt materiale, kommissionen fik i hænde. For som nævnt fik man for første gang mulighed for at danne sig noget, der lignede et overblik, over levnene fra Danmarks oldtid og middelalder. Efter at kommissionen omhyggeligt havde registreret de mange indberetninger, blev de arkiveret, men ingen var tilsyneladende interesseret i at bruge dem.

Den navnkundige Christian Jürgensen Thomsen - ham med treperiodesystemet - overtog i 1817 hvervet som Oldsagskommissionens sekretær.² Han havde ikke meget til overs for præsteindberetningerne og skrev i et brev i november 1838 advarende til sin unge medarbejder, J.J.A. Worsaae: *»...at forlade sig paa Præsternes Indberetninger gaar ej an; meget mere stoler jeg paa, hvad dem, der allerede har set mange [oldtidslevn], opgiver, mærk Dem dette.«*

Molbeck og Werlauffs idéer blev til virkelighed i 1873, da de såkaldte herredsberejsninger indledtes. Det følgende halve århundrede rejste museumsfolk landet tyndt og registrerede oldtidslevn i herred efter herred, og først i 1930 var berejsningerne tilendebragt. Det var Worsaae, der satte herredsberejsninger i værk. Han havde tilsyneladende ikke glemt Thomsens advarsel, for præsteindberetningerne blev ikke inddraget i forbindelse med undersøgelserne, og de ville fortsat have ligget og samlet støv, hvis ikke arkæologerne Christian Adamsen og Vivi Jen-

C.J. Thomsen var én af de første, som satte spørgsmålstegn ved sagnenes værdi i forbindelse med studiet af oldtiden, og med udviklingen af sit treperiodesystem sikrede han sig for altid en plads i den europæiske arkæologis annaler. Efter Rasmussen 1979.

sen havde påtaget sig kæmpeopgaven med at udgive dem. Det resulterede i fire bind, der udkom i årene 1995-98, samt et femte bind med tillæg og registre, som forelå i 2003. Adamsen og Jensen gav de fem bind følgende ord med på vejen:

»Efter vor opfattelse fortjener beretningerne ikke eftertidens generelle nedvurdering. Der gemmer sig mange og gode oplysninger i dem, oplysninger, som ikke findes andre steder. Man kunne derfor få den tanke, at den negative indstilling snarere er baseret på en tradition end på et førstehåndskendskab til det vanskeligt overskuelige materiale.«³

Nu, da de gamle præsteindberetninger er gjort tilgængelige, må det forventes, at lokalhistorikere og arkæologer går indberetningerne fra deres egen egn efter i sømmene. I første række for at supplere den eksisterende viden med brugbare oplysninger hentet i indberetningerne. I visse tilfælde bør sådanne oplysninger kunne danne grundlag for egentlige undersøgelser og eventuelt udgravninger.

Udgivelsen har i hvert fald fået mig til at gå de gamle indberetninger igennem, skønt materialet for Skiveegnens vedkommende som nævnt er skuffende mangelfuldt.

Gode råd til kommissionen fra sognepræsten i Skive

Det var ikke kun fagfolk som Molbech og Werlauff med flere, der kommenterede Oldsagskommissionens initiativ og kom med forslag. Også enkelte af de indberettende præster havde gode råd at give. Det gjaldt især sognepræsten i Skive, Jens Højer Leth (1766-1812). I slutningen af april 1808 gjorde han rede for sine tanker og idéer i et brev til *»Højædle Velbyrdige Her Professor,«* som han titulerede Ramus Nyerup. Tiltaleformerne var anderledes for 200 år siden. I brevet fortalte Højer Leth, at han gennem adskillige samtaler med egnens præster havde drøftet kommissionens henvendelse og på baggrund heraf nedfældet følgende *»uforgribelige Betænkninger«* i tre punkter, som her refereres lettere forkortet:

- 1) Det burde erindres, at mange af landets præster var gamle mænd med svagt syn, og at flertallet af præsterne aldrig havde haft *»nogen levende antiqvarisk eller æsthetisk Følelse.«*
- 2) Det ville være forkert at antage, at enhver uden videre ville være i stand til at fremdrage eller udgrave oldtidslevn, der var *»saa nær ved Forgjængeligheden og Forglemmelsens Riges Grændser.«* En sådan opgave fordrede *»et sundt, klart og skarpt Øje - og ofte et tillige øvet Øje.«*
- 3) Endelig kunne man nære frygt for, at mange gamle

præster blot ville indberette, at der intet af interesse fandtes i deres sogn. Så slap de for at foretage undersøgelser og lave indberetning om noget, der i virkeligheden ikke interesserede dem.

Højer Leth oplyste dernæst i sit brev en række forslag, som hans overvejelser havde resulteret i. Forslagene, som bestemt var gennemtænkte og begavede, fordelte sig på fem punkter:

1) Biskopper og provster burde i forbindelse med deres årlige visitatser undersøge, hvad der rundt omkring fandtes af oldsager. En sådan praksis ville opmuntre præsterne til på egen hånd at opspore og anmelde oldtidsfund.

2) Biskopper og provster burde opfordres til at indberette til kommissionen, hvad de gennem samtaler havde erfaret vedrørende oldtidslevnene. Ikke blot samtaler med præster, men også med proprietærer, øvrigheds personer med flere. Samtaler af den slags kunne være en fast bestanddel af visitatserne.

3) Det kunne pålægges biskopper og provster, og gennem dem præsterne, at der ved slutningen af hvert år blev indberettet, hvad der var gjort af fund og opdagelser det forløbne år, f.eks. *»...ved Højenes Udgravning - nøjere Undersøgelser af allerede fundne Oldsager - Traditioner af troværdige Folk - og deslige?«*

4) Der burde i hvert provsti udnævnes én eller to præster, der skulle optræde som kontaktpersoner i forhold til Oldsagskommissionen. Kommissionen kunne så i særlige tilfælde kontakte disse med henblik på at indhente mere detaljerede oplysninger vedrørende det, der var indberettet. Kommissionen ville på baggrund af sådanne informationer bedre kunne skønne, om yderligere undersøgelser var nødvendige.

5) Kommissionen burde træffe forholdsregler, så folk

rundt om i landet kunne indsende oldtidsfund uden at skulle hæfte for forsendelsesomkostningerne.

Højer Leth afsluttede sit brev således: *»Paa saadan Maade mener jeg, at Commissionen vilde komme sit skjønne og værdige Maal nær - i det mindste nogle sikkre Skridt nærmere. - Og det var hvad jeg saa hjerteligst som skyldigst vilde!!«*⁴

I det følgende vil jeg gennemgå de desværre meget få indberetninger fra Skiveegnen og knytte enkelte kommentarer til dem:

Skive og Resen sogne (Hindborg Herred)

Den nævnte Højer Leth indsendte sin egen indberetning til Oldsagskommissionen i slutningen af december 1808. Da han både var præst i Skive og Resen, så gjaldt indberetningen begge sogne. Når man har læst hans velformulerede forslag til kommissionen, er hans indberetning lidt skuffende. Han burde have fået mere med.

Det siger sig selv, at kirkerne, hvor præsterne færdedes til daglig, fik en fremtrædende plads i indberetningerne. Således også hos Højer Leth. Han indleder med at omtale et balsameret lig i kirken i Skive, Vor Frue Kirke. Både den døde og hans ligklæde var velbevaret. Liget lå i en kiste, der desværre ikke var forsynet med inskriptioner. Højer Leth sammenligner den balsamerede med liget af *»den bekjendte gamle Drackenbergh,«* som han havde set i Aarhus Domkirke.

Christian Jacobsen Drakenberg var en næsten legendarisk skikkelse fra 1700-tallet. Han var født i Bohuslän, som indtil 1658 tilhørte Norge. Efter nogle eventyrlige år som sømand slog han sig omkring 1729 ned i Danmark, hvor han blev en populær skikkelse takket være sin høje alder, sin fysiske styrke og sin usvækkede livsappetit, der blandt andet indebar, at han altid var parat til et rask

slagsmål. Med hensyn til sin alder, påstod Drakenberg, at han var født i 1626.

Højer Leth har muligvis haft kendskab til Drakenbergs tilknytning til Skivegnen. Drakenberg boede nemlig fra 1721 og syv år frem på Ørslevkloster, hvor herskabet tog sig godt af den berejste eventyrer, der kunne underholde med spændende beretninger fra sit omflakkende liv. I de finere kredse var man bjergtaget af Drakenberg, der i de sidste mange år af sit liv var en feteret gæst hos mange fornemme familier.

Drakenberg døde i 1772, 146 år gammel! Han blev med pomp og pragt begravet i Aarhus Domkirke, hvor hans lig tørrede ind som en mumie og i mange år blev fremvist som en seværdighed. Drakenberg var en karismatisk personlighed, men også en bedrager, der gavmildt underholdt sine værtsfamilier med mere eller mindre opdigtede oplevelser fra sit »lange« liv.⁵

I Resen Kirke skulle der ifølge overleveringen befinde sig et ukendt hvælvet rum. Højer Leth havde udfrittet sine sognebørn om rummet, men ingen kendte rigtigt noget til det, idet dog nogle mente, at der var tale om et benhus. Højer Leth ønskede at få sagen opklaret og iværksatte en undersøgelse. Denne blev ret dramatisk. I sin indberetning beskrev han den således:

»Men det besynderligste er: der er ingen Indgang dertil; men paa Siden findes et muret Hul igjennem en tyk Muur. - Ingen veed jeg har vovet sig derind, men anseet har man den Ting med en slags Frygt. - Jeg lod én af Skoleholderne, som er en flink, aaben og levende Karl, gaae foran paa Hænder og Fødder med et Lys, og straks fulgte jeg bag efter i samme Stilling. Da jeg kom ind, fandt jeg en lille Gang, og i Enden af samme en tilmuret Dør. - I Buen over Døren fik vi et Stykke brækket ud; men indenfor var endnu saa tilmuret, at vi ikke kunde komme heelt igennem. Hvælvingen over vore Hoveder truede, under

Bankningen, at styrte ned over os. - Vi måtte altsaa for denne Gang, lade os Nøje.«⁶

Der var tale om et »benhus«. Et sådant har der sandsynligvis været ved de fleste danske kirker i middelalderen. I dag er kun ganske få bevaret. Bag idéen med at opføre benhuse lå den katolske kirkes forestilling om, at de døde levninger under ordnede forhold skulle afvente kødets opstandelse på den yderste dag. I benhuset opbevarede de ligrester, som ved anlæggelsen af nye grave dukkede op på kirkegården. Benhuset i Resen befandt sig inde i tårnets nordside. Her var anlagt et aflangt, kun 0,68 m bredt overhvalvet rum, som en mindre åbning gav adgang til. Ved rummets østside spærrede en tilmuret dør adgangen til et andet lille rum, der »stak« et stykke ind i kirkens skib. Benhuset blev måske anlagt i forbindelse med en ombygning af kirken i slutningen af 1500-tallet. Det blev fjernet i 1905 - uden at der desværre blevet lavet opmålinger eller udfærdiget en beretning.

Fra Resen Kirke rapporterede Højer Leth yderligere om *»fire Billeder af Træ - c. 28 Tommer høye - staaende paa en Afsaz, men ingen egentlig Niche - uden paa Muren af foranmeldte Gewölb [hvælving]«*. Der var tale om træfigurer, og Højer Leth antog, at de forestillede de fire evangelister og bedømte dem til at være ældre end reformationen. I *Trap Danmark for Viborg Amt* omtales to af figurerne. Hvor de to andre er blevet af, vides ikke. Siden er også de to tilbageblevne forsvundet. Om deres forsvinden har lokalhistorikeren Poul Tolstrup, Resen, meddelt mig følgende:

»Oplysninger om de middelalderlige træfigurer stammer fra pastor Chr. Haahr og kirkebetjent Anton Jensen, som begge er døde. Anton så to figurer - oprindeligt på kirke-loftet og senere i kirkens brændeskur. Haahr, der kom til Skive i 1932, er ophavsmand til oplysningerne om, at fi-

gurerne stod på støttemuren til tårnet mod vest inde i kirken. De er fotograferet af Nationalmuseet engang i 1930'erne. Indleveret til et snedkerværksted nær Christiansgade i Skive, hvorfra de er forsvundet.»⁷

Poul Tolstrup har bl.a. sin viden om de to træfigurer fra skoleinspektør Carl Eriksen, som kom til Resen i 1949. Figurerne, der nok er fra 1400-tallet, blev fotograferet af Nationalmuseet i Resen Kirke, men der blev ved den lejlighed ikke lavet nogen beskrivelse af dem. På Nationalmuseets foto ses også et løst hoved, der efter al sandsynlighed stammer fra én af de først bortkomne figurer. Da de resterende to blev indleveret på snedkerværkstedet, må det være sket med henblik på en restaurering af dem. Måske eksisterer figurerne endnu, for det er ikke utænkeligt, at de blev stjålet hos snedkeren og siden solgt til samlere.

Højer Leth gjorde også i indberetningen opmærksom på de gamle bygningsrester, der fandtes ved Gl. Skivehus. Den daværende ejer Rubek Christian Bülow var ifølge Højer Leth dennes velynder og gode ven, og Højer Leth var vis på, at Bülow ville stille sig velvilligt, såfremt kommissionen ønskede »nogen Opgraven eller deslige« vedrørende den gamle borg.

Som det fremgik af Højer Leths forslag til kommissionen, så omhandlede de stort set kun oldtidsfund. Det er derfor overraskende, at han i sin indberetning vedrørende oldtidslevnene nøjedes med at omtale to oldsagssamlinger i Skive. Den ene tilhørte etatsråd Lasson, som muligvis er identisk med Axel de Lasson, der tidligere havde ejet Gl. Skivehus. Den anden oldsagssamling var Højer Leths egen. Den var dog ifølge ham selv ret ubetydelig. Han nævner ikke et eneste oldtidsanlæg i de to sogne, hvor der i hvert fald var et pænt antal gravhøje.

Jens Højer Leth, som var født i 1766, var efter alt at dømme et spændende og begavet menneske. Hvor flere af Skives præster havde forladt byen til fordel for de federe

De to tilbageblevne træfigurer, der blev fotograferet i Resen Kirke i 1930, sammen med hovedet af én af de tidligere bortkomne figurer. Senere forsvandt også disse figurer og hovedet. Foto: Nationalmuseet.

embeder i Viborg, så gik Højer Leth den modsatte vej, idet han i 1800 forlod Nørre Sogn i Viborg, hvor han havde virket som residerende kapelan i tre år, flyttede til Skive og blev sognepræst her. I 1812 blev han amtsprovst for Salling, Fjends og Lysgård herreder. Han døde samme år.

Højer Leth var meget optaget af moderne skoletanker og var skuffet over, hvor ringe det stod til med skolen på Skiveegnen. I et forsøg på at bedre forholdene udgav Hø-

jer Leth i 1800 bogen *Dansk Glossarium, en Ordbog til Forklaring over det danske Sprogs gamle, nye og fremmede Ord og Talemaader*. Bogen var tænkt som en vejledning for lærerne og havde ifølge ham selv det formål »...at gjøre Sprogforraad, Retskrivning, sirligt Sprog og især Tydelighed i Tanker og Tale mere almindelig iblandt os.«⁸

Højer Leths virke som forfatter udspillede sig i Skive-årene. I 1800 udgav han endnu et skrift, *Heautologie eller Haandbog til Selvbekjendtskab*, og fire år senere *Haandbog i Fædrenelandets Geographie*. I 1805 udkom *Andagtsbog for børn*, i 1806 *Grammatikalsk Haandbog til at læse og forstaae det tydske Sprog* og i 1808 *Bibelsk Eksempelbog*. Endelig skrev han flere artikler, f.eks. *Tanker angaaende en Folkebibel*, i tidsskriftet »Iris« i 1806, og af lokal interesse artiklen *Skolevæsenets Reform i Skive og Resen Sogne*, som i 1804 bragtes i tidsskriftet »Egeria«.

Daugbjerg og Smollerup sogne (Fjends Herred)

»Til Besvarelse paa den høykongelige Kommissions Forlangende om Opdagelse af Oldsager, der kunde tiene til videnskabelig Nytte, maae jeg underdanigst fremlægge følgende, - Intet af Værd har her i Daugbjerg, Mønsted og Smollerup Sogne i Fiends Herred i Viborg Stift været at opdage, som paa nogen Maade kunde ansees nødvendig til den høye Kommissions Øyemeds Opnaaelse.«⁹

Med ovenstående linjer indleder sognepræsten i Daugbjerg og Smollerup sogne, P.M. Hegelund, sin indberetning. En lignende ordlyd kendes fra mange andre indberetninger - den underdanige tone lige så. Hegelund havde trods alt lidt at indberette. På væggen i nærheden af alteret i Smollerup Kirke var der en indskrift. Det var dog ikke lykkedes Hegelund at læse indskriften, da en stor del af den var overkalket. Han havde dog ikke helt opgivet at

tyde den, og skulle det lykkes ham, ville kommissionen straks få besked.

Sluttelig meddelte Hegelund, at han sammen med en lokal husmand havde gravet i en oldtidshøj i Daugbjerg Sogn. En hel dag havde de brugt på det uden dog at finde det ringeste. Udgravningen havde Hegelund sat i værk, fordi den pågældende husmand tidligere havde gravet i højen og fundet »*Lerpotter*« fyldt med brændte menne-skeben. Potterne var gået til ved fremdragningen, og resterne af det opgravede var siden forsvundet.

Kobberup og Feldingbjerg sogne (Fjends Herred)

En anderledes fyldig indberetning blev indsendt af sognepræsten i Kobberup og Feldingbjerg, Gravers Thorbull. Mest havde han at berette om Kobberup Sogn. Nederst i kirken »ved Fruentimmer Stolene«, noterer han, hang der et »stort Katolsk Billede« - en træfigur, der efter sigende skulle forestille ærkeenglen Sct. Michael, som kirken i øvrigt var opkaldt efter. Sct. Michael-figurer kunne man engang se i mange danske kirker, men kun få af dem er bevaret. De går tilbage til 1300-tallet og viser Sct. Michael, der har nedstyrtet djævelen i skikkelse af en drage, som det er beskrevet i Johannes Åbenbaring. Figuren findes ikke længere i kirken, og den er sandsynligvis gået tabt.

Thorbull omtaler videre en række begravelser i rummet under kirketårnet og meddeler, at de i hvert fald er halv-andethundrede år gamle, og at de begravede tilhørte de adelsslægter, som tidligere sad på Estvadgaard. Desværre var kisterne så medtagne, at det ikke længere var muligt at læse indskrifterne på dem.

Thorbull omtaler også »et aparte Gravsted« på Kobberup kirkegård, ved østenden af kirken. Graven var dækket af en flad sten, der i begge ender var afgrænset af en oprejst, firkantet sten. På egnen sagde man, at en tidligere præst lå begravet her, »ventelig Catholic,« noterede Thor-

bull. Graven eksisterer ikke længere. Thorbull nævner også, at der i kirken var ligsten og blokke af træ forsynet med indskrifter.

Også vedrørende oldtidslevnene havde Thorbull en del at oplyse. Han nævner en høj på den nordlige side af Kobberup Agre. I højen var der et stort hul, og på egnen fortalte det, at hullet var opstået, da præsten i Kobberup i 1656 nedgravede sine ejendele i højen, så de ikke skulle falde i fjendens hænder.¹⁰ Efter sigende fandt fjenden dog det nedgravede og stjal det. Thorbull omtaler også højen Bauehøj, der lå »tæt overfor Kobberup«, samt Dronning Margrethes Høj, som lå »ved Tastum, paa Landevejen imellem Skive og Alheden, hvor Dronning Margrethe skal have holt Hviile med sine Folk, samt Krigs Raad.« Oplysningen om Margrethes stridsfærd på Skiveegn har ikke hold i virkeligheden, men stammer fra et gammelt vandresagn. De to høje pryder fortsat landskabet og bærer stadig de samme navne. Endelig oplyser Thorbull, at der andre steder i sognet findes »opkastede Høje, men hvad de har været brugt til, viides ikke.«

Thorbull fortæller, at der ved en udflyttergård »paa Søebye Mark ligger en stor Steen over et Hul, paa en overmaade stor Steen, som formeenes skal være Kiæmpe Begravelse i gamle Dage.« Mon ikke der var tale om en dysse, hvor den førstnævnte sten var overliggeren? Man har så anet et stort hulrum, kammeret, under denne og opfattet bærestenene som én stor sten med hul i. Han omtaler derudover et stort jordhul i Kardyb Dale. Her skulle bonden Lauritz Iensen Riisom have nedgravet sine ejendele i 1656. I modsætning til præsten i Kobberup lykkedes det Riisom at gemme sine ting så godt, at fjenden ikke fandt dem.

Thorbull noterede videre, at der på Kardyb Mark fandtes »en Forhøjning«, der var 200 favne lang og fire favne bred. Den var indesluttet af volde, og mellem voldene og forhøjningen var der mange store sten. Han fortalte, at

beboerne i Kardyb engang forsøgte at anlægge en kørevej tværs over forhøjningen, men måtte opgive på grund af de mange sten. Under arbejdet »fundtes der nogle gamle Urner, nemlig sorte og røde Potter med Aske udi.« »Forhøjningen« er identisk med langdyssen, som ligger vest for gården Kardyb, syd for vejen mod Tastum. Langdyssen er med sine ca. 185 m Danmarks længste. Et sted omtales den dog »kun« som Jyllands længste. Thorbull anslog som nævnt længden til 200 favne, hvilket vil sige 376 m. Altså ca. det dobbelte af dyssens rigtige længde. Angivelsen af bredden, 4 favne eller 7,5 m, var mere korrekt. Siden Thorbulls dage er det gået yderligere tilbage for dyssen, som nu kun har fire randsten tilbage. Oprindeligt har der måske været 100 eller flere.

Langdyssen, som blev fredet i 1874, besøgte i 1900 af én af Nationalmuseets berejsere, T. Thomsen. Han konstaterede, at selv dysselegemet, opbygget af jord, havde en bredde på ca. 8,5 m, en længde på 177 m og en højde på omkring 2 m. Thomsen kunne konstatere, at langdyssen var omgivet af en lav vold, og at randstenene havde stået mellem volden og langdyssen. Han fandt fire randsten halvt begravet i jorden og 23 huller efter sten. Monumentet (den lave vold medregnet) havde en længde på 184,5 m og var 17 m bredt.

Kardyb-langdyssen er fortsat et imponerende oldtidsminde og bestemt et besøg værd. Den er orienteret SØ-NV og anlagt på skrånende terræn, der sænker sig mod den nu tørlagte Tastum Sø. Selvom langdyssen er stærkt maltrakteret, hæver højfylden sig fortsat markant over den omliggende mark. Stående på sydenden af dyssen har man en flot udsigt ned over de flade engarealer, der blev skabt ved udtørringen af søen. Og lidt længere ude mod nord glimter vandet fra Skive Fjord. Går man oven på dyssen, fra den ene ende til den anden, støder man på de store huller, der blev tilbage, da dyssekamrenes sten blev fjernet, de fleste vel i slutningen af 1700-tallet. Det er dog

ikke nemt at foretage en sådan vandring, for flere steder er dyssen slemt tilgroet. Som det er nævnt ovenfor, skulle dyssen have fire randsten i behold. Det er muligt, men i så fald gemte de sig i tilgroningen, da jeg besøgte dyssen i 2014. Til gengæld stødte jeg på flere fredningssten. Forhåbentlig vil myndighederne snarest sørge for, at den store langdyse »hentes ud af vildnisset«.

Thorbull omtaler tillige en helligkilde. Den lå i Thorsdahl på Kobberup Mark, lidt øst for kirken. Kilden var på Thorbulls tid reduceret til »et Blindhul«, men havde tidligere ifølge Thorbull været søgt af syge langvejs fra, og mange var blevet helbredt. Måske har Thorbull kendt beskrivelsen af kilden i *Pontoppidans Danske Atlas* fra slutningen af 1700-tallet. Heri hedder det: »Kobberup Kirke har fordum heddet St. Mikkels Kirke, og i en Dal nordost derfra er en Kilde kaldet St. Mikkels Brynd, som forhen om St. Hans Aften af Syge og Krøblinge har været meget søgt.«¹¹ I forbindelse med arbejdet på sin bog, *Danske Helligkilder*, besøgte Siegfred Svane kilden og beskrev den således: »I et meget smukt engdrag findes kilden på østsiden som en tragtformet fordybning, ca. 3 m i diameter. Ved en undersøgelse i 1982 var denne fyldt med kvas og visne blade, under hvilke bunden var fugtig, men rindende vand fandtes ikke. Kirken er synlig fra kilden.«¹²

Også et vadested, Tingvad, er med i indberetningen. Det lå ifølge Thorbull mellem Kobberup og gården Gamskiær, og ifølge overleveringen havde det ført over til et tingsted på Kobberup Mark ikke langt borte.

Lidt uden for dagsordenen gav Thorbull i slutningen af sin indberetning om Kobberup Sogn forskellige oplysninger om fiskeriet i Tastum Sø, der på hans tid især gjaldt »Aal af temmelig Størrelse,« som blev stanget fra isen om vinteren. I søen kunne der endvidere fanges aborrer, gedder og skaller. Tastum Sø eksisterer som sagt ikke længere. Den blev tørlagt i årene 1869-72.

Vedrørende Feldingbjerg Sogn oplyser Thorbull, at der i kirken, ved opgangen til prædikestolen, »findes 2de Billeder - Den eene forestiller Jomfrue Maria med Jesum paa Skiødet - den anden Elizabeth med Johannes paa Skiødet.« De to træfigurer, som efter alt at dømme har siddet på et sidealter, findes ikke længere i Feldingbjerg Kirke. Mariafiguren er på Nationalmuseet, i en meget medtaget tilstand, mens Elizabethfigurens skæbne er uvis. Figurerne antages at være fra omkring år 1200. Mariafiguren blev i 1894 skænket til Nationalmuseet af kirkeværgerne for Feldingbjerg Kirke. I museets protokol blev den beskrevet således:

»En udskaaren Mariafigur med Barnet, 22¼« h. [58,5 cm], siddende i Høisædet som fremstillet paa hosstaaende Tegning en skitse i protokollen. Figuren var ved Modtagelsen stærkt ødelagt og Barnets Hoved manglede. Paa Marias Hoved ses Spor af, at hun har baaret en Krone.«¹³ Thorbull beskriver endvidere altertavlen. Sandsynligvis var han uvidende om, at tavlen ikke var fra tiden før Reformationen, men var et snedkerarbejde fra senrenæssancen, omkring 1640. Endelig nævner han gården Grønskiær, »hvor fordum har boet Adels Folk.«

Fur Sogn (Harre Herred)

Indberetningen fra Furs sognepræst, O. Sørensen, er det ikke lykkes Chr. Adamsen og Vivi Jensen at opspore, men det vides, at den blev registreret på Oldsagskommissionens møde den 24. november 1808. I kommissionens ekstraktprotokol, »Efterretning om nordiske Oldsager«, nævnes følgende, som er hentet fra sognepræstens indberetning:

»Paa Fuur Ø i Liimfjorden, Harre Herred, Salling, ere to, maaskee, Tingsteder 38 Al lange og 8 Alen brede [24 x 5 m], eet midt i Sognet og eet i den søndre Ende af Lan-

Den stærkt medtagne Mariafigur fra Feldingbjerg Kirke. Den blev i 1894 skænket til Nationalmuseet. Foto: Nationalmuseet.

det. I den vestre Deel er en Høi, neden til indfattet med Stene. Alle tre steder kaldes der: Kæmpegrave.»¹⁴

Hjerk Sogn (Harre Herred)

Sognepræst Arrøe har kun lidt at berette om sine sogne, Hjerk og Harre. Han nævner, at der på kirkeklokken i Hjerk Kirke er en inskription, som hverken han eller andre på egnen har kunnet tyde. Arrøe ville gerne have begivet sig op i tårnet for at afskrive inskriptionen, men det har han måttet opgive på grund af »*Alder og Skrøbelighed.*« I samme kirke var der ifølge Arrøe nedsat en lille blyæske i et hul i alterbordet. I æsken befandt sig »*en Menneske KindTand og en liden Klud.*« Hvem der havde anbragt æsken der og hvorfor, vidste Arrøe ikke. »*Der findes ellers intet af de omspurgte Sager, hverken i Hierck eller Harre Sogne,*« sluttede Arrøe sin beskedne indberetning.

Lihme Sogn (Rødning Herred)

Heller ikke sognepræsten i Lihme, P. Bendtsen, havde meget at indberette. Han kunne dog oplyse, at der i sognet var en del almindelige gravhøje samt to aflange, »*hvoraf den ene er mærkelig aflang og stor; men af Hedenske Altere, Tingsteder, Bauta-Stene, Rune-Stene, og andre Oldsager er hidtil ingen opdaged.*« De to »aflange høje« er identiske med to bevarede langhøje fra yngre stenalder. Den ene, som er 55 m lang, ligger ved Nørhede. Den anden, der måler hele 70 m, ligger ved Ålbæk. Bendtsen meddeler i slutningen af sin indberetning, at det vil være ham en kær pligt at fortsætte sine undersøgelser, og skulle der dukke noget op, ville det ufortøvet blive »*tilmeldt Den Høye Commission.*«

»*De mærkeligste og skønneste Mindesmærker fra Oldtiden i dette Sogn er de tvende Langdysser eller Skibshøje paa Aalbæk og Nørhede eller Vadum Marker.*« Således indledte H.C. Strandgaard sin beskrivelse af langhø-

jene i Lihme Sogn, som han besøgte 1873. Strandgaard var lærer i Selde og kendt på egnen som en ivrig oldgransker og lokalhistoriker. »*Sallings første lokalhistoriker*,« er han i øvrigt blevet kaldt. I sine ferier virkede han som herredsberejser for Nationalmuseet og kom vidt omkring. Højene i Lihme Sogn er dog hverken langdysser eller skibshøje, men, som allerede nævnt, langhøje. De er som dysserne gravhøje, men tilhører perioden før dysserne og dermed den tidlige del af bondestenalderen.

Strandgaard noterede, at langhøjen ved Ålbæk var »*nogenlunde i Behold*«, selvom der var gravet lidt i den, og at der ved den østlige ende var fundet brudstykker af en bronzering samt »*en hulet Sten, vel en Kile eller Gruttesten*.« I 1911 besøgte arkæologen Hans Kjær fra Nationalmuseet langhøjen og supplerede med en oplysning om, at der i østenden tillige var fundet et par lerkar med brændte ben.

Om langhøjen på Nørhede skrev Strandgaard, at den var velbevaret, idet dog både enderne og siderne var lettere beskadiget ved pløjning. Han angiver længden til 86 alen (54 m). Hans Kjær lagde i 1911 også vejen forbi Nørhede. Han konstaterede, at der var bortgravet 10 m af højens østende, så langhøjens længde var reduceret til 44 m. Kjær skriver i indberetningen, at der i højens »...*søndre Side har været tætstaaende, svære Randsten, hvoraf nogle er borttagne; paa de andre Sider vides intet om Randsten*.« Han skriver videre, at der i østenden foruden tre lerkar med brændte ben er fundet to stridsøkser, og at han har fået oplyst, at der i østenden tillige er fundet en flintkniv og en mejsel af flint. I 1940 kommer endnu en berejser forbi, og i sin indberetning gentager han Kjærs oplysninger. Ni år senere beses langhøjen af arkæologen H. Norling-Christensen fra Nationalmuseet. Han noterer overraskende, at højen er 55 m lang - en meter længere end Strandgaards angivelse, og fortsætter: »*Et par mindre, tilgrodede hulninger i top, ellers ubeskadiget*.« Med-

mindre landmanden har tilbageført de ifølge Kjær manglende 10 m, hvilket er usandsynligt, så har Norling-Christensen enten målt forkert eller skrevet forkert. Museet i Skive burde aflægge langhøjen på Nørhede et besøg medbringende det lange målebånd.

Ejsing Sogn (Ginding Herred)

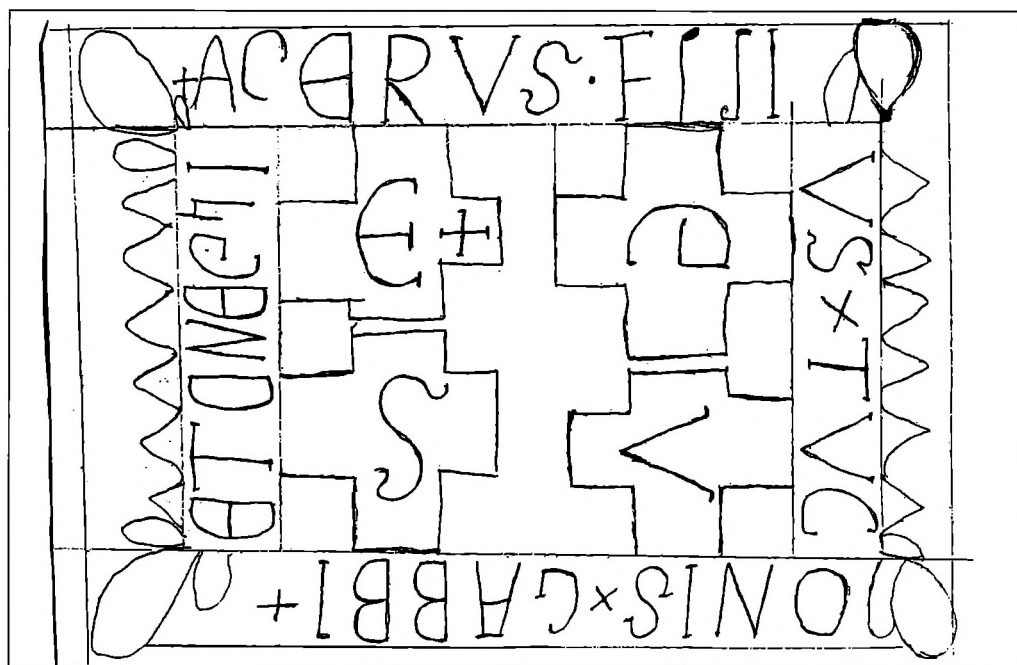
Også sognepræsten ved Ejsing Kirke, I. Kofoed, kunne i 1808 berette om gravhøje i sit sogn, endda adskillige. De var stort set alle runde. Kun få var omkranset af sten, hvilket Kofoed forklarede med, at der overalt på egnen var stenmangel. Han havde i øvrigt foretaget undersøgelser i flere af højene og fundet »*Lerpotter fyldte med Aske*.« Potterne, der havde været omsat med mindre sten, var fremstillet af »*grovt brændt Leer*« og så skøre, at de ikke kunne udtages hele. Han var i øvrigt ikke stødt på store sten i forbindelse med højene.

Udover højene og potterne havde Kofoed ikke kendskab til oldtidslevn i sognet og mente, at det nok hang sammen med, at egnen i oldtiden havde » *været begroet i Skov og ikkun lidet beboet*.«

Han noterede videre, at der på sydsiden af Ejsing Kirke, ved kirkens vestende og omtrent 1 alen over jorden, var indmuret en sten forsynet med en indskrift. Stenen var 27,5 tommer lang og 19,5 tommer bred (72 x 51 cm). Han havde forsøgt at finde nogen, som kunne lave en ordentlig afskrift af inskriptionen. Da det ikke var lykkedes, havde Kofoed selv lavet en tegning af »*Stenens Udhugning med dens Bogstaver*« og vedlagt den sin indberetning. Han håbede, at tegningen, trods sin ufuldkommenhed, kunne

Modsatte side:

Den romanske ligsten, der sidder i muren på Ejsing Kirke. Øverst sognepræsten I. Kofoeds tegning, som han i 1808 indsendte til kommissionen. Nederst et fotografi af stenen taget af Nationalmuseet. Han kaldte sin tegning ufuldkommen, men den er faktisk en ganske god gengivelse den latinske indskrift og ornamenterne.

gøre Oldsagskommissionen i stand til at afgøre, hvorvidt stenen havde *»noget antiqvarisk Værd, og som saadan fortjente en nøiere Undersøgelse.«* Stenen var en nøjere undersøgelse værd, for den er blandt kirkens ældste gravminder. Der er tale om en romansk ligsten med en latinsk majuskelindskrift, der i oversættelse lyder: *»Asser, søn af Tyge Cabbe og hans frue Ide. Gud.«*

Kofoeds tegning var efter alt at dømme den eneste, der blev indsendt sammen med indberetningerne fra Skiveegnen. Andre steder i landet var man knap så karrige. De fleste af de indkomne tegninger var ret primitive, men der var også virkeligt fine og detaljerede tegninger imellem. Enkelte præster udarbejdede også landkort, hvor de registrerede oldtidslevn var tegnet ind.

Sahl Sogn (Ginding Herred)

Sognepræsten ved Sahl Kirke, P.L. Borup, indberettede ikke et eneste oldtidslevn, men nøjedes med to genstande fra sin kirke. Især den ene er interessant:

»I Sahls Kirkes Vaabenhuus tæt ved den egentlige Kirke Dør paa højre Haand staar en ældgammel graae Kampesten over 1 Alen høj og omtrent liigesaa breed af 2 Tommers Tykkelse i Randen, samme har efter alles Formeening været et Vievands Kar fra Catholske Tiider - den er af oval Huuling af omtrent 1½ Qvarteers Dybde - der findes hverken Bogstaver eller Aarstal paa samme Steen, men alleene 3 fremstaaende Figurer, hvoraf de to skal forestille Menneske-Ansigter med Øjne, Næse og Mund og det 3^{die} et Kors som er breed, og har 5 Huller nemlig 1 i hvert Hjørne og eet i Midten. Steenen gaar næsten liige ned indtil den bøjer ind ved Foden.«¹⁵

Jeg har besøgt Sahl Kirke flere gange uden at bemærke den *»ældgamle graa Kampesten«*. Det blev så til endnu et besøg i kirken, som jeg gennemsøgte uden at finde stenen.

Dernæst gennemtravede jeg kirkegården. Heller ikke her var den at se. Jeg skævede også lidt til kirkediget. Et vievandskar hører jo den katolske tid til, og det var vel ikke usandsynligt, at man efter Reformationen havde fjernet vievandkarret og brugt det som bygningsmateriale ved en restaurering af diget. Atter hjemme studerede jeg forskellige opslagsværker og lokalhistoriske bøger, uden at finde noget om stenen. Så skrev jeg til Nationalmuseet og spurgte, om man der kendte til det forsvundne vievandskar. Det gjorde man ikke.

Jeg kontaktede pr. brev sognepræst Gertrud Fogh Bangshøj, Sahl Kirke. Heller ikke hun kendte stenen, men henviste til lokalhistorikeren Kristian Knudsen, Vinde-rup. Det viste sig at være en god henvisning, for Knudsen kunne fortælle, at stenen i 1889 blev skænket til Feldborg Kapel (nu Feldborg Kirke), hvor den lige siden har fungeret som døbefont. Efter at have set stenen, er jeg ret overbevist om, at den også oprindeligt var i brug som døbefont. Kristian Knudsen har opmålt fonten, som var uden fod, da den stod ved kirkedøren i Sahl. Kummen er 72 cm høj. Den er i dag anbragt på en 21 cm høj fod, som blev lavet i forbindelse med overflytningen til Feldborg. Kummens diameter foroven er 71 cm, mens den udhuggede fordybning til vandet har en diameter på 50 cm og er 21 cm dyb.¹⁶

At der virkelig er tale om en døbefont, fremgår af dimensionerne. M. Mackeprang er i sit værk om middelalderlige døbefonte, ud fra en opmåling af 50 fonte, nået frem til følgende værdier: Fontenes højde lå mellem 80 cm og 1 m, med et gennemsnit på 88 cm. Kummens tværmål var i reglen 10-20 cm mindre end højden og svingede således mellem 70 og 90 cm. Dybden af udhulingen til vandet lå mellem godt 20 cm og hele 59 cm. Den gennemsnitlige dybde var 30 cm.

På ny kontaktede jeg Nationalmusset og meddelte, at den *»graa Kampesten«* siden 1889 havde stået i Feldborg

Det forsvundne viefvandskar viste sig at være foræret til Feldbog Kapel, senere Feldborg Kirke, i 1889 og derefter brugt som døbefont. Den kommer fint til sin ret i den lille smukke kirke. På fonten ses et af de to hoveder, som klart har et romansk præg. Foto: Rud Kjems 2014.

Kirke og fungeret som døbefont, og spurgte, om museet ud fra oplysningerne om dens nuværende tilholdssted måske alligevel havde kendskab til den. Det havde man ikke.

Min henvendelse var vedlagt de oplysninger, jeg havde fået af Knudsen, samt to fotografier af fonten, og jeg bad

Nationalmuseet vurdere dens alder. Man skrev tilbage, at den simple udskæring kunne tyde på, at der var tale om en døbefont »fra romansk tid, men omvendt kunne korset være et symptom på, at den er af meget yngre tid, dvs. 1800/1900-tallet. Præsteindberetningen modsiger måske

lidt dette.» Det sidste må siges at være en underdrivelse. Sognepræsten P.L. Borup omtalte den jo i 1808 som en ældgammel sten, og det fremgår indirekte af Borups udsagn, at man på egnen ingen anelse havde om dens alder og herkomst. Der blev faktisk fremstillet enkelte efterligninger af romanske døbefonte i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet. En sådan kan blandt andet ses i Vindinge Kirke ved Roskilde. Den blev lavet i 1880.

Døbefonten fra Sahl Kirke (nu i Feldborg Kirke) må være fremstillet før år 1700. Hvis den var fremstillet i 1700-tallet, havde man på egnen erindret dens herkomst. Det er usandsynligt, at der i perioden, efter at den romanske stil var gået af mode og frem til år 1700, er blevet fremstillet en efterligning af en romansk døbefont. Så døbefonten må virkelig være romansk - fra perioden omkring 1050 til 1250. Hvordan gik det så til, at fonten kom til at stå uden for kirkedøren i Sahl? Den kan oprindeligt have stået i en anden kirke på egnen, som senere blev nedlagt, hvorefter fonten flyttedes til Sahl og fungerede som vievandskar frem til Reformationen. Måske har en overlevering herom eksisteret helt frem til begyndelsen af 1800-tallet.

Nationalmuseet har siden 1933 været i færd med at udgive bogværket *Danmarks Kirker*. Det er foreløbig blevet til 58 bind, der dækker ca. to tredjedele af landet. Museet har meddelt mig, at man snart tager fat på Ginding Herred og dermed Sahl Kirke og dens historie, og at fonten indtil videre må betragtes som et mysterium, som museet ikke kan give noget svar på.

Kristian Knudsen har gjort mig opmærksom på, at historikeren Oluf Nielsen omtalte fonten i sin bog *Historisk-topografiske Efterretninger om Hjerm og Ginding Herreder*. Heri hedder det: »I Vaabenhuset findes ved Kirkedøren paa højre Haand en graa hul Kampesten, der har været Vivandskar, prydet med 2 Menneskeansigter

Nærbillede af korset på døbefonten. Nationalmuseet mener, at korset måske indikerer, at døbefonten er fremstillet i 1800- eller 1900-tallet, hvilket må afvises. Foto: Kristian Knudsen.

og et Kors.»¹⁷ Oluf Nielsens bog udkom i 1895, men da var fonten for længst flyttet til Feldborg.

Det er i øvrigt på egnen blevet fremført, at fonten kan stamme fra førromansk tid, hvor kirkerne var bygget af træ. Sådanne spekulationer afviser Mackeprang i sin bog om døbefonte, hvor han bl.a. skriver: »Og om samtlige Fonte med ornamental eller figurlig Udsmykning kan det med Sikkerhed siges, at ingen af dem gaar tilbage til før-

romansk Tid. Antagelig har det ældste Fontesæt da været af Træ, udskaarne eller simpelthen tømrede eller bød-krede Trækar, der er bleven kasseret, da Tidens Fylde kom.»¹⁸

Den anden genstand, pastor Borup indberettede, var »en stor, svær og med Jern tæt beslaget Kiiste af Eeg over 2 Alen lang.« Kisten var forsynet med »en meget konstig Laas«, og Borup anslog, at kisten nok var et levn fra den katolske tid.

Hvad præsterne ikke indberettede

Som omtalt havde Skivepræsten Jens Højer Leth ikke den store tillid til sine kollegers formåen angående opsporing af oldtidslevn mm. Dels var mange af dem gamle og svagtsynede, og dels havde flertallet aldrig haft »nogen levende antiqvarisk eller æsthetisk Følelse.« Efter at have studeret de få indberetninger fra min egn, må jeg give ham ret. Med få undtagelser er det ikke meget tid, de lokale præster har brugt på opgaven. Her til slut nogle eksempler på, hvad præsterne mærkværdigvis ikke fik med i deres indberetninger.

Med hensyn til oldtidslevnene undrer det, at præsterne ikke har gjort mere ud af gravhøjene i deres sogn - at de f.eks. ikke har hæftet sig ved højgrupper, særligt imponerende høje eller høje, som var forsynet med et navn. Sognepræsterne har tilsyneladende ikke været meget for at begive sig ud i terrænet på jagt efter oldtidslevn.

Endnu mere undrer det, at de ikke havde mere at fortælle om de kirker, de dagligt færdedes i. Kun få af præsterne nævner altrene i deres kirker. Helt mærkværdigt er det, at præsten i Sahl Kirke ikke nævner det gyldne alter, som er kirkens fornemste prydelser, og som præsterne i nabosognene nok har betragtet med nogen misundelse. Alteret er fra omkring år 1200 og et af de bedst bevarede af sin art.

Ingen af præsterne omtaler de romanske granitdøbe-

fonte forsynet med billeder og af og til også indskrifter. Det gælder f.eks. døbefonten i Ejsing Kirke, som ud over billeder har en latinsk majuskelindskrift: »*I Faderens, Sønnens og den Helligånds navn.*« Og ikke mindst gælder det den fantastisk flotte døbefont i Lihme Kirke, der er smykket med vinranker og figurrelieffer, som bl.a. skildrer kampe mellem mennesker og udyr. Præsten i Lihme har i det hele taget ikke haft øjnene med sig og har heller ikke indberettet de sjældne billedkvadre, kirken pynter sig med. Kirken er i øvrigt én af Sallings ældste.

Det er fremgået af artiklen, at præsten i Hjerik var klar over, at der var en indskrift på kirkeklokken, men at han på grund af »*Alder og Skrøbelighed*« ikke havde været i stand til at entre op i tårnet og afskrive den. Præsten meddelte i øvrigt, at ingen havde været i stand til at læse den, men det er så senere lykkedes, og indskriften lyder: »*Gud til lov og hæder og alle Guds helgen og Skt. Johannes.*« Klokken er i øvrigt støbt i 1507 af Peder Hans i Flensborg.

Heller ikke præsten i Smøllerup Kirke havde begivet sig op i tårnet for at kikke på klokken, som sandsynligvis er den ældst bevarede i Danmark - sikkert fra begyndelsen af 1100-tallet. Havde præsten gjort sig den ulejlighed, ville han have fundet en indskrift på latin, skrevet med fordybede majuskler, lydende: »*Dette kar af malm, vel-sign og beskyt det, Gud!*«

Nu vil én og anden måske undre sig over, at der i ingen af de lokale præsteindberetninger nævnes noget om kalkmalerier, skønt sådanne findes i flere af egnens kirker - blandt andet i Ejsing og i Vor Frue Kirke i Skive. Dog et sted omtales en indskrift malet på kirkevæggen. Det var præsten i Smøllerup, der indberettede den og samtidig oplyste, at den var ulæselig, fordi en del af indskriften var overkalket. De fleste kalkmalerier blev nemlig overkalket i forbindelse med reformationen i 1536 og først afdækket igen i sidste del af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tal-

let. De indberettende præster har således ikke kendt til de billeder og indskrifter, der var skjult under kalklaget. I indberetningerne fra Skiveegnen omtales ti kirker. I syv af dem er der i nyere tid fundet kalkmalerier eller spor af kalkmalerier.

NOTER

1. Adamsen og Jensen 1995, s. 12-13.
2. Treperiodesystemet: Inddelingen af forhistorisk tid i stenalder, bronzealder og jernalder.
3. Adamsen og Jensen 1995, s. 15.
4. Adamsen og Jensen 1996, s. 188-189.
5. Sørensen 1944, s. 113-119.
6. Adamsen og Jensen 1996, s. 190.
7. Meddelt i e-mail fra Poul Tolstrup, 13/10 2014.
8. Bjerregaard 1926, s. 300-301.
9. Adamsen og Jensen 1996, s. 198.
10. I 1656 var der dog ingen fjender på Skiveegnen. Det var der til gengæld året efter, hvor den svenske konge, Karl Gustav, underlagde sig Jylland efter at have modtaget en krigserklæring fra den overmodige danske konge, Frederik den 3.
11. Aakjær 1916, s. 106.
12. Svane 1984, s. 178.
13. Meddelt i brev fra Nationalmuseet, 10/10 2014.
14. Adamsen og Jensen 1995, s. 203.
15. Adamsen og Jensen 1995, s. 74.
16. Jeg har selv i 2014 foretaget en opmåling af fonten: Fontens højde: 72 cm/fodens højde: 20 cm. Fontens tværmål øverst: 75 x 69 cm. Fordybningens tværmål øverst: 53,5 x 58,5 cm/Udhulingens dybde: 21 cm. Korsets højde: 27,5 cm/korsets bredde: 30 cm. Fra fontens top til overkanten af korset: 14 cm. Ansigtet til højre for korset. Højde: 19 cm/bredde 13,5 cm. Fra fontens top til overkanten af ansigtet: 15 cm. Ansigtet til venstre for korset: Højde: 20 cm/bredde: 15 cm. Fra fontens top til overkanten af ansigtet: 13 cm.
17. Nielsen 1895, s. 389.
18. Mackeprang 1941, s. 7.

LITTERATUR

Adamsen, Christian og Vivi Jensen (red.): *Danske præsters indberetninger til Oldsagskommissionen af 1807*. Bind 1 (Vest- og Sydjylland,

land, 1995), bind 2 (Nord- og Østjylland, 1996) samt bind 5 (Tillæg og registre, 2003). Wormianum.

Bjerregaard, Niels P.: *Skive Kirker. Bogen om Skive*. 1926. s. 271-308. Mackeprang, M.: *Danmarks middelalderlige Døbefonte*. 1941. Her er brugt anden udgave. Forlaget Hikuin 2003.

Nielsen, Oluf: *Historisk-topografiske Efterretninger om Hjerm og Ginding Herreder*. 1895 (genudgivet i 2010 som paperback).

Nyborg, Ebbe: Mikael's-*altre*. *Hikuin*. Nr. 3, 1977. s. 157-182.

Nyerup, R. og J.E. Kraft (red.): *Almindeligt Litteraturrexicon for Danmark, Norge, og Island*. 1820.

Rasmussen, H.: *Dansk museumshistorie. De kulturhistoriske museer*. 1979.

Svane, Siegfried: *Danske Helligkilder*. 1984.

Sørensen, Otto L.: *Drakenberg paa Skive-Egnen. Skivebogen*. 1944. s. 111-125.

Thorvildsen, Elise og Stephan Kehler: *Med arkæologen Danmark rundt*. 1966.

Trap Danmark. Viborg Amt, 5. udgave, 1962.

Trap Danmark. Ringkøbing Amt, 5. udgave, 1965.

Uldall, K.: Benhus og benkiste. *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark*. 1950. s. 169-174.

Aakjær, Svend: Spredte træk af Fjends Herreds Saga. *Skivebogen*. 1916. s. 61-116.

TAK

Til Kristian Knudsen, Vinderup, for oplysninger om vievandskarret/døbefonten fra Sahl Kirke, - til Poul Tolstrup, Resen, for oplysninger om træfigurerne i Resen Kirke, - og til samlingschef på Muserum i Skive, Inge Kjær Kristensen, for oplysninger vedrørende nogle af de i artiklen nævnte arkæologiske anlæg.

Om forfatteren

Rud Kjems, født i Skive i 1941. Nu bosat i Balling. Lærer og forfatter. Har skrevet bøger og artikler om især historie, lokalhistorie og arkæologi. Er redaktør af *Skivebogen*.

En gårdmands storhed og fald

Var gårdmanden skyld i aftægtskonens mystiske død?

Af Anders Villadsen

Baggrund

I Spøttrup Lokalhistoriske Arkivs blad »Mølposen«, 1979, nr. 2 har Ib Svenningsen skrevet artiklen »Giftmord i Nørhede?« (gengivet i Lihme-Bladet juli 2011, nr. 17). Ib Svenningsens artikel danner delvis baggrund for nærværende artikel, der sigter mod at beskrive personen Peder Andersen Skjelsgaard på godt og ondt. Desuden er medtaget et kort resumé af retssagen mod ham og en gengivelse af nogle af sagens akter.

Peder Andersen blev født 3. søndag i advent i 1799 og døbt den 12. januar 1800 i Ramsing Kirke som søn af den 25-årige ugifte mor Anna Johansdatter; som far blev udlagt Anders Olesen i Elbrønd i Ejning Sogn. Anna Johansdatters forældre var Johan Caspersen, landsbysmed i Ramsing samt fæster og smed på herregården Bustrup, og hans hustru Maren Sørensdatter. Peder blev ved dåben frembåret af Annas søster Inger Johansdatter (29 år), og faddere ved Peders dåb var moderens brødre Søren (35 år), Peder (33 år) og Christen Johansen (20 år) - et tegn på søskendesolidaritet.

Foruden Anna fik Maren Sørensdatter og Johan Caspersen 7 børn, og familien har antagelig levet i små kår.

Anna Johansdatter blev som 34-årig i 1808 gift med husmand og snedker Laurs Christensen Skjelsgaard i Kragelund i Hjerm Sogn og fik med ham en datter Ellen Marie Laursdatter, født 1815 i Hjerm. Peder Andersen var således 8 år gammel, da hans moder giftede sig og medbragte ham i sit ægteskab med Laurs Christensen. Han blev dog sat i pleje hos sin morbror, husmand Chresten Johansen i Store Ramsing, til han var 10 à 11 år gammel.

Peder blev konfirmeret i 1814 i Gimsing Kirke (anneks til Hjerm Kirke), mens han endnu boede hos moderen og stedfaderen i Hjerm Sogn.

Ungdom

Peder Andersen kom ud at tjene på gårdene, først hos sin morbror Søren Johansen i Svenstrup i Sahl Sogn i 2 år og kom så hjem til moderen og stedfaderen i Hjerm i 6 à 7 år. Derefter tjente han gaardmand Jens Pedersen i Skjelsgaard, som i maj 1821 gav ham skudsmålet »... *Peder Andersen Ramsing haver tient mig flittig og troe i 2 Aar, og har opført sig anstændig i den Tiid...*«

Peder fik igen plads hos sin morbror Søren Johansen i Svenstrup, der i september 1823 gav ham dette skudsmål: »... *Peder Andersen Ramsing haver tient mig flittig og troe i 3 Aar og haver opført sig anstændig i den Tiid/jeg kan give ham en goed Skudsmaal... maae henvende sig til hans Siælesørger hans Salighed angaaende.*«

Pastor Lau i Sahl Sogn melder i 1823, at »*Med forbeholdte Ungkarl Peder Andersen Ramsing viides ej andet end alt got hvilket og hans Skudsmaal udviiser, han var til Alters her i Sahl Kirke afvigte Foraar 1823.*« Som det ses, får Peder lutter gode skudsmål med sig. Så langt, så godt.

Peder Andersen er nævnt i en række lægdsruller som søn af den enlige mor Anna Johansdatter. Hans højde er målt til 65½ tomme, svarende til omkring 164 cm - altså af højde en lille mand. Der må flere gange over for udskrivningsmyndigheden stilles kaution for Peder, når han ønskede at rejse til et andet sogn og skulle have amtskas,

Peder Andersen Skjelsgaard og hans første kone Ane Christensdatter. Bemærk det flotte tøj og hatten på bordet i midten.

og han idømmes i hvert fald to gange bøder på 5, henholdsvis 2 rigsdaler. Bøderne måtte inddrives, og han blev tillige nægtet fornyelse af sit rejsepas, formentlig fordi han forsømte at møde til sessionen til tiden. Peder havde tilsyneladende et lidt anstrengt forhold til udskrivningsmyndigheden. Ved flere sessioner konstateres, at Peder har tendens til en tarmbroklidelse, og han blev derfor udtaget til kysttjenesten, der fra land skulle observere fjendtlige skibe.

Peder Andersen skulle videre i sit liv. Fra Sahl Sogn drager Peder Andersen til Estvad Sogn, hvor pastor Bjerregaard bekræfter at have set hans amtspas den 27. oktober 1823. Han fik plads hos gaardmand Christoffer Gotfredsen i Øster Ligaard i 2 år, hvor han mødte sin første kone Ane Christensdatter, der var pige på gården, og de giftede sig i 1824. Ane var da 36 år, og Peder 25 år gammel. De fik allerede i januar 1825 deres første barn, Ane Cathrine Pedersen, og senere to børn mere, hvoraf en søn, der bekendte sig til mormonlæren, udvandrede med sin danske kone til Amerika.

Peder Andersen Skjelsgaard køber sin egen gård

Peder Andersen - nu med tilnavnet Skjelsgaard, som stammede fra hans opvækst i Hjerm - må have sparet penge sammen, thi den driftige mand købte i en alder af 25 år sin egen gård, Vester Ligaard i Rønbjerg Sogn, som han drev i omtrent 30 år. Gården bestod af en hovedparcel, en hedeparcel syd for gården, en mark vest for gården, en hedeparcel sydlig i sognet samt en moseparcel i Rønbjerg Mose vestlig i sognet og stod for et samlet hartkorn på 3 tønder og 1 skæppe. I forbindelse med købet måtte Peder overtage en prioritet på 200 rigsdaler til Estvadgaards Stiftelse.¹ Gården havde tilhørt enken Zidse Christensdatter, der ved handelen betingede sig at komme på aftægt² hos køberen Peder Andersen Skjelsgaard. Peder indgik herpå, herunder at lade bygge et 5 fag hus til Zidse Christensdatter, at lade hende bage sit brød i gårdens ovn, at forsyne hende med brødkorn, brændsel (hedetørv, skudtørv og brændelyng), grønkål og adskilligt mere. Desuden havde Zidse Christensdatter ret til at holde en tjenestepige samt have en ko til at græsse på gården. Derimod skulle Peder ikke sørge for Zidse Christensdatters begravelse.

Det var Peder Andersens første bekendtskab med en aftægtskontrakt, men det blev ikke det sidste, herom senere.

Peder Andersen Skjelsgaards kone Ane Christensdatter døde i 1839, 50 år gammel og efter 14 års ægteskab. Tilbage stod Peder med 3 børn i alderen 10, 13, og 14 år. Allerede i maj samme år giftede den nu 39-årige Peder sig med Benned Jensdatter, der var 27 år gammel. Med Benned Jensdatter fik Peder to børn, hvoraf en søn i lighed med sin halvbror bekendte sig til mormonlæren og emigrerede med sin danske kone til Amerika.

Peder Andersen Skjelsgaard og Rønbjerg skolekommission

Protokollen³ over Rønbjerg skolekommissions forhandlinger viser, at Peder Andersen Skjelsgaard i lighed med andre bønder bidrog økonomisk til opførelse af en ny fløj til Rønbjerg skole i 1829, for Peders vedkommende med 8 rigsdaler og 13 mark ud af en samlet anskaffelsessum på 170 rigsdaler. Han var revisor for skolens økonomi, der i 1834 endte med en kassebeholdning på 4 rigsdaler og 1 mark, der blev indregnet i det kommende års regnskab.

Peder blev indvalgt i skolekommissionen, og hans underskrift findes adskillige steder i protokollen, fx 30. marts og 30. juni 1835, hvor to forældrepar blev mulkeret for børnenes forsømmelser i skolen. Peder Andersen Skjelsgaard underskriver den 24. januar 1835 regnskabet for Rønbjerg skole 1834 og benævnes skolepatron (skoleherre), som ifølge *Ordbog over det danske Sprog* er skolens øverste tilsynsførende og administrative og økonomiske leder, der efter skoleloven af 1814 blev udpeget blandt sognets største grundejere.

Peder Andersen Skjelsgaard og Rønbjerg sundhedskommission, fattighjælp m. m.

I dokumenterne fra Rønbjerg sundhedskommission⁴ fra 1831 er anført, at Peder og andre bønder og borgere skulle bidrage til et nødhospital, som skulle etableres i Rønbjerg skole i tilfælde af, at situationen krævede det. Peder

tegnede sig for en pude og et stort varmt tørklæde. På opfordring af sognepræsten, udsendt før jul (»Højtidsoffer«), bidrog bønderne med penge til de fattige, og Peder Andersen Skjelsgaard bidrog i årene 1828-1843 med stadig større årlige beløb.

Peder og hans kone optrådte tillige på auktioner⁵ som i 1829, hvor konen af den fattige Karen Knudsdatters efterladenskaber købte et tørklæde for 13 mark og en natkjole for 5 mark - disse genstande blev muligvis videregivet til fattige folk.

Estvad-Rønbjergs bog om tavlepenge⁶ viser, at familien Skjelsgaard bidrog med beløb i kirkebøsserne.

Tiendebogen 1819-1842⁷ viser, at Peder i 1825 bidrog med 1 tønne rug, knap 1 tønne byg, 1 tønne havre og lignende bidrag i 1826. I 1831 blev kvaliteten af hans kornleverancer udsat for kritik.

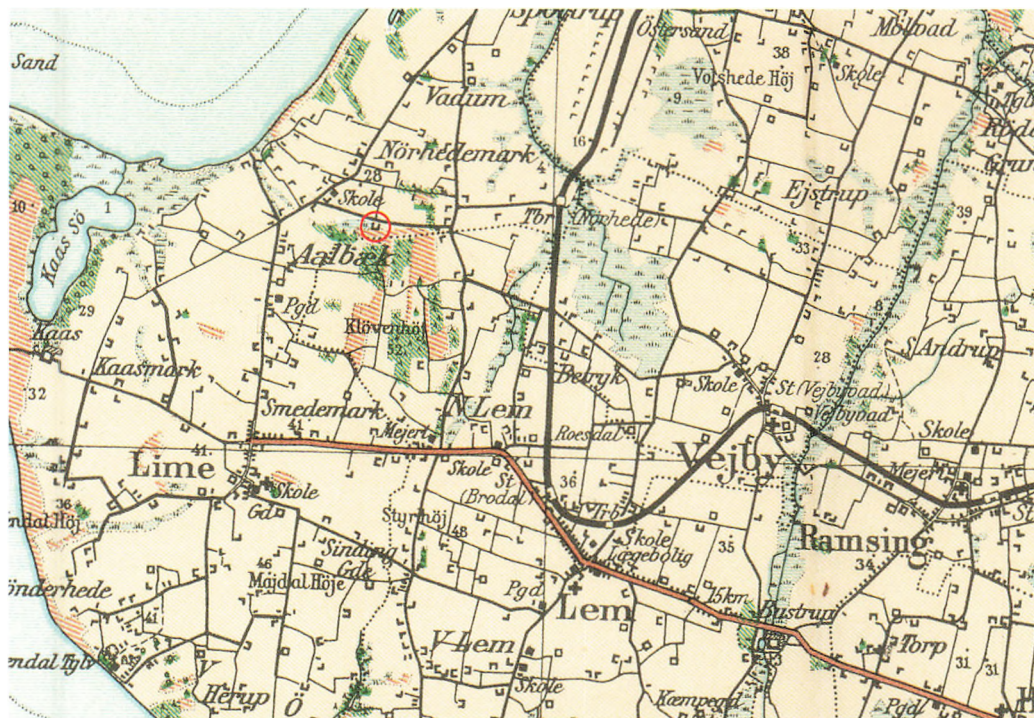
Arbejdsvægring

Sognefogeden i Estvad anmodede i 1849 Peder Andersen Skjelsgaard og 4 andre mænd om at møde til arbejde på den nye landevej mellem Holstebro og Skive; arbejdet bestod i vandregulering, planering og lyngkørsel, og arbejdet kunne efter det oplyste være udført på én arbejdsdag. De 5 mænd undlod at møde og blev tiltalt efter forordningen af 13. december 1793, § 33 og hver idømt en bøde på 48 skilling til Hjern-Ginding Herreders politikasse⁸.

Et barn fødes uden for ægteskabet

I 1855 flyttede Peder Andersen Skjelsgaard til Lihme, hvor han havde købt gården Nørhedegaard. Kort tid efter blev han far til pigen Maren Christine Pedersen, født i januar 1856 i Ejssing Sogn.

Hun døde allerede i februar samme år. Moderen var Maren Christensdatter, der var tjenestepige hos Peder og Benned, først i Vester Ligaard i Rønbjerg og senere på Nørhedegaard i Lihme.

På kortet er der en cirkel omkring Nørhedegaard.
Kilde: Geodætastyrrelsen.

Var Peder Andersen Skjelsgaard en agtet og anset mand i Rønnebjerg?

Der kan være grund til at tro, at Peder Andersen Skjelsgaard nød en vis agtelse i Rønnebjerg Sogn på grund af sine offentlige hverv, og at han derved havde indflydelse på livet i sognet. Han er fra sin ungdom tilsyneladende en stræbsom mand, der vil fremad i livet og i en ung alder købte sin egen gård, der dog var stærkt belånt. Men ifølge overleveringen gik der rygtter om, at han også var en frygtet mand i sognet, og som anført ovenfor var han ikke fejlfri. Peder Andersen Skjelsgaard havde på et tidspunkt solgt dele af Vester Ligaard til sin søn, der dog måtte kæmpe med at få økonomien til at løbe rundt og endte med at rejse til Amerika. Til sidst solgte Peder hele gården og købte som nævnt i 1855 Nørhedegaard i Lihme Sogn. Hvorfor han ønskede at flytte til Lihme vides ikke.

Måske fordi Nørhedegaard var større end Vester Ligaard. Måske fordi han alligevel ikke var så vellidt i Rønnebjerg Sogn.

Nørhedegaard

Nørhedegaard stod opført til hartkorn 2 tdr., 2 skpr., 3 fjerdingkar og 1½ album. Købesummen var 3.000 rigsdaler. Heraf blev de 1.500 rigsdaler betalt kontant, og på de resterende 1.500 rigsdaler udstedte han et pantebrev til sælgerne Søren Kjeldsen og Jens Bertelsen, som forbeholdt sig ret til et stykke eng i 10 år samt til at grave tørv i samme periode.

Med i handelen fulgte så at sige enke og aftægtskone Kirsten Thomasdatter, der havde siddet i aftægt i Nørhedegaard i ca. 21 år, og hun var fyldt 89 år, da Peder overtog gården. Måske havde Peder indkalkuleret en forholds-

vis kort restlevetid for Kirsten Thomasdatter, og hun levede heller ikke længe. Hun døde, som vi skal se, den 10. februar 1856, altså mindre end et år efter, at hun havde fået en ny aftægtsyder.

Som køber måtte Peder Andersen Skjelsgaard påtage sig forpligtelserne i aftægtskontrakten, bl.a. skulle han vedligeholde aftægtshuset, levere grøntsager, brændsel, korn, fisk, flæsk, 4 ænder, 4 høns og 1 hane, klippe og slagte får, køre Kirsten på visitter til Skive og Holstebro, til doktoren og apotek. Hvis Kirsten blev ramt af sygdom, var Peder forpligtet til at holde en pige til hendes opvartning - en ret, som Kirsten Thomasdatter gjorde brug af. Det pålagdes også aftægtsyderen at sørge for aftægtskonens begravelse efter skik og brug i sognet og uden vederlag herfor.

Køberne af nogle parceller, der var blevet frastykket Nørhedegaard, betalte 28 rigsdaler årligt til Peder til hjælp til hans opfyldelse af aftægtsydelsen.

Peder og Kirsten Thomasdatters tjenestepige - et par kontroverser

Forholdet mellem husbonden Peder Andersen Skjelsgaard og aftægtskonens tjenestepige, Ane Jensdatter, blev hurtigt anstrengt. Ane Jensdatter, der var ugift og 44 år gammel, var allerede i gården, da Peder overtog den. Hun var blevet fæstet til Kirsten Thomasdatter af dennes værge, sognefoged Søren Berthelsen, for en årlig løn på 20 rigsdaler og med ret til at strikke så meget, hun havde lyst til.

Kontroverserne begyndte med, at Ane Jensdatter klagede til Peder over, at han ikke leverede nok ildebrændsel til Kirsten Thomasdatter. Dertil kom, at Kirsten Thomasdatter, der var fysisk svækket og ved at gå i barndom, undertiden gik op på loftet med et tællelys som lyskilde og ikke en lygte. Dette havde foruden brandfaren ført til pletter af tælle på loftets gulv til Peders utilfredshed. Ane tog en dag en økse og huggede splinter af nogle af går-

dens bjælker til brug for optænding, og bortførte også et par koste fra stalden, som hun påstod tilhørte Søren Berthelsen. Dette gjorde Peder endnu mere vred. Han bad hende fjerne sin dragkiste og klædeskiste fra gårdens storstue, en ordre, som Ane fulgte. Dog var der ikke plads i aftægtsboligen til dragkisten, som kom til Søren Berthelsen. I sin utilfredshed smurte Ane ifølge Peder »meneskeskarn« på Peders vogn, som hun havde lånt til transport af møblerne.

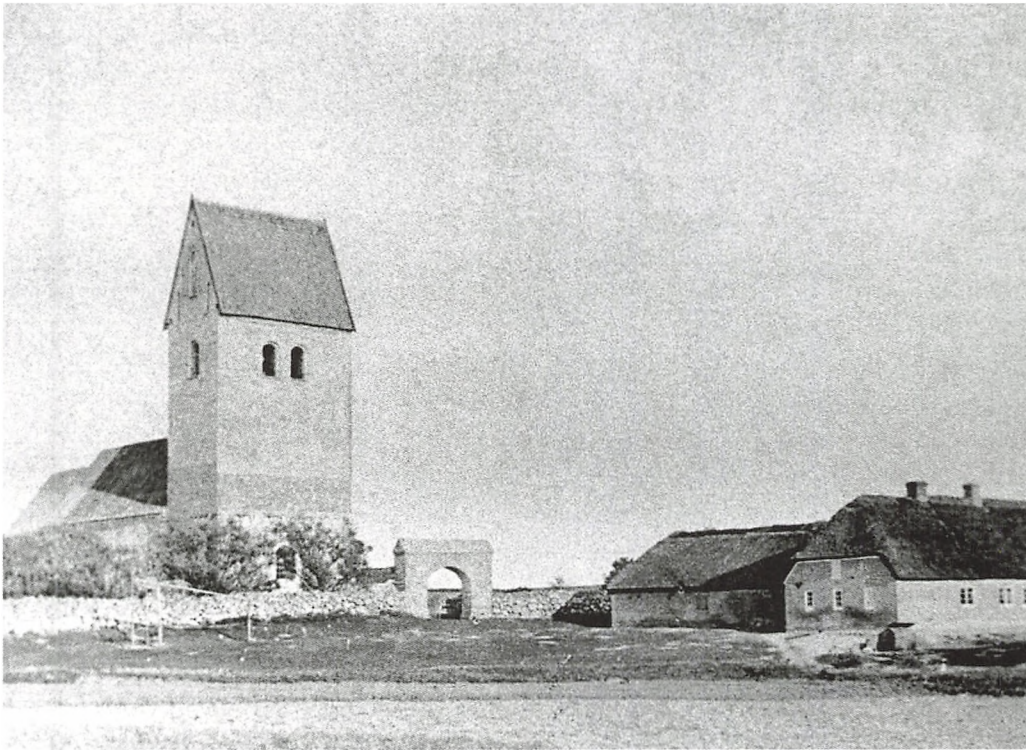
Havde Peder Andersen Skjelsgaard regnet med at opnå offentlig anseelse i Lihme Sogn, havde han forregnet sig, som det vil fremgå af det følgende.

Kirsten Thomasdatters mystiske død

Rygter om Peder Andersen Skjelsgaard var tilsyneladende nået Lihme allerede før, han og hans familie ankom den 1. april 1855. Det hed sig, at han var en meget begavet og belæst mand, der vidste besked om mange ting, som for almindelige folk dengang var det rene latin. Han var tillige en påpasselig og dygtig landmand, men han kendte også - måske noget for godt - sin egen overlegenhed og var ikke utilbøjelig til at lade andre føle den, så han var just ikke afholdt. Dertil kom, at han i høj grad var kvindekær og uden skrupler brugte sine evner til at få kvinder i sin magt - altså ikke den bedste karakteristik for en tilflytter.

Den 10. februar 1856 var en søndag, og dagen begyndte med, at alle på Nørhedegaard, heriblandt Kirsten Thomasdatters tjenestepige Ane Jensdatter, omkring kl. 9.30 var draget de ca. 3,6 km til gudstjenesten i Lihme Kirke - på nær gårdmanden Peder Andersen Skjelsgaard og hans 11 årige datter, der var blevet hjemme. Desuden blev den 89-årige aftægtskone Kirsten Thomasdatter hjemme i aftægtsboligen.

Hvis Peder havde vidst, hvad dagen og den nærmeste fremtid ville bringe, kan det godt være, at han var taget med den øvrige familie til kirke.

Det ældst kendte foto af den smukke Lihme Kirke taget omkring 1880. Foto: Nationalmuseumet.

Om følgende mysterium kan stå mål med en Agatha Christie krimi eller en John Barnaby film må læseren bedømme, men mystikken er til at få øje på.

Da kirkegængerne kom tilbage fra kirke omkring kl. 13 fandt de Kirsten Thomasdatter liggende meget syg tværs over sengen. Peder Andersen Skjelsgaard sendte straks bud efter nogle nabokoner og sognefogeden, der som nævnt var lavværge for Kirsten. De kom til gården, men kunne ikke gøre så meget. En af dem vurderede, at sygdommen nok ville gå over og tog hjem igen. Imidlertid døde Kirsten Thomasdatter få timer senere, og hendes tjenestepige Ane Jensdatter sagde, at Kirsten havde sagt eller nærmest fremstammet til hende, at »*æ Mand havde været inde og give hende noget...*«

Dette udsagn satte gang i rygter om, at Peder Andersen

Skjelsgaard nok kunne have forgiven Kirsten med noget gift; i hvert fald havde hun haft heftig diarré, men der var også blodspor i hendes lejlighed hidrørende fra et sår i hovedbunden. Nogle mente, at hun var faldet ind mod kakkellovnen og slået sig.

Efter en uges forløb - søndag den 17. februar - satte pastor Fontenay sig til skrivebordet og skrev - vel som sin embedspligt - denne indberetning til herredsfoged Edvard Philip Smidth i Skive:

»Aftægtskonen, Enken Kirsten Thomasdatter i Nørhede, Lime Sogn, afgik den 10de Februar d. A. ved en pludselig Død, 89 Aar gammel. Pigen var gaaet til Kirke, og Konen gik da rask omkring i Huset, men da hun kom Hjem fandt hun hende liggende tværs over Sengen og hun var næppe

ved hendes fulde Bevidsthed. - Det er nu et almindeligt Rygte, at der er seet en Blodplet ved Kakkellovnen og Blod på et Tørklæde; en Udtømmelse af Ekskrementerne⁹ havde fundet Sted i høj Grad, som Rygtet jo sætter i Forbindelse med Forgiftnings-Tilfælde. Konens sidste Ord, da Pigen kom hjem, siges at have været: 'Manden havde været inde og givet hende Noget' hvoraf hun da var bleven syg.

Konen var meget gammel og det er vel muligt, at hun er falden og har stødt sig til blods, ligesom hun ogsaa selv kan have nydt Kaffe eller Andet, der har fremkaldt en øjeblikkelig Diarree eller Øhlerina?, og denne er det vistnok der har endt hendes Dage. - Men Rygtet kaster Mistanke paa Gaardens Eier, der ei har været der ret længe og er kommen fra en fremmed Egn og Mistanken kan ei tilintetgjøres uden ved Forhør og Lægens Undersøgelse af Liget, saa at jeg synes, At Manden selv maa ønske Sagen undersøgt.

Ligsynsmændene have afgivet deres Attest uden Bemærkning, men saaledes som Omstændighederne ere mig forelagte, synes Folks Snak at gjøre Undersøgelse nødvendig. - Begravelsen var bestemt til Onsdag Formiddag, saa det var meget ønskelig, om Undersøgelsen kunde skee snarest muligt, at Forberedelserne til Begravelsen ei skulde forstyrres.

Aalbæk Præstegaard d. 17de Febr. 1856

Ærbødigst Fontenay«

Herredsrettens folk holder forhør¹⁰

Herredsfoged Smidth havde modtaget brevet mandag morgen den 18. februar kl. 08.30 og besluttede straks, at sagen skulle undersøges, og med politiprotokollen under armen drog Herredsrettens folk til Nørhedegaard og holdt forhør samme dags aften.

Ane Jensdatter blev afhørt som det første vidne, dernæst naboerne Kirsten Knudsdatter og Maren Kirstine Jacobsdatter, dernæst Peder Andersen Skjelsgaards kone

Benned Jensdatter, hans søn Jens Christian Pedersen (12 år gammel) og hans datter Ane Marie Pedersen (11 år gammel) samt Peder selv. Vidneudsagnene var stort set sammenfaldende, dog bortset fra Peders Andersen Skjelsgaards udsagn, der ikke overraskende afveg en del fra de øvrige, idet han nægtede erhvert kendskab til den ulykkelige hændelse. Også gaardmand og skolelærer Hans Thomsen, gaardmand Jørgen Sørensen, husmand Just Christensen og sognefoged Jens Berthelsen blev afhørt i retten, uden at der herved kastedes et klart lys over Kirsten Thomasdatters bortgang.

Ligsyn, obduktion og retssag

I distriktslæge, krigsråd J. A. Lumholdts fravær var læge C. M. Schou blevet tilkaldt for at foretage ligsyn; liget lå på et bord i aftægtsboligen, og til alt held var det så koldt i vejret, at liget var stift af frosten, og forrådnelsen var ikke begyndt endnu. Der blev konstateret et sår på 1 ¼ tomme på baghovedet, men ellers var der ikke synlige skader. Tøjet, som afdøde havde båret, kunne ikke undersøges, da det allerede var vasket og havde efter det oplyste kun været plettet af afføring. Læge Schou og distriktslæge Lumholdt kunne ikke blive enige om at fastslå en bestemt dødsårsag og foreslog, at der blev foretaget en obduktion af liget på amtssygehuset i Skive, hvortil transporten dog burde foregå med forsigtighed.

Tirsdag den 19. februar blev der foretaget obduktion, bl. a. under overværelse af Peder Andersen Skjelsgaard, der med egne øjne havde lejlighed til at se »en mistænkelig Substans« i liget, nogle røde korn. Ved obduktionen blev der gået grundigt til værks. Først blev liget optaget af ligkisten og af forhørsdommeren overleveret til obducenterne, som, efter at ligets identitet var bekræftet af Peder Skjelsgaard Andersen, udførte syn (visum) og fund (repertum) således (stærkt forkortet udgave af obduktionsrapporten):

1. Den udvendige besigtigelse gav samme resultat, som Schou og Lumholdt kom frem til dagen før.

2. Derefter undersøgtes baghovedet, hjerneskalen, hjernehinden, hvor der blev fundet tuberkler, munden, svælg og madrøret, hjerteposen, der var omgivet af et betydeligt fedtlag, aorta, struben og luftrøret, lunger med tuberkler, bughinden. Maven blev derpå udtaget ved cardia og ved begyndelsen af tolvfingertarmen, der indeholdt nogle stykker ufordøjede kartofler. Mavens slimhinde var rosenrød, og der opdagedes et glinsende pulver, der lignede cinober.¹¹ Ingen synderlig luftsamling i tarmkanalen; tyndtarmen og den øverste del af tyktarmen blev udtaget. Der var intet at bemærke i lever, galdeblære og milt, men i venstre nyre opdagedes en cyste indeholdende en kultsort sten. Imellem livmoderen og urinblæren opdagedes et legeme på størrelse med et lille hønseæg. De udtagne dele blev pakket og forseglet og afsendt til Sundhedsskollegiet i København med henblik på nærmere analyse, og det obducerede lig overleveredes derpå til herredsfogeden for atter at blive skrinlagt.

Ved næste retsmøde, der fandt sted dagen efter (samt under de fleste af de næste 20! retsmøder), opfordrede dommeren indtrængende Peder til at sige sandheden og lette sin samvittighed »...at søge Naade og Bekjendelse og Anger...«, men »...han har med en til Forstokkethed grænsende Haardnakkethed benægtet at have begaaet Forbrydelsen.«

Dommeren afsagde den 19. februar på grundlag af Ane Jensdatters vidneudsagn kendelse om, at Peder skulle indsættes i arresten. Bl.a. havde Ane Jensdatter nævnt i retten, at Peder Andersen Skjelsgaard havde forbudt hende at fortælle andre, at Kirsten Thomasdatter havde sagt, at »æ Mand havde været inde og give hende noget...«

Den 20. februar 1856 - altså 10 dage efter Kirsten Thomasdatters død og forinden Herredsretten reelt har ind-

Læge C.M. Schou blev i 1856 konstitueret og året efter udnævnt til distriktslæge. Han var en dygtig læge med en stor praksis. Dertil meget afholdt, og årtier efter hans død i 1895 omtaltes dr. Schou stadig med stor respekt. Han ejede i øvrigt huset til venstre for rådhuset, hvor i dag pubben »Potten« holder til. Fotografiet er fra omkring 1890. Skive Byarkiv.

ledt en sag mod Peder Andersen Skjelsgaard, men blot holder ham i arresten - sender pastor Fontenay et uformelt brev til herredsfoged Smidth i Skive, hvori han skriver:

»Arrestanten Peder Andersen, ejer af Nørhede i Lihme Sogn, anden Gang gift med Benned Jensdatter. Han er 56 Aar gammel og hun 44. De ankom her til Lihme Sogn 1. April 1855 fra Rønbjerg Sogn, hvor de har ejet en Gaard, men ikke noget godt rygte gik forud, dog uden noget bestemt Faktum er anført... 1. November 1855 flyttede Pigen Maren Christensdatter, 26 Aar gl. fra ham her i Nørhede i frugtsommelig Tilstand og skal ved sin Ned-

komst i Ejsing have udlagt ham som Barnefader, og det er mig sagt, at det er 3. Gang, han er grebet i Hor som gift Mand med 3 forskellige Fruentimere,¹² hvorom dog nærmere Oplysning maa søges andersteds.

Han er af Naturen begavet med mere end almindelig Forstand, har tilegnet sig flere Kundskaber og Færdigheder end Bønder i Almindelighed, hvorfor han har stor Tiltro til sig selv, og ofte roser sig af at vide, hvad andre ej forstaar. Flittig og udholdende har han vist sig i sit Arbejde, men Karakteren tegnede ej til at være god.

Hans Halvøskende her i Sognet frygtede straks, at han var skyldig, da Rygtet kom i gang. Han synes at være fræk og fripostig.¹³ ...Naar han blot bliver ved med at nægte, mener han, at han ej kan dømmes. Mere end 3 Døgn mente han, at de ej kunne beholde ham som mistænkelig Person. Dog en og hver anser ham her for at være skyldig. - De frygter ham og turde vel derfor ej vidne, hvad de tænkte...men Sandhed og Tilstaaelse er jo ej at vente af ham. Der er ikke en eneste uden ham, der kunne have Fordel af hendes Død, eller Mistanken kunne falde paa. Han er en Tusindkunstner....

Dette sendes om det muligt kunne tjene Dem Hr. Cancelliraad til Oplysning ...Hans hele Forhold i denne Sag gør ham endnu mere frygtet, og flere ønsker blot, at han ikke skulle komme paa fri Fod.

Hvad Indberetning der skal gives officielt, vil vel behøve en anden Form og skal komme naar forlanges.

Aalbæk Præstegaard d. 20. Februar 1856

Ærbødigst Fontenay«

Det går vist an at beskrive indholdet af dette brev som værende i betænkelig nærhed af grænsen til det perfide og lige så tæt på grænsen til et forsøg på at påvirke rettens gang. Vel var sognepræsten forpligtet til at indberette visse hændelser til herredsfogeden og andre øvrigheder, men hertil var der mere formelle veje at gå.

Retssagen mod Peder Andersen Skjelsgaard varede hele vinteren, foråret og sommeren 1856, og alt imens sad Peder i Skive arrest. Der blev foretaget en ransgning i Nørhedegaard og i aftægtsboligen, som ikke bragte nyt af betydning for efterforskningen for dagen.

Ligets mave samt tarmkanalerne med indhold og en forsegleet pakke med nogle korn, som var fundet i liget blev den 22. februar som nævnt indsendt til Sundhedskollegiet med anmodning om en nærmere analyse og kollegiets bemærkninger desangående. Sundhedskollegiet kom frem til, at de røde korn i maven var arsenik, en gift, der kan have bevirket enkens død.

Der blev foranstaltet undersøgelser på Thyholm, Skive og Holstebro apoteker om, hvorvidt der var blevet udleveret arsenik til Peder Andersen Skjelsgaard eller til hans 2 morbrødre, dyrlægerne Anders Johansen i Lund og Peder Johansen i Hasselholt i Sahl Sogn. Der var nok for mange år siden udleveret arsenik, men det kunne ikke fastslås med sikkerhed.

Under et retsmøde den 22. marts forlangte Peder tilført protokollen, at han ønskede en sættheddommer beskikket, fordi han mente, at dommeren havde »viist sig fiendsk imod ham ved at beskyldte ham for at have begaaet et Mord«. Dommeren imødekom ikke ønsket og veg altså ikke sit sæde.

Den 7. april 1856 - altså midt under retssagen - griber Peder til pennen og skriver til sin prokurator Øllgaard i Skive, at Ane Jensdatter nok bør tiltales for sine ugerninger og underskriver brevet med »Allerærbødigste og Underdanigste P. Skielsgaard«. Brevet er skrevet i Skive arresthus. Dette partsindlæg fører dog ikke videre konsekvenser med sig.

Ved et retsmøde den 26. april krævede Peder at få mulighed for at aflægge ed på sin uskyld i overensstemmelse med lovens 6te bog 6 - 15. På dommerens spørgsmål om, hvorfra Peder havde kendskab til denne lovbestemmelse,

Skives gamle rådhus er opført 1845-46 som råd-, ting- og arresthus. I stueetagen tv. var der indtil 1903 arrest, så fangerne kunne tale med folk på torvet. Foto: Ca. 1890. Skive Byarkiv.

svarede han, at »han kjender Loven meget godt, og har læst den over 10 Gange igjennem, ligesom han ogsaa har læst Bibelen mange Gange igjennem, og har kunnet den meeste Deel af samme udenad«.

Også Benneds og Peders tidligere tjenestepige Maren Christensdatter måtte i vidneskranken. Hun fortalte, at hun under sit ophold hos ham blev frugtsommelig med ham og fortalte videre, at hun i omtrent 2 år »tidt og ofte« havde legemlig omgang med Peder, men hun havde ikke fortalt Peder om sin frugtsommelighed af hensyn til hans kone. Peder benægtede dog på det bestemteste at have haft et forhold til Maren Christensdatter.

Under retssagen (maj 1856) anmoder Herredskontoret i Holstebro, der var i færd med at undersøge, om Peders morbror, dyrlæge Peder Johansen, havde leveret arsenik, sogneforstanderskabet i Estvad-Rønbjerg om oplysninger om Peder Andersen Skjelsgaards forhold under hans mangeårige ophold i Rønbjerg Sogn, og sogneforstanderskabet sender dette neutrale svar¹⁴:

»...erklærer vi Underskrevne, at vi hverken vide at anføre Noget, som særlig kunde eller burde fremhæves til hans Roos, ei heller Noget, som kan geraade til hans Æres Forkleinselse, da vi ikke er beføjede til at støtte vor Dom paa Rygtet, for hvis Sandhed vi ikke kunne indestå.

N. P. Cruusberg m. fl.«

Forud for retsmødet den 25. august var arrestanten Peder Andersen Skjelsgaard blevet syg og havde ikke kunnet møde i retssalen, hvorfor dommeren og skriveren måtte begive sig ned i arrestlokalet til ham og fortsætte retsmødet, dog uden at der kom væsentligt nyt frem.

Endelig, den 22. maj, gav anklagemyndigheden, det vil sige amtmanden, ordre til, at Peder Andersen Skjelsgaard skulle tiltales for giftmord. Som anklager blev beskikket prøveprokurator Munksgaard og som forsvarer prokurator Øllgaard. Munksgaard karakteriserer Peder som »... en meget skinhellig Mand med forslagent Hoved, og af en højst tvetydig Karakter...« og indstiller til Herredsretten,

at han idømmes strafarbejde på livstid. Ikke overraskende argumenterer Øllgaard for frifindelse af Peder.

Sundhedskollegiets erklæringer¹⁵

Forud for Herredsrettens domsafsigelse forelå 2 erklæringer fra Sundhedskollegiet, der i første omgang udtalte, at de røde korn i afdødes mave var gift og som nævnt kan have bevirket den omhandlede enkes død. Med dette svar var Herredsretten ikke tilfreds og spurgte derfor Sundhedskollegiet »...om, hvorvidt det med Bestemthed maa

Niels Peder Cruusberg, præst i Rønbjerg 1851-59. Pastor Cruusberg var efter sigende en fair, åben og i almindelighed vellidt præst.

antages, at Kirsten Thomasdatters Død er bevirket ved den i hendes Lig forefundne Gift og ikke ved nogen anden Aarsag«.

Ved fornyede overvejelser kommer Sundhedskollegiet i juli frem til, »...at ihvorvel der er Sandsynlighed for at det i bemeldte Enkes Liig forefundne Giftstof har bevirket hendes Død, kan man dog ikke benægte Muligheden af en anden Dødsarsag«.

Det vil føre for vidt her at redegøre for, hvorledes der ifølge dokumenter i Sundhedskollegiet har hersket uenighed om bedømmelsen af årsagen til Kirsten Thomasdatters død samt uenighed om analysemetoderne. De til Sundhedskollegiet knyttede sagkyndige assessorer/bisidder Bech og Erichsen havde til en begyndelse kun undersøgt de røde korn og konstateret, at der var tale om giften arsenik, og havde ikke forståelse for, at også maves og tarmenes øvrige indhold skulle analyseres; denne vildfarelse førte til en lidt heftig korrespondance mellem assessorerne og Sundhedskollegiet, der ønskede alt undersøgt, altså også mave og tarm. Og således blev det.

Herredsrettens dom

Den 13. september 1856 nåede Herredsretten frem til domsafsigelsen:

»Thi kjendes for Ret

Arrestanten Peder Andersen Skjelsgaard bør for Actors videre Tiltale i denne Sag fri at være, dog at Arrestanten udreder samtlige af nærværende Action flydende Omkostninger, hvorunder Salair til Actor Prøveprocurator Munksgaard 10Rdl. og til Defensor Procurator Øllgaard 6Rdl.

At efterkommes efter Loven.

E. Ph. Smidth«

Peder overværede domsafsigelsen og forkyndelsen og erklærede, at han ikke var tilfreds med dommen, men øn-

Peder Andersen Skjelsgaard og hans anden kone Benned Jensdatter omkring 1880.

skede den indanket for Den Kongelige Landsoverret i Viborg. Landsoverretten behandlede sagen den 3. november og fastslog, at der var begået en procedurefejl ved Herredsretten, som i denne alvorlige sag burde have anvendt meddomsmænd ved domsafsigelsen. Landsoverretten hjemviste derfor sagen til fornyet behandling ved Herredsretten. Af Landsoverrettens voteringsprotokol¹⁶ fremgår, at dommer Blechingberg dog mente, at indsættelse af meddomsmænd ikke var fornødent.

Herredsretten tog sagen til behandling den 1. december, nu med 4 meddomsmænd, og der blev afsagt præcis samme dom som ved Herredsrettens 1. behandling af sagen! Meddomsmand sognefoged Niels Møller fra Hvidbjerg begærede dog tilført protokollen, at han antog, at de mod tiltalte fremkomne formodninger ikke var

så stærke, at tiltalte kunne idømmes sagens omkostninger.

Landsoverretten pådømte sagen igen den 22. december og afsagde denne dom:

»Thi kjendes for Ret

Arrestanten Gaardmand Peder Andersen Skjelsgaard bør for Actors Tiltale i denne Sag fri at være. - Actionens Omkostninger, og derunder de Actor og Defensor for Underretten ved Herredstingsdommen tillagte Salarier, samt i Salarium til Actor og Defensor for Overretten, Procurator Kühnel og Prøveprocurator Møller, 10 Rigsdaler til hver, udredes af det Offentlige.«

Det må antages, at både Herredsretten og Landsoverret-

ten i deres overvejelser har lagt vægt på Sundhedskollegiets noget tvetydige erklæringer samt på det faktum, at ingen faktisk havde set nogen gå ind til Kirsten Thomasdatter og altså var kommet til det resultat, at Peder Andersen Skjeldsgaards eventuelle skyld i aftægtskonens død reelt ikke kunne bevises »...saa ere bemeldte Indicier dog ikke tilstrækkelige til at fælde Arrestanten...«

Dermed blev der sat punktum for sagen om Kirsten Thomasdatters mystiske død - sagen, der involverede utallige vidner og gav beskæftigelse til adskillige jurister, skrivere, eksperter, læger, præster og ikke mindst rygtesmede.

Peders mor, Ane Johansdatter, levede til 1864, altså længe nok til at se sin søn stå tiltalt for giftmord og frikendt!

Peder Skjeldsgaard Andersen solgte til sidst Nørhedegaard og sad i aftægt på gården til sin død.

Efter at Peder Andersen Skjeldsgaard var blevet løsladt fra fængslet og kommet hjem på gården ønskede pastor Fontenay åbenbart at få rede på Peders adfærd i hans tidligere sogn Rønberg og skrev 12. februar 1857 til sin kollega pastor Cruusberg¹⁷:

»...jeg staaer nu som Præst i den Stilling, at jeg bør påminde og formane ham. I Dit Pastorat maa han være kjendt fra tidligere Dage af flere; Det ville være mig kjært, om Du fra nogle i Dine Menigheder kunde skaffe mig Noget at vide om hans Forhold og helst bestemte Data, og Tiden som saadanne slette Handlinger ere udførte. - Om det er sandt, at han medens han været gift, har fået uægte Børn...Eller om andre slette Gjerninger ere bekjendte om ham. Hexe og vise igjen skal han jo ogsaa have begivet sig af med...

Venlig Hilsen til Dig, Hustru og Familie fra min Kone og din forbundne Fontenay«

Et svar på brevet kendes ikke.

Om pastor Fontenay

Ernst Adelberg de Fontenay var af fin herkomst. Han blev født i 1813 i Hillerød som søn af kammerråd og konsumptionsinspektør Caspar Frédéric le Sage de Fontenay og havde 6 søskende, herunder en storebror Just Peder, som var konferensråd og departementschef i Finansministeriet. Ernst blev student fra Frederiksborg lærde skole, tog teologisk embedseksamen i 1838 og blev kapellan i Udbyneder Sogn hos sin svigerfar Jacob Bie og senere gift med pastor Bie's datter, Anna Dorthea Sophie Bie. De fik 3 børn: Jacob Ancherstjerne Bie de Fontenay (1846-1846), Anna Jacobine de Fontenay (1849-78) og Fritz Ernst Ludvig Rasmus de Fontenay (1852-1944).

Fontenay kom til Lihme Sogn, hvor han i 1850 afløste pastor Emil Anton Conrad Olsen. I 1859 forlod Fontenay Lihme og flyttede tilbage til Udbyneder. Fontenay virkede således 9 år i Lihme.

Han døde i 1878 af tyfus under et besøg hos sin datter på Hobro-egnen. Han og hans kone ligger begravet på Udbyneder kirkegård, hvor gravstedet findes endnu. Fontenay afløstes i Lihme af pastor Andreas Gomme Schaarup.

Le Sage de Fontenay er en fransk adelsslægt, som levede i Picardiet i Nordfrankrig i det 13. århundrede og en af de mange huguenotslægter, som forlod Frankrig¹⁸.

Ernst Adelberg de Fontenay tilhørte en gammel fransk adelsslægt. Den var én af de mange protestantiske huguenotslægter, som på grund af forfølgelser forlod Frankrig i 1600-tallet. Her ses slægtens våbenskjold.

Peder Andersen Skjelsgaards død og eftermæle

Peder Andersen Skjelsgaard endte sit liv den 9. februar 1881, og ifølge hans børns og svigerbørns dødsannonce i Skive Avis fik han en blid og stille død. Han blev 81 år. Godt nok fik Peder en stille og blid død, men hans liv havde tilsyneladende været alt andet end stille og fredeligt, og hans sidste år må have været tunge. Skønt han

havde både herredsrettens og landsoverrettens ord for, at han var uskyldig i Kirsten Thomasdatters tragiske død, var der en opfattelse i sognet af, at Peder myrdede Kirsten Thomasdatter. Heller ikke i »Mads Møllers erindringer« gengivet på Spøttrup Lokalhistoriske Arkivs hjemmeside er der positive vidnesbyrd om Peder Andersen Skjelsgaard at hente:

Den stiplede linje på kortet viser den omtrentlige rute mellem Sillerslev/Sønderby på Mors og Nymølle i Salling, som familien ønskede at benytte til Peder Skjelsgaards begravelse. Geodatastyrelsen.

»...Han boede på gården Nørhede i Ålbæk, han havde ord for at kunne »vise igen« det, der var blevet stjålet. Tateren Jens Akselsen, der boede i et lille hus ikke langt fra Per Skjelsgaard ... sagde: 'Vil du have med Jens Akselsen at gøre, da må du vide, at han bor ved siden af Per Skjelsgaard, der har med fanden at gøre!'«

Læseren må selv bedømme, hvad sandheden er.

Ifølge dødsanmeldelsesprotokollen for Sallinglands Herreder var arven efter Peder Andersen Skjelsgaard under 200 kr.; der blev ikke afholdt skifteforretning.

Peders kone Benned Jensdatter døde i 1898 hos en datter i Højslev.

Peders begravelse

Det smalle stræde (omkring 2,2 km i bredden), der deler Sallingsund og Kaas Bredning og skiller Mors og Salling blev skueplads for en dramatisk tildragelse. Peders og Benneds søn og familie, der boede på en gård i Lødderup på Mors, havde sat sig for at ville deltage ved Peders begravelse i Lihme.

Det var en meget kold vinter, og strædet var tilfrosset. Familien forhørte sig hos færgemanden, om isen kunne bære heste og vogn og fik som svar, at isen var sikker, og flere havde allerede taget turen over isen. En 5-årig datter, Cecilia, nægtede kategorisk (heldigvis for hende) at tage med på turen, mens den knap 2-årige Petrea af moderen var blevet svøbt i en dundyne, som var blevet syet sammen i begge ender til en slags sovepose. Da de havde kørt et lille stykke ud på isen - omkring 350 m - lød der er brag. Isen var brudt sammen, og i det samme faldt hele familien, de to heste og vognen i det iskolde vand. Vanddybden på stedet var ca. 4 m. Familien var klædt i tykt og varmt tøj, der gjorde det vanskeligt at manøvrere i vandet, men som på den anden side i de første minutter bidrog til at holde folkene flydende. Både faderen og moderen

kæmpede desperat for at redde de 3 børn, og det lykkedes ved hjælp fra folk fra land at redde hele familien. Derimod druknede de to heste, sandsynligvis på grund af et i situationen generende seletøj og fastspændingen til vognen, der sank.

Det siger næsten sig selv, at familien ikke nåede frem til Peders begravelse. Ligene af hestene og vognen blev senere bjerget.¹⁹

Hele familien i Lødderup sluttede sig til mormonbevægelsen og rejste senere til Amerika.

Afslutning

Jeg slutter denne lille beretning om Peder Andersen Skjelsgaard og hans familie med at nævne, at Peder Andersen Skjelsgaard var en fjern slægtning til mig, idet han var en fætter til min oldefar, gårdejer Villads Pedersen (1823-1894) i Sahl Sogn samt nevø af min tipoldefar, dyrlæge Peder Johansen i Sahl Sogn.

En tak bringes til Ib Svenningsen for inspiration til at skrive denne artikel.

Kilder

Som kilder til mange af oplysningerne i denne artikel er anvendt kirkebøger, folketællinger og lægsruller. Disse kilder er ikke specifikt angivet. Til de mere specielle kilder er der henvisninger i slutnoterne.

Noter

1. Rigsarkivet, Hjern-Ginding herreders skøde- og panteprotokol, film M 28.836.
2. Hjern-Ginding Herreders skøde- og panteprotokol, Rigsarkivets film M 28.836.
3. Landsarkivet for Nørrejylland, Rønbjerg skolekommissions forhandlingsprotokol 1829-1852, LK 627-500/2.
4. Landsarkivet for Nørrejylland, Protokol for Sundhedskommissionen 1831, Estvad-Rønbjerg LK 627-720/1.
5. Landsarkivet for Nørrejylland, Skifte- og auktionsprotokol over fattiges ejendele, Estvad-Rønbjerg LK 627-480/1.

6. Tavlepenge er ifølge Ordbog over det danske sprog (ODS) penge, som ofredes af kirkegængerne i tavler eller i kirkeblokken/kirkebøssen.
7. Landsarkivet for Nørrejylland, Estvad-Rønbjerg Tiendeprotokol 1819-1842, C 506 - 45.
8. Landsarkivet for Nørrejylland, Hjerm-Ginding Herreders politiprotokol, B 78, nr. 71, side 336 og 337.
9. I mængde 1 à 2 potter: 1 pot = ca. 1 liter ifølge ODS.
10. Det følgende bygger i alt væsentligt på justitsakter fra Skive byfoged 1854-1856, B 43 - 74, der findes på Landsarkivet for Nørrejylland i form af en indbunden protokol. Den interesserede læser anbefales at læse dokumenterne i deres helhed.
11. Stærkt rødfarvet mineral.
12. Kirkebøgerne for Estvad-Rønbjerg og Lihme sogne viser ingen fødsler uden for ægteskab, hvor Peder Andersen Skjelsgaard er udlagt som far.
13. Ifølge ODS kan fripostig betyde en person, som er for fri og selv-sikker af væsen eller især udtryksmåde, næsvis, fræk, påståelig.
14. Landsarkivet for Nørrejylland, Skive byfoged, justitsakter for by og herreder 1854-1856, B 43-74.
15. Rigsarkivet, Sundheds-Collegiet/Sundhedsstyrelsen Nr. 1252, lb. nr. 146, journalsager nr. 281 og 113, 1866.
16. Landsarkivet i Viborg, Viborg Landsoverrets voteringsprotokol 1853-56, B 24 A - nr. 64.
17. Landsarkivet for Nørrejylland, Estvad-Rønbjerg præstearkiv, C 506-57, Diverse dokumenter.

18. Madeleine de Fontenay: »Slægten Le Sage de Fontenay i Danmark«, Wikipedia og Wibergs præstehistorie.
19. Beretningen om den dramatiske tildragelse er baseret på to skildringer af Christine Skjelsgaard Petersen Monroe (1868-1961) og hendes bror Lars/Laust Jensen Skjelsgaard (1873-1960); de var begge med på turen over strædet og var dengang 22 år, henholdsvis 8 år. Episoden er omtalt i Thisted Amtsavis den 18. februar 1881.

Om forfatteren

Anders Villadsen er født i Sahl sogn i 1940, student fra Vestjysk Gymnasium i Tarm, cand.oecon. fra Aarhus Universitet 1967. Kommunaldirektør i Kalundborg 1969-2003. Formand for Kalundborg Ældreråd og for botilbud-det Esbernhus i Kalundborg. Interesse i slægtshistorie. Skulle læseren ønske at kommentere denne artikel, er hun/han velkommen til at rette henvendelse til Anders Villadsen på adressen: Byens Mose 15, 4400 Kalundborg.

Glimt fra min sagføreretid i Salling

Af Karl V. Riisgaard

Karl V. Riisgaard (1915-2002) var sagfører i Salling i årene 1948-1985. Blandt hans efterladte papirer findes en linjeret, indbundet bog med håndskrevne optegnelser og udklip fra hans virksomme år som sagfører, altså en slags scrapbog med nærværende beretnings titel på forsiden. Tolv år efter min fars død har jeg renskrevet og redigeret hans erindringsglimt. Ikke alt er kommet med; men jeg tror, at nærværende udpluk kan have en vis lokalhistorisk interesse.

Erindringsglimtene er ikke skrevet med henblik på offentliggørelse; de blev til som et sideprodukt af hans interesse for at skrive. Så kom minderne til ham, og så kunne han samtidig lufte sine meninger. Det blev i årenes løb til mange historier, eventyr, erindringsglimt, avisindlæg og en enkelt roman, som dog aldrig blev udgivet - ligesom det meste, han skrev. I en årrække var Karl Riisgaard redaktør af medlemsbladet »Sport & Fritid« udgivet af Salling Gymnastik- og Ungdomsforening, og her skrev han imod de unges spiritusmisbrug, ligesom han i utallige læserbreve og interviews tordnede imod narkotikamisbrug. Efter et besøg i fristaden Christiania i 1973 skrev han en lang og levende beretning i Skive Folkeblad om mødet med de unge mennesker, hvis frie liv tiltalte ham; men han var stærkt imod den udbredte brug af hash og narkotika. Karl Riisgaard skrev hurtigt og flydende. Han redigerede og rettede aldrig sine tekster, som derfor ofte har en befriende friskhed over sig. Lysten og evnen til at fortælle en historie og holde en morsom tale havde han også, og en overgang tog han uden betaling rundt i Salling og fortalte historier i husmoderforeninger og

pensionistforeninger, og det blev også til en serie interviews med børnehistorier i radioen.

Jeg har i teksten indsat flere bokse med supplerende oplysninger om min far og hans tid som sagfører i Salling. God læselyst! Kerteminde den 4. november 2014, Hans Ulrik Riisgaard.

Karl V. Riisgaard, omkring 1955.

Starten på sagførervirksomhed i Salling

Den 19. november 1948 startede jeg sagførervirksomhed i Salling. Vi boede i Jebjerg de første 12 år. Jebjerg var en død by. Mange gamle og ældre, og den blev regeret af gårdejere og andre indføddinger. Ja, et dumt sted at slå sig ned; men nødvendighed bød os at prøve denne vej. Årsagen til, at vi kom til Jebjerg, var den, at Jebjerg-Lyby kommune havde søgt en skoletandlæge (Riisgaards hustru var tandlæge), og man ville bygge et nyt hus til os, og da vi begge var pengeløse, valgte vi at tage imod dette tilbud. Meget var særdeles vanskeligt i 1948. Danmark led af følgerne af 2. verdenskrig, som vi først lige var kommet ud af. Det var svært at få en bolig, en telefon, brændsel eller en bil. Næsten umuligt at låne penge i en bank eller sparekasse.

Jeg anlagde hovedkontor i Roslev, fordi Roslev var mere forretningsby end Jebjerg. Den var større og havde en god beliggenhed midt i Salling. Det store problem var at finde et lokale til kontor. En karosserimand ville udleje til mig en toværelses lejlighed i en stor, grim bygning, hvis jeg

Fru Riisgaard fotograferet i klinikken i Jebjerg, 1955. I stolen sønnen Hans Ulrik, hvis tænder får et kærligt eftersyn. Foto: Amby, Roslev.

ville låne ham 10.000 kr. til køb af bygningen i Vestergade i Roslev. Jeg lånte så de 10.000 kr. i Salling Bank mod kaution af min fader og to brødre. Jeg fik et pantebrev i den grimme bygning, og da bygningen nogle år senere blev solgt, fik jeg de 10.000 kr. tilbagebetalt. Det var jo heldigt.

Næste problem var at få tildelt en telefon; men det lykkedes, og jeg satte mig til at vente og vente på klienter. Efter 2-3 ugers forløb kom endelig en mand med en husdyrsag, som dog blev forliget, og mit første salær blev 8 kr. Det var svært at starte en forretning på bar bund. Det var en trøst, at min hustru, Esther, tjente lidt næsten hver dag, men tandlægevirksomheden blev også ramt af en betydelig skuffelse. Aftalen var, at alle skolens 7. klasser straks kom under skolens betalte skoletandpleje, men en misundelig kollega i Skive, tandlæge Ruth Dragheim, meldte denne aftale til tandlægeforeningen. Det var ikke tilladt at starte en skoletandpleje med alle klasser straks. Kun 1. klasse og så én mere hvert år.

Kort tid efter min »indbringende« husdyrvoldgiftsag fik jeg en god sag: mit første skøde. Gartner Asger Lavrsen solgte sin ejendom til sin søn Folke, og her tjente jeg 350 kr. Nu gik det stille fremad. Asger Lavrsen var en æret og agtet borger og radikal førerskikkelse, og når han kunne bruge mig, så turde de andre også prøve. Året efter lykkedes det at leje bedre lokaler nede midt i byen, og jeg fik en kontorelev, der kunne skrive på maskine, og mine flotte håndskrevne dokumenter blev sjældne. Her var centralvarme, og jeg slap for at tænde op i en kakkellovn hver vintermorgen. Få år senere købte jeg ejendommen Jernbanegade 12 i Roslev for 19.500 kr. til advokatvirksomhed, og her arbejdede og levede jeg i 37 år.

Sagførerkolleger

Jeg var ikke velkommen til Salling blandt mine sagførerkolleger. Det fik jeg at føle allerede inden jeg ankom. Landsretssagfører Lakjer i Skive ringede til mig i Lemvig

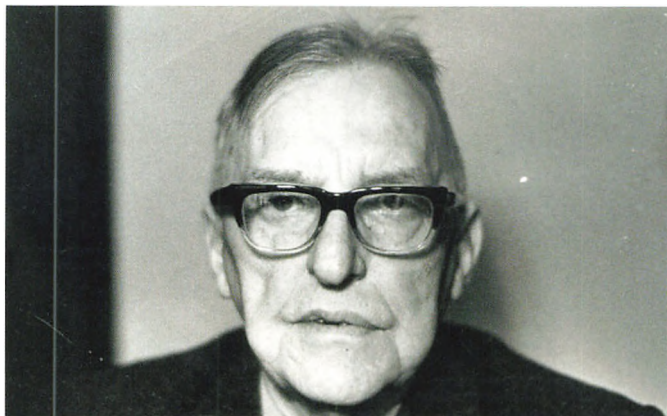
Nygade 7, Jebjerg

Huset i Jebjerg, Nygade 7. Af skiltene på de to murstenssøjler, der holder på smedjernslågerne, fremgår, at her bor landsretssagfører Karl Riisgaard og tandlæge Esther Riisgaard. Det er fredag formiddag, Karl og Esther er i Skive, han i retten, mens hun handler. Klinikassistenten, som ellers skal gøre rent på tandlægeklinikken fredag formiddag, har sat sig på den ene søjle, mens den yngste søn Hans Ulrik er anbragt på den anden. Huset blev bygget af Jebjerg Kommune i 1948 til det unge ægtepar. Esther og Karl Riisgaard, og som en gestus syntes smeden, at han ville gøre lidt ekstra ud af de to store jernlåger i indkørslen. Så i højre side (som anes på billedet) lavede han en æskulapstav, dvs. en stav omslynget af en slange, som symboliserer lægekunsten; men da det jo var en tandlæge, som skulle flytte ind, fik slangen hovedet vendt nedad imod et tandlægespejl! Smed Andersen, der bor i den anden ende af Nygade over for købmand Knap

på hjørnet, har haft mere besvær med at finde på et passende symbol til en sagfører; men det endte med at blive et skibsanker (hvordan man så end skal tolke det?). Karl Riisgaard har et lille kontor med sagfører-skilt på døren ud til venteværelset til tandlægeklinikken på første sal; men han har ikke fast kontortid, fordi hovedkontoret ligger i Roslev. Bag døren i kontoret hænger Karl Riisgaards hjemmeværnsuniform og en tung militærriffel, som udskiftes med en Husquarna maskinpistol, da han bliver gruppeleder i midten af 1950'erne, hvor man frygter en russisk invasion (de skarpe patroner til skydevåbnene, som sønnerne gerne leger med i det skjulte, er dog låst inde i natbordskabet i soveværelset). Smed Andersen er den ledende hjemmeværnsmand i Jebjerg, hvor han har mobiliseret over 50 % af alle våbenføre mænd. Over for Riisgaards hus, på hjørnet af Nygade og grusvejen til Lyby, bor den gode genbo Peter Ole Petersen, som er pensioneret gårdmand og nuværende sparekassemand. Ved indgangsdøren hænger et sortemaljeret skilt med hvide bogstaver, som viser, at her (inde i dagligstuen nogle gange om ugen) findes Jebjerg-Lyby Sparekasse. Her er Karl Riisgaard revisor, og han går én gang i kvartalet de få skridt over gaden for at optælle kassebeholdningen. Så bliver sparekassen i bogstavelig forstand åbnet og pengene lagt på dagligstuebordet til optælling. Efter »Peter Oles« død i 1958 flytter Jebjerg-Lyby Sparekasse til egne lokaler i et hus ved siden af mindestenen for pastor Glud, som meget apropos oprettede sparekassen i 1875, og her fortsætter Karl Riisgaard som revisor i mange år.

på min arbejdsplads hos lrs. Platz: *»Jeg ringer bare for at gøre Dem opmærksom på, at jeg starter fast dagligt kontor i Roslev fra 1. november 1948. Og jeg synes, De skal alvorligt overveje ikke at begynde sagførerforretning på Salling. Farvel.«* Lakjer havde allerede en ugentlig kontordag på Roslev Hotel et par timer. Han udvidede til Durup Hotel, men han flyttede ikke fast dagligt kontor til Roslev. Det var en trussel for at skrække mig væk. Efter 5 år ophørte han helt den ugentlige kontordag. Han havde

da kun én fast kunde tilbage i Roslev. Lakjer sagde en dag til dommerfuldmægtig Heurlin: *»Ham Riisgaard, gør jeg det af med på mindre end 1/2 år.«* Heurlin var min gode ven fra Regensen, og han fortalte mig om denne grimme udtalelse. En landsretssagfører Boll, Skive, oprettede kontordag i Balling, da jeg kom, og lrs. Brøcker havde kontordag på Fur, så jeg var kredset pænt ind. En annonce indrykket i avisen i 1948 - sikkert efter flere øl - af Brøcker, L. Hansen og Balsner gives her:

Landsretssagfører H.R. Brøcker. Foto: Skive Byarkiv.

»Undertegnede Sagførere i Skive påbegynder med det første en Jura-Rute fra Skive til Glyngøre hver Tirsdag. De kan blot hænge et Flag ud, naar De har brug for juridisk Assistance, vi aflægger da Besøg med Prøvekollektion i Stævninger, Ægtepagter, Testamenter, Skøder m.v. I presserende Tilfælde foretages Ambulanceudrykning, eventuelt med samlet Styrke.«

Annoncen blev indrykket for at gøre nar af de to sagførere, der havde så travlt med at starte kontordage i Baling, Jebjerg, Roslev og Durup for at kvæle mig i starten.

Lrs. Brøcker var en gammel hugaf. En bøs og skarp og dygtig procedør var han. Han var ærlig og »tiltalende« fræk og hård; men det skjulte han aldrig. Vi vidste, hvor vi havde ham, og jeg mødte som ung og uerfaren advokat en vis sympati og goodwill fra hans side. *»Hvorfor helvede er du blevet advokat - du havde egnet dig bedre til at være præst,«* sagde han.

Jeg fik i mine første sagførerår en vanskelig sag, der måtte ende med firmaets konkurs, og den turde jeg ikke alene binde an med og henvendte mig derfor til Lrs. Brøcker og bad ham køre den sag for mig eller sammen med mig, så kunne jeg jo lære, hvordan man greb sådan

en sag an. Brøcker overtog sagen, men alene og ikke sammen med mig, og ikke en krone fik jeg for mit arbejde, og jeg fik heller ikke lært en konkurs-forretningsgang.

Men nogle år senere fik jeg sagt tak for sidst. I en indviklet sag, hvor en landbrugsejendom skulle udstykkes og nedlægges som selvstændigt landbrug og jordarealerne sammenlægges med andre landbrug efter udstykning og omprioritering, skulle Lrs. Brøcker og jeg være advokater, hver for sin eller sine klienter. Jeg skrev til Brøcker, at en sådan sag ville jeg ikke påtage mig at køre sammen med ham. Enten ville jeg køre sagen alene, eller også kunne han tage sagen alene. Jeg vidste, at han ingen forstand havde på den slags sager, og at han næsten helt sikkert ikke turde tage sagen alene. Og det slog til. Han spurgte meget venligt, hvorfor jeg ikke ville have den sag sammen med ham. Jeg skrev tilbage, at det var fordi han var en flabet advokat, der ikke var værd at arbejde sammen med, og at jeg havde lært, at han hver uge ville overfuse mig med beskidte breve og hans sædvanlige trusler til enhver af hans kolleger. Brøcker svarede, at den slags jo var nødvendigt, men at jeg jo nok var en undtagelse. Det var meget smukt, men jeg sagde fortsat nej. og et par dage efter fik jeg pr. brev oplyst, at han gav afkald på sagen. Jeg kunne tage den alene. Det gjorde jeg gerne, og parterne var indforstået med det. Der var gode penge at tjene i sådanne sager, og jeg delte ikke med kollega Brøcker. Selv om han var en flab, kunne jeg godt lide ham.

Lrs. Brøckers forretning gik senere helt ned. Hans kompagnon Lrs. Balsner forlod ham, og Brøcker fik senere en hjerneblødning, og han flyttede til Grynderup Strand. Han blev bedre og købte et stort areal langs Limfjorden og udstykkede til sommerhusgrunde. Vi købte også en sommerhusgrund af ham, og den revolutionære, noget kommunistiske sagfører døde ret så velhavende. Jeg vil forlade denne voldsomme sagfører med at citere lidt fra Jyllands-Postens portræt af ham på hans 70-års dag i 1966:

»Det er ikke uden ængstelse, at dette portræt søges tegnet. Det handler om den kendte Skive-jurist, landsrets-sagfører H.R. Brøcker, og man kan kun håbe, at han, der 6. februar fylder 70 år, med årene er blevet blidgjort så meget, at der ikke kommer til at falde alt for meget brænden på selvbestaltede portrættegneres hoved. For givet er det, at Brøcker vil afsky at blive hyldet ... og lige så sikkert er det, at han har et usædvanligt temperament. Han højagter ikke pressen ... en tid lang udgav han sit eget blad Skive-Posten, formentlig ud fra den betragtning, at så var der dog ét læseværdigt blad i Danmark ... Men det skal samtidig fastslås, at han er et til det yderste redeligt og ubestikkeligt menneske ... Radikal, i ordets ikke-partipolitiske betydning, har han altid været; i sin ungdom i sådan grad, at han skal være set på barrikaderne arm i arm med Broby Johansen ... Landsretssagfører Brøcker er en mand, man skal kende godt for at kunne holde af ham. Alligevel er der mange, der gør det. Bag hans noget hårde ydre skal er en ikke ringe varme. Brøcker fra Skive tåler ikke uretten, og han vil bekrige den så heftigt, at lansen enkelte gange har forfejlet målet og er blevet rettet mod vejrmøller ... Han er et friluftsmenneske ... Engang under en klapjagt skød han en skrædder i sædet. Bogstaveligt talt - han ramte ham bagi.«

Citat slut, og parentes bemærket: Han gjorde det med vilje og blev idømt en måneds fængsel. Han var også lidt af en slyngel, syntes mange.

Landsretssagfører Pagter, Skive, var en estimeret og dygtig advokat. Høflig og dannet. Når Brøcker slog med sit slagsværd, brugte Pagter sin tynde, spidse og skarpe fleuret. Han havde en stor forretning for erhvervslivet og for det store hartkorn. Medlem af Advokatrådet og Rotary-mand. Jeg havde søgt om indkøbstilladelse til en ny bil, og Advokatrådet skulle udtale sig om, hvorvidt jeg havde behov for en bil. Det mente jeg, fordi jeg ofte skul-

le til Skive - for at møde i retten, i fogedretten, på politikontoret, i arresthuset eller i bankerne o.s.v. Landsrets-sagfører Pagter meddelte mig høfligt, at Advokatrådet ikke kunne anbefale min ansøgning, fordi min forretning jo var så lille og beskeden af omfang. Nå, ja: *»Her i livet bør man altid sørge for at være en lille smule stærkere end sin skæbne,«* sagt af Knut Hamsun.

Pagter og jeg blev ellers pæne venner, og han behandlede mig altid med respekt og anerkendelse. En aften efter et advokatmøde nød jeg den ære at blive inviteret med til hans fornemme, private hjem med et par andre udvalgte sagførere. Det var en stor og sjælden ære, sagde min senere kompagnon advokat Bønløkke. Pagter døde ret ung, vist omkring de 60 år. Han var ikke fysisk stærk. Det var ham, der var drivkraften i den store, blomstrende forretning med 2-3 advokater, fuldmægtige og adskillige se-

Landsretssagfører H. Pagter. Foto: Skive Byarkiv.

Jernbanegade i Roslev, sommeren 1958

Den brolagte Jernbanegade i Roslev en sommerdag i 1958. Midt i billedet ses den store treetages Roslev Kro. Længere nede ad gaden ses på venstre side »Knudsens købmandsgård« med tårne og spir (købmand Aage Tang, P. Knudsen A/S Kolonial- Frø- og Brændselsforretning, Jernbanegade 17). I det andet hus på højre side, Jernbanegade 12, viser et skilt oven over en 2-trins trappe, at her har »Landsretssagfører Karl Riisgaard« kontor. I det første hus på højre side (nr. 10) findes Roslev-Rybjerg Sparekasse i bekvem afstand fra

sagførerkontoret, som har mange forretninger med sparekassen, hvis direktør Jepsen, som altid har stillet sin cykel op ad muren. I det andet nabohus bor Thomsen, som er bypost med daglig levering af breve til sagførerkontoret, hvor hans kone efter lukketid gør rent. Lastbilen har varer med til Jens Mehlsen, hvis hus på venstre side i nr. 5 med »Flora Blomsterforretning« ikke er med på billedet; men det er papirhandler Laust Østergaards hus (nr. 7), dog godt dækket af lastbilen. Han leverede alle papir- og kontorartikler til sagførerkontoret lige overfor, hvor et åbent vindue sørger for frisk luft til damerne på kontoret. Efter en god gårdhandel er sagfører Riisgaard ofte til lidkøb (en omgang øl) på kroen skråt overfor, hvor også købmand Tang er en hyppig gæst. Bag hotellet på den offentlige parkeringsplads holder Karl Riisgaards bil, en rød Citroën ID19, som bringer ham frem og tilbage mellem Jebjerg og Roslev to gange om dagen, idet han spiser frokost kl. 12 sammen med familien i Jebjerg, derefter presens radioavis kl. 12.30 og middagssøvn til kl. 13.30, og så tilbage til kontoret i Roslev indtil retur kl. 17, dog noget tidligere om lørdagen. Kun få har bil, og færre har telefon. Sagførerkontorets telefonnummer er 155, mens købmand Tang, som den første telefonabonnent i Roslev, har nr. 1 (og let huskeligt, også: »Byens kaffe nr. 1«).

kretærer. Efter Pagters død gik det stille tilbage, indtil der kun sad en enkelt advokat tilbage dér, hvor det store firma holdt til. Javist, der er nogle, det lykkes for her i livet, andre lykkes det slet ikke for.

Der var også andre sagførere i Skive dengang i 1948. Der var Mrs. Ludvig Hansen, der aldrig generede mig. Han drev sin lille forretning og drak sine øl på gode værtshuse, og han var en venlig og glad ungkarl, uden ambitioner. Og der var Mrs. Erichsen med den noget defekte arm og hans kompagnon, Mrs. Jakobsen. Erichsen var slagkraften her. Han var hestesportssagfører og styrede Skives travbane. Jakobsen var rar og gik stille med dørene. Han var ikke helt rask efter, at han engang var blevet trepaneret.

Men han kunne være sjov og glad, og disse egenskaber syntes jeg var og er lidt sjældne i juraens lidt barske verden. Til slut må jeg også nævne sagfører Hugo Schrøn. Han var ugift; meget lille forretning. Jeg kendte ham så lidt, og jeg syntes ikke, der var nogen, der brød sig ret meget om ham. Men jeg har hørt, at han også kunne være venlig og morsom. Der kom jo hele tiden i min sagførertid nye advokater til Skive Retsreds.

Jeg har kun nævnt de advokater, der var der, da jeg startede. Hele 4 advokater har begået selvmord i min tid. Det er da trist og barskt. En yngre advokat i Skive, begik for kort tid siden (1990) selvmord. Han hængte sig, kun 50 år gammel. Vi blev meget uvenner engang, han lokkede en

ung og uerfaren tømrer i kløerne på en samvittighedsløs spekulant, som stod for et stort byggeprojekt i Viborg. Jeg sagde nej og fortalte tømreren, at han inden et år ville være fallit. »Hold dig lang væk fra den mand,« sagde jeg, »han bedrager dig og udnytter dig!« Den uerfarne tømrer gik til den yngre advokat sammen med denne byggespekulant, og advokaten hoverede stort og frækt over for mig. Jeg var jo middelmådig. Året efter var den unge tømrer fallit og konkurs, og hans beboelsesejendom gik også på tvangsauktion. Det var jo en sørgelig ende. Den pågældende advokat var en ubehagelig kollega. Når vi havde handler sammen, kunne han nedladende hilse: »Goddag gamle Karl,« og jeg svarede: »Goddag barnerumpe«. Vore klienter kiggede jo lidt forundrede på os.

Dommeren og dommerkontorets personale

Da jeg kom til Salling, hed dommeren i Skive Retskreds Lorentzen. Folketingsmand for Venstre. En lidt fyldig, adstadig herre med nogen værdighed og tro på sin høje stilling. Var normalt en flink person, der de første år efter fredagens retsmøder sad som en alfader ved kaffebordet i Topps konditori, omgivet af en del pæne advokater, der pænt lyttede til hans belærende foredrag. En tid senere forlod (opgav) vi advokater caféen og gik på værtshus og fik en øl i stedet for kaffe. Og her kom dommeren aldrig. Dommer Lorentzen var vistnok en god nok dommer, men jeg syntes, han i tyendesager helst dømte til gårdejernes fordel.

Jeg så dommer Lorentzen første gang i en politisag, hvor jeg selv var tiltalt for en ulovlig parkering på p-pladsen foran retsbygningen i Skive i 1948. Jeg havde parkeret uden for nogle bredhovede blanke »søm« og krævedes idømt en bøde på 30 kr. Jeg gjorde gældende, at jeg som ny i Skive var helt uvidende om disse særlige parkeringsforhold, og at det den dag havde sneet, og der var ingen søm at se. Jeg ville ikke betale en bøde, men var villig til

at modtage en advarsel. Det slap jeg så med. »*Det ville være en uvenlig handling mod en ny borger på denne egn, at idømme ham en straf,*« havde jeg anført i et lille forsvar.

Dommer Lorentzen vurderede sig selv en del højere end en landsretssagfører, selv om de havde samme eksamen. En dommer var jo embedsmand, og hans embede var etisk højere end en sagførervirksomhed. Sådan følte jeg, at dommeren mente og følte. Engang skældte han mig faktisk ud på dommerkontoret. I en skiftesag efter et dødsfald. En ældre gårdejer i Salling var død. Nogle dage før - eller rettere nogle nætter før - var jeg af mandens læge blevet kaldt ud til gården for at skrive et testamente ved mandens dødsleje. Det blev ordnet på bedste måde med håndkraft og pen, og læge Svendsen og jeg selv skrev under som vidner og til bekræftelse af, at testator var ved sin fornufts fulde brug. Et sådan testamente er fuldt gyl-

Dommer K. M. Lorentzen. Foto: Skive Byarkiv.

dig og kan ikke anfægtes, hvis bare de to vidner lever og kan føres som vidner. Det kunne vi jo, og ingen arvinger havde anfægtet testamentet. Dommeren bebrejdede mig, at jeg ikke næste dag havde lavet et nyt testamente og fået dette attesteret af notarius (dommeren). Det kunne jeg da let have gjort og derved tjent et ekstra salær; men det naturlige testamente skrevet i petroleumslampens skær var gyldigt nok. Dog indrømmer jeg, at et notartestamente er mere sikkert; men dommeren burde nøjes med at anbefale, og han havde ingen ret til at skælde mig ud!

Når jeg i min begyndertid mødte i retten med en lille ubetydelig sag, hændte det, at dommer Lorentzen bemærkede, at han håbede, at sagfører Riisgaard snart ville få en stor og betydelig sag. Måske skulle det være en trøst og måske et oprigtigt ønske, men det kunne også være en ironisk bemærkning. Jeg havde i alt fald altid mine »forsvarsvåben« parat de første år, når jeg skulle møde i retten eller have forretninger med mine kolleger. Dommer Lorentzen havde da også humor. En dag, da lrs. Brøcker ville procedere en sag, sagde dommeren, at det var helt unødvendigt, fordi han allerede kendte den sag godt nok. *»Det er min lovhjemlede ret at procedere, og det er enhver dommers pligt at høre efter,«* svarede Brøcker. *»Ja, vist,«* sagde dommer Lorentzen. *»Nu går jeg ind i dommerværelset og ryger en cigar, og så er De velkommen til at procedere, landsretssagfører Brøcker. Jeg lader døren stå åben, så jeg kan høre, når De er færdig.«* Jo, vist var dommer Lorentzen en udmærket dommer; men han mistede sit folketingsmandat. Venstrefolket afsatte ham. Lorentzen havde i sine valgmoder rådet dem fra at anskaffe traktorer. De burde fortsætte med hestene! Og så var han blevet dem for reaktionær og forældet. Exit.

Dommerkontorets næsthøjeste juridiske myndighed var dommerfuldmægtig Tage Andersen, og han var en meget arrogant, uvenlig og uforskammet person. På alder med mig. Når man bare én gang havde overværet og hørt,

hvordan han belærte en stakkels mand under en skiftesamling eller i en fogedsag om, at han (dommerfuldmægtigen) ikke ville tolerere, at nogen røg på hans kontor, så forstår man bedre, at dommerfuldmægtig Tage Andersen var venneløs. Han avancerede aldrig til dommer. En tid var han på prøve i Vestre Landsret for om muligt engang at kunne blive landsretsdommer, vil jeg formode. Han kom tilbage med øgenavnet »Femøres-Andersen«. Nogen hjælp eller vejledning fra Andersens side skulle man ikke vente. Kunne han som skifteretsforvalter finde en lille ubetydelig fejl i en boopgørelse, var det ham en glæde at kassere hele opgørelsen og kræve den lavet om i stedet for bare at rette en fejl. Nej, den mand var født uden venlighed og uden humoristisk sans. Dog, én gang husker jeg, at han fortalte mig, at mit firma i Roslev dette år havde anmeldt det største antal skøder til tinglysning i Skive Retskreds. Det var dog ment som en venlig ros og en anerkendelse. Jeg havde lidt ondt af ham, og dommerkontorets personale var gennemgående meget flinke og venlige, og nogle af dem kunne endda være lidt hjælpsomme, hvis der var en fejl eller en mangel ved et af de mange dokumenter advokaterne leverede ind.

Ejendomsmæglere og ejendomshandlere

Disse personer betød umådelig meget for en advokat. Ved ejendomshandler, hvorved medvirkede en mægler, var de fleste sælgere og købere tilbøjelige til at bruge den advokat, mægleren anbefalede til at skrive skødet og ordne lånesagerne. Da jeg kom til Jebjerg i 1948 var der en ejendomscommissionær, som han kaldte sig. Han var egentlig en sølle person. Han kunne faktisk ikke skrive og slet ikke udfærdige en rigtig slutseddel. Han var falleret gård-ejer og havde sat to større og gode gårde over styr ved uduelighed, dovenskab, selskabelighed, kortspil og drik. Først sine forældres gård, og derefter en gård hans kone havde arvet efter sine forældre. Han nåede ikke langt som

»Høgtoft« - Viumvej 2, Roslev

»Høgtoft«, Viumvej 2 i Roslev den 8. juni 2002. I et notat vedr. hussalg skrev Karl Riisgård: »Høgtoft er opført i år 1924 og har i dag (1996) allerede en anseelig alder af 72 år. En striks og krævende overlærer ved navn Bjørnhøj-Wølstrup lod huset bygge på en meget stor grund, helt uden for

mægler, men lavede dog en handel engang imellem. Familien havde hjulpet konen til et lille hus i Jebjerg og en gammel bil, og hun kørte rundt med ham. Hun tog straks vare på mæglersalærerne, ellers drak han pengene op. Han aftalte altid med en sælger, at han til konen skulle oplyse et lidt mindre salær end det virkelige, og så fik han selv nogle hundrede kroner til at betale af på sin løbende regning på kroen for øl og brændevin. Da han stoppede sin handelsvirksomhed, fik jeg fra Jebjerg Kro hans restregning på 800 kr. til inkasso. Jeg måtte meddele kroen, at enhver inkasso var håbløs mod den person. Regningen på kroen opstod derved, at mæglermanden, hvis have næsten stødte op til kroen, hver morgen listede ned i sin baghave for at lade vandet, og fra baghaven løb han de få skridt hen til kroens bagindgang, og på bryggersbordet stod hver morgen et glas brændevin og en opkapslet øl, og

Roslev by dengang. Der foreligger en meget detaljeret bygningsbeskrivelse på 30 sider i et hæfte fra bygmester. Der er kun anvendt førsteklases materialer og med N.B. er tilføjet: 'Kun fagudlærte folk må anvendes'. Efter overlærer Wølstrups og senere hans hustrus død, blev »Høgtoft« en årrække lægebolig med lægeklinik indtil år 1960, hvor vi købte huset af en lægeenke, og vi har altså nu boet her i 36 år. Det har været en pragtfuld bolig med tre børn, husassistent og 2 rum til tandlægeklinik og glasverandaen til venteværelse. Her er højt til loftet, det er et hus, der kan ånde, og her er ikke grobund for astma og støvmider. På loftetagen har vi sydværelset, som jeg har døbt 'gammelstuen'. Her har jeg kontor, skrivestue, mindestue. Her er dejligt, solrigt og udgang til den store åbne veranda.« I Karl Riisgaards 15 sider lange notat om »Høgtoft« beskrives alle rum fra kælder til loft, bryggers, garage, hønsehus - og haven får også lidt omtale: »Haven er stor og dejlig, men er hverken nusset eller veltrimmet. Den er natur, og der er enkelte sjældne træer tilbage fra den havekyndige overlærer Wølstrups tid. For eksempel en sjælden engelsk landelm med spættede blade«.

det tog kun den tørstige mæglermand 11 sekunder at skylle begge dele ned, hvorefter han fór tilbage til baghaven.

På den tid var der lige begyndt en anden person som mægler eller ejendomshandler i Jebjerg, nemlig Karl Boel. Han var tidligere landmand og mælkekusk. Han var hæderlig og ædruelig og altid i godt humør og vellidt. Han kunne også skrive en slutseddel, selv om han i starten var lidt primitiv. Ham satsede jeg på, og jeg hjalp ham. Jeg underviste ham i kontrakter og retshandler. Han fik sig en lille god mæglervirksomhed, og det nød jeg også godt af.

Senere startede en minkpasser, Donald Mortensen, i Glyngøre en ejendomshandel. Også ham hjalp jeg meget i starten. Han var et kvikt hoved, og han blev en betydelig mægler, og han glemte heller aldrig at anbefale mig. Jeg har skrevet utallige af hans handler, og jeg var til rådgivning både søn- og helligdage med oplysninger og gode

Kontortid på Selde Hotel

I mange år kunne man på det for længst (i 1997) lukkede Selde Hotel, her fotograferet 18. oktober 2014, hver torsdag træffe advokat Karl Riisgård, Roslev. I entreen hang et skilt med teksten »Advokat Karl Riisgård, Roslev. Træffes på Selde Hotel hver torsdag kl. 10.30-11.30«. Skiltet hang i entreen indtil begyndelsen af 1970'erne. Inde i krostuen, til højre for indgangsdøren ved et bord med hvid dug, sad advokaten og hans sekretær med en rejseskrivemaskine og ventede på, at klienterne skulle dukke op. I midten af 1960'erne og indtil 1971 hed kroens ejer Rolf Schimer. Han var tysker, gift med Rosa og havde to verdenskrige og en fortid som musiker på Ambassadeur i Aalborg bag sig, og ham og konen blev Karl Riisgaard snart meget gode venner med. Da Riisgaard fandt ud af, at hotelværtten havde en gammel harmonika fra tiden i Aalborg, blev der hurtigt indgået en handel: prisen for harmonikaen blev sat til 500 kr., og der skulle følge 6 timers vekselbas-undervisning med, og så skulle sagførerens yngste søn, Hans Ulrik, på 15 år gerne være (næsten) udlært. Karl Riisgaard elskede en god handel, og undervisningen kom til at foregå i krostuen længst til venstre på billedet. Den senere ejer, Knud Bækgaard, som drev Selde Hotel i årene 1973-1997, oplyser i et interview i 2014:

»Rolf Schimer var multikunstner og meget kreativ. Jeg har set et billede fra Ambassadeur, hvor han var iført sømandskostume sammen med de andre i gruppen. Han malede malerier, og han udsmykkede kroens balsal i bedste tyrolerstil, og sådan var det hele vejen rundt, hvor han gjorde meget ud af indretningen. Men han var en skuffet mand, da de forlod Selde på grund af manglende lokal opbakning af ham og kroen, og han sagde, at han aldrig mere ville sætte sine ben i Selde, og det overholdt han. Rolf Schimer var tysker og talte med accent. Han lærte flere unge mennesker i Selde at spille, og nogle blev dygtige, og en enkelt, jeg kender, Erik Madsen, spiller den dag i dag stadig sammen med Bjørn & Okay. Kunstmaler og galleriejer Hans Panduro på Fur lærte at spille Hammondorgel, og han havde orkestre i mange år. Ret mange unge mennesker havde fornøjelse af Rolf Schimers kunnen. Rolf og Rosa flyttede til Bov, og han blev tankpasser om natten tæt ved grænsen. Her fik han også tid til at skrive en bog om de tre krige han havde været med i: 'Første Verdenskrig og Anden Verdenskrig på Østfronten og krigen på Selde Kro'.«

Knud Bækgaard mindes ikke sagfører Karl Riisgaard, men han husker de unge mennesker, som ofte boede i Vibenshus, hvor de »sang sange i sommernatten«. Han fortæller videre:

»Det var fornøjeligt for naboen, og et stænk provo var der måske også iblandet. Hvis tørsten var større end indkøbet, kunne det hende, at de kom her på kroen for at proviantere sent på aftenen. Engang kom de og spurgte, om jeg kunne skaffe en kanin, for nu havde de grillet pølser og kyllinger, så nu kunne de godt tænke sig en kanin. De fik deres kanin. Uden sammenhæng forsvandt fotograf Knud Madsens hund nogle dage senere. Det var godt, det ikke var i Kina! En vinterdag med megen sne, hvor Karl Riisgaard var forhindret i at hente tre unge mennesker hjem i sin bil fra Vibenshus, ringede han til Selde kro og bestilte en stor »gryderet«, så de unge mennesker ikke skulle sulte. De fik deres gryderet, og de leverede senere den tomme jerngryde tilbage til kroen.«

råd. Der handledes ofte både lørdag og søndag. Senere fik jeg kontakt med en ejendomshandler, Poul Olesen, på Fur. Han var frisør, men blev langsomt en god mægler. I Oddense skabte Jens Jørgen Poulsen en større mægler-virksomhed, og i 1970'erne etablerede Mogens Hansen sig som ejendomsmægler i Glyngøre. Så ad åre lykkedes det at presse luften ud af en indbildsk, indremissionsk statseksamineret mægler i Skive, som jeg hemmeligt kaldte »Helligånden«. Han var storpralende, og han kunne selvfølgelig ikke anbefale sine kunder at benytte en provinssagfører som mig til at skrive et skøde. Denne ufine mægler forsøgte også i mine første år at overtale mine klienter bl.a. en gårdejer til at svigte mig til fordel for Skive; men her fik han nej. Denne gårdejer var lidt forarget og fortalte mig, at Skive-mægleren havde forsøgt at overtale ham til at bruge en sagfører i Skive.

Sådan gik årene, og min virksomhed voksede pænt. Jeg havde to damer, altså kontordamer, og jeg havde arbejde nok, og jeg lod nogle områder ligge. Som f.eks. retssager, forsvarsager i straffesager og landsretssager i Vestre Landsret i Viborg. Det krævede alt for megen tid for mig at køre til retterne, og det var vigtigere for mig, at jeg næsten altid var at træffe på mit kontor og var til tjeneste for mæglerne og klienterne, og at jeg sørgede for, at mine sekretærer bestilte noget - og havde noget at bestille. Når »bossen« selv var på kontoret, var de jo altid høflige, venlige og hjælpsomme over for klienterne. Dette var også meget vigtigt i telefonen. Når man er »boss« i en virksomhed, er det afgørende vigtigt, at de dyre medarbejdere kan og vil bestille noget, og her er det en betingelse, at arbejdet er rigtigt tilrettelagt. Jeg har f.eks. dikteret hundredvis af skøder lørdage og søndage, så der var arbejde til damerne mandag morgen. Man skal lære dem op og derefter overgive dem ansvar og selvstændige arbejder. At oplære en velegnet og god regnemester i at opføre dødsboer, det er en umådelig stor hjælp. Endelig skal der være

en »kaffestue«, hvor trætte damer kan gå ud og opfriske sig med kaffe, the og en røg, og få en fortrolig snak, når det hele hænger dem langt ud af halsen.

Men efter 15 år blev jeg træt af meget arbejde og den hårde progressive beskatning, og den 1. februar 1964 op-tog jeg en kompagnon, advokat Reiner Bønløkke Andersen. Han var uddannet hos Skives store advokat H. Pagter gennem 6 år. Vi arbejdede sammen i godt 20 år, indtil vi i 1985 solgte virksomheden (herom senere).

Jeg fik nu bedre tid og arbejdede foreløbig lidt mindre. Jeg handlede lidt. Købte og solgte nogle byggegrunde og byggede også et par huse til salg; men det sidste var lidt risikabelt, så det holdt jeg op med. Jeg gik på lidt ejendomshandel, købte bl.a. en dødsboejendom i Roslev. Ejeren havde hængt sig i huset, og ingen ville købe det, og prisen blev sat ned. Jeg renoverede det lidt, fældede store træer, der skyggede for huset, og gav det navnet »Astruphus«. Manden, der hængte sig i huset hed Astrup, så nu blev han da mindet. Så blev det lejet ud, og 8 år senere solgte jeg huset og tjente 100.000 kr. på den handel. Jeg vil bemærke, at dette dødsbohus foreslog jeg min kompagnon Bønløkke, at vi skulle købe i fællesskab; men han afslog at være med. Jeg bemærkede, at *»så er du heller ikke sur, hvis jeg tjener 100.000 kr.?«* »Nej, slet ikke, og hvis du taber 50.000 kr., vil jeg endda have ondt af dig,« var det gode svar.

En regnvejrsdag i 1963 var jeg sammen med kongens foged kørt til Risum for at pante et lille hus for en gæld, som ejeren, en ung fisker, havde til en af mine klienter. Denne unge fisker var ved at bære alle møblerne ud på gårdspladsen for at forlade huset. Det skal sælges, hvis nogen vil købe det, sagde han. »Det vil jeg godt købe. Hvad er prisen?«, spurgte jeg så. »12.000 kr.«, var svaret, og så sagde jeg, at det var i orden, og at han kunne komme ind på mit kontor og skrive skødet under samme eftermiddag. Og sådan blev »Vibenshus«, Risumvej 9, købt.

Huset var meget fattigt og forfaldent; men det blev gennem årene rettet op og repareret, dog altid sådan, at det bevarede sin ydmyge stil. De første gamle møbler i »Vibenshus« kom fra sognefoged Magnus Mikkelsens dødsbo, som jeg havde fået ansvaret for, og da huset i Selde skulle tømmes i en fart for inventar, var en vognmandstransport til »Vibenshus« en nærliggende løsning. Senere fulgte mange andre gamle møbler, som ikke holdt til det ungdommelige brug ret lang tid. Beskedenhed, stilhed og fred fandt vi her - bortset fra festdagene, hvor alt drønedes af musik, sang, dans og skrål. På disse dage arbejdede ungdommen i døgn drift, for der var frit slag og langt til naboer. »Vibenshus« blev et sted, hvor øl, vine, sang og kærlighed levede uden smålige grænser, og op til 30-40 personer kunne der findes plads til i huset, og en fest varede tre døgn, inden de sidste sank udmattede sammen.

Jeg købte nogle år senere en landejendom nær Junget med tidligere gartneri og store drivhuse og 3 tønder land jord, som jeg kaldte »Kragelyst«. Den var uden træer. Jeg lod den beplante med 4 rækker træer rundt om jorderne og en lille skov mod vest. Lejede en tid stuehuset ud. Beholdt den i 8-9 år og solgte den med fortjeneste for over 100.000 kr. skattefrit. Sådan var loven en tid for ejendomme, man havde ejet i mindst 8 år. Jeg købte sikre kreditobligationer, som langsomt udtrækkes til kurs 100. Jeg havde også andre ejendomme, bl.a. et hus på Rimmervej, Selde, som jeg kun havde en uge, men tjente dog 5000 kr. Desuden 3 byggegrunde i Glyngøre, og så vores sommerhus ved Grynderup Strand og »Vibenshus«. Endelig også en anpartslejlighed »Belinda« i Spanien - og villa »Høgtøft« i Roslev.

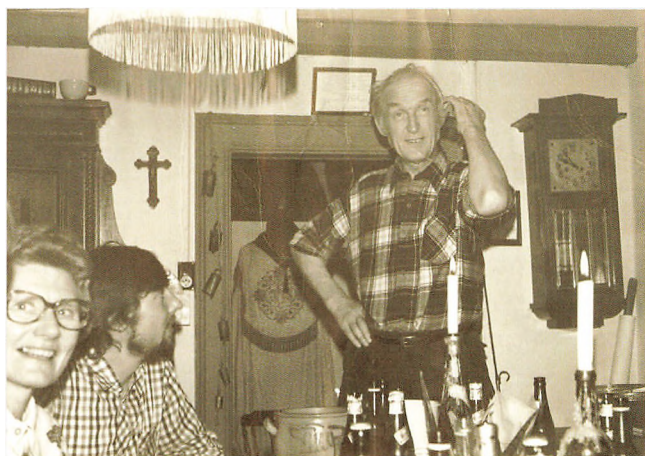
En lidt ond sag

Jeg havde gjort fejl og blev kanøfflet. I Skive Folkeblad den 7. november 1975 kunne man læse en større artikel af journalist Melgård med overskriften: *»Viborg Lejerfor-
ening klager over advokat: Hans fremfærd strider mod al*

god advokatskik.« I mit svar i Skive Folkeblad 4 dage senere skrev jeg, at *»på grund af et manglende formkrav i en meddelelse om lejerforhøjelse mener Melgård sig berettiget til at fremsætte forskellige beskyldninger,«* og jeg sluttede af med at råde Melgård til en anden gang at have beviserne bedre i orden, inden han beskyldte hæderlige mennesker for uhæderlighed.

Kredsbestyrelsen for 8. advokatreds, der i denne slags sager fungerer som kollegial domstol, fandt senere (i slutningen af maj 1975), at *»skrivelsens form var kritisabel,«* og at jeg havde *»overtrådt reglerne for god advokatskik.«* Men denne kendelse påankede jeg straks til Advokatnævnet, der er de danske advokaters højeste kollegiale domstol. Jeg mødte i København og blev ført ind i en større sal. Her stod et kæmpebord i sort, blankpoleret palisandertræ, og ved bordets øverste ende sad 9 alvorlige personer med Præsidenten for bordenden. Der var ingen, der hilste på mig, og sekretæren anviste mig straks plads ved den anden ende af bordet. I lang afstand fra mine dommere. Jeg kunne min procedure udenad, og alt var nøje planlagt og gennemtænkt. Jeg ville renses for al uhæderlighed og fra, at jeg skulle have tilsidesat god advokatskik. Jeg brugte 10 minutter. Rejste mig og undskyldte, at jeg havde gjort Rådet ulejlighed med en sag, som nogle syntes var en ubetydelighed, men for mig betød den meget. Jeg ønskede ikke at sige mere og ville gerne gå straks. Jeg mærkede nu, at stemningen helt havde ændret sig. Der var venlighed at mærke, og Præsidenten rejste sig og kom ned til mig og trykkede mig i hånden og sagde, at Nævnet ville finde en rimelig og retfærdig løsning på denne sag. Det gjorde man så (citater): *»Nævnet skal udtale, at appellanten ved sin adfærd i sagen ikke har udvist den nøjagtighed, som en offentlig beskikket advokat altid må udvise.«*

Jeg meddelte nu redaktør Hans Larsen, Skive Folkeblad, at jeg syntes, avisen skyldte mig en undskyldning

Fest i Vibenshus først i 1970'erne

Karl Riisgaard er i gang med at fortælle en historie til en fest i Vibenshus, omkring 1974. Helt til venstre fru Riisgaard. Der blev ved den lejlighed serveret gule ærter. Af en bevaret indkøbsseddel fremgår det, at der bl.a. blev indkøbt 5 kg gule ærter, 10 kg letsaltet flæsk, 5 kg medisterpølse og 10 skankeben. Disse varer blev købt »hos slagter Lindy« i Roslev. I en mælkejunge på gasblusset i Vibenshus blev det hele til en stor og god portion gule ærter, som også gav en god tørst. På væggen i det lille rum, »øl & vingod«, bag Karl Riisgaard hænger en gammel bispekåbe, og oven på dækketøjsskab, kaldt »alteret« fra sognefoged Magnus Mikkelsens dødsbo, ligger en bog med Vilhelm Bechs husandagter. Både denne bog og bispekåben optræder i en tale, som Karl Riisgaard holdt for sin gode ven, læge Herman Larsen, Vihøj ved Grinderslev, på dennes 45-års fødselsdag. I 2014 blev talen tilfældigvis fundet i husandagtsbogen i en reol i Vibenshus. Nogle citater fra den morsomme tale (i alt fald i datiden) gengives her:

for de beskidte artikler og ærerørige og usande beskyldninger. Jeg fik det svar, at den slags måtte man finde sig i som en offentlig person; men jeg kunne henvende mig til journalist Melgård. Jeg svarede, at den person ville jeg aldrig henvende mig til, da jeg syntes, han var en tarvelig

»Når jeg fører mig frem for jer i denne biskoppelige, højkirkelige, halvkatolske, pastorale anklædning, så har det kun ét eneste formål, nemlig at kaste glans over vor ven og fødselar ... Lad os først dvæle lidt ved jægeren Herman. Når man bare én gang har iagttaget den nænsomhed og diskreition, hvormed vor ven efter jagtsæsonens udløb fælder et stykke fredet vildt, må man imponeres. Når man ser med hvilken elegance og hurtighed en 8-punds ramler forsvinder i vor vens ransel, uden at hverken ledsagende politi eller jagtfæller bemærker noget, må man endnu dybere imponeres ... Dernæst vil vi beskæftige os med vor vens egenskab nr. 2, som oplæser og fortolker af Vilhelm Bechs husandagter og opbyggelige skrifter. Når vi efter en lang og udmattende jagttur når Vibenshus, ser vi straks vor ven gribe bogen med Bechs husandagter. Mens han fortærer en del spejlæg, nogle limfjordssild, en grisesylte, en leverpostej og nedskyller 4-5 foreløbige glas brændevin, udvælger han den tekst, han finder bedst egnet til den dag. Og så læser vor ven med dyb og fast stemme den gode tekst for sine trætte og sultne jagtfæller. Det kan være teksten til »løverdagen«, som lyder: 'I var som vildfarne får', 'Er der en græsgang på den anden side?', eller 'Er der et øde, hvor ingen livsurt gror?'«

Karl Riisgaard kom fra en gård på Himmerland. Moderen døde, da han var 6 år, og faderen giftede sig senere med en meget indremissionsk husholderske. Denne stedmor, som »indførte kristendommen på gården«, kom i høj grad til at præge den lille Karl, og det religiøse optog ham livet igennem. Efter mange års indre kamp meldte Karl Riisgaard sig omsider som 56-årig ud af Folkekirken. Han var meget bibelstærk, og han kunne ved middagsbordet more og underholde med lange bibelske sentenser og fremsige navnene på de 12 apostle med en imponerende hast.

og uhæderlig journalist. Redaktøren er den ansvarlige. Kort tid efter skrev jeg et julebrev til redaktør Hans Larsen, som han aldrig ville glemme, og hvori jeg gav min vrede luft:

»Deres avis, Skive Folkeblad, tilgrisede mig i slutningen af året 1975 i en del artikler ved journalist Melgård i forbindelse med en klagesag fra Viborg Lejerforening. Ved en afsagt endelig kendelse af 3.12.1976 fastslår Advokatnævnet, at min forseelse består deri, at jeg 'ikke har udvist den nøjagtighed, som en offentlig beskikket advokat altid må udvise.' Efter denne for mig gunstige kendelse havde jeg ventet at blive rehabiliteret i Skive Folkeblad, men det er desværre ikke sket ... Det er så uendelig nemt for en avis at svine et medmenneske til. Det er meget ondsindet, og det har pint mig meget i mere end 1 år, fordi jeg i de 32 år, jeg har udøvet advokatvirksomhed, stedse har sat hæderlighed og god advokatskik meget højt ... I har gjort en ganske banal klagesag til en urimelig hård og umenneskelig sensationsartikel ... Jeg har tidligere haft betydelig respekt for Dem redaktør Hans Larsen, og et vist venskab har jeg tidligere følt for Dem. Det gør jeg ikke mere, og respekten er afløst af foragt. Og det synes jeg, De skal vide. Roslev, den 21. december 1976, Karl Riisgård.«

Når man har begået en fejl, og når man bliver ydmyget og tilsvinet af »pressen«, skal man ikke vente sig ret megen støtte fra kolleger og/eller venner. Når man bliver nedgjort af pressen, er man ret hjælpeløs. Man kan da godt svare igen og skrive, at man er en pæn og hæderlig person. Det er kun til grin. Kollegerne er kun konkurrenter og synes, det har man rigtig godt af. Eller de er ganske ligeglade. Kun en enkelt, nemlig landsretssagfører Erichsen, Skive, sagde til mig, at det jo var beskidte injurier, den journalist skrev, og det skulle jeg ikke finde mig i. Min egen kompagnon forholdt sig også ganske passiv; hans princip var altid: *»Stå aldrig til søs, lad andre stå.«* Min søn Mogens sagde: *»Jeg skammer mig over dig.«* Jeg havde jo også tit skammet mig over ham. Men der er intet, man kan gøre selv. Jeg sad selv i kredsbestyrelsen for 8.

advokatreds i 6 år og har været med til at behandle og dømme i mange klagesager. Jeg har erfaret, at flere advokater i Skive har været indklaget og fået kendelse for, at de *»ikke havde iagttaget god advokatskik«*; men jeg har aldrig set Skive Folkeblad omtale dette eller nedgøre nogen af dem.

Kompagniskab og samarbejdsvanskeligheder

Vort gode kompagniskab fik mislyde de sidste 5 år. Bønløkke havde en betydelig grusgrav-virksomhed på Djursland sammen med sine to brødre, og den styrede han angående det juridiske fra vort advokatkontor i Roslev, hvor han benyttede vores kontordamer og telefoner. Djursland gav ham formentlig større udbytte end advokatvirksomheden, og dennes trivsel interesserede ham mindre og mindre. Jeg må sige, at jeg efterhånden trak det største læs. Når der var problemer på Djursland, talte Bønløkke næsten hele formiddagen i telefon. Det blev dyrt, meget dyrt, og den ene linje var optaget og spærrede for opringer udefra, og det var alvorligt nok. Jeg fik oprettet en tredje linje. Det værste var dog, at han altid talte højt, meget højt, og jeg kunne ikke arbejde og ikke samle tanker. Når han pligtskyldig skulle le, var det ikke en glad latter, og det lød ind til mit kontor som en hostende hest. Jeg bad ham så inderligt om at blive hjemme hos sig selv om formiddagene, når han havde problemer at ordne på Djursland-virksomheden. Det gjorde han kun nogle få dage. Det blev nok for dyrt, og konen kunne måske heller ikke holde det ud.

Da begge hans brødre døde ret hurtigt efter hinanden, blev det rigtigt slemt. Det endte med større slagsmål og uvenskab med brødrenes enker, og Bønløkke blev helt mærkelig, syntes vi. Han lod f.eks. hente ned fra arkivet 100-150 chartekker med gamle sager, han havde haft gennem årene, og anbragte dem i stabler på sit skrivebord, så der kun blev en lille firkant ledig foran hans stol. Både kon-

Karl Riisgaards »damer« fortæller

Fotografierne er fra julefrokosten i sagførerkontorets køkken i 1975. Det var i julefrokosternes barndom, hvor man på sidste arbejdsdag til frokost hentede lidt pålæg hos slagteren, rugbrød hos bageren og nogle øl og en flaske snaps hos købmanden. Der findes ingen fotografier af kontoret, men kontordamerne fra dengang har »masser af erindringer,« som advokatsekretær (i årene 1970-1985) Inge Riis Lysdahl (øverst til venstre) udtrykker det. Advokat Bønløkke ses nederst til højre, og som »altid i grå tweedjakke, nystrøget manchetskjorte og koksfarvet slips«. Over ham ses sekretærerne Jette Johannesen og Ane Marie Andersen, nederst til venstre Tony Petersen; men advokat Karl Riisgaard ses ikke, da han allerede har forladt selskabet og ønsket alle en god jul.

»Vi var ikke klar over, at der var samarbejdsvanskeligheder; kun måske at man var lidt trætte af hinandens særheder, som når Karl Riisgaard lukkede først dobbeltdørene ind til Bønløkkes kontor og derefter sine egne dobbeltdøre, så han ikke kunne høre Bønløkkes høje telefonsnak,« fortæller Inge Riis Lysdahl. »Jeg talte meget bondsk-jysk, da jeg var til

ansættelsessamtale i 1970; men Riisgaard trøstede mig med at sige: 'Vi skal nok få lært Dem at tale dansk,' og senere kaldte han mig somme tider »lille lyse Dahl«, når arbejdet gik godt.«

Advokatsekretær Inge Lis Sørensen, som forlod kontoret i efteråret 1975, er ikke med på billedet; men hun fortæller, at Jette Johannesen sikkert afløste hende, og videre:

»Min ansættelse på kontoret var ad to gange: først april 1965 til oktober 1967 som elev, det sidste årstid af elevtiden også som bogholder mod et løntillæg på 50,- kr. pr. måned! Derefter kom jeg til advokat Thisted i Skive, selvfølgelig på Riisgaards anbefaling.

Et par år senere ringede jeg til Karl Riisgaard og spurgte, om han tilfældigvis havde brug for mig igen. Det resulterede i, at jeg pr. 1. januar 1969 igen startede med at arbejde på advokatkontoret i Roslev. Dejligt, at komme hjem igen! Jeg husker også den meget travle tid med mange, mange hand-ler, der pludselig skulle skrives på grund af ændring af ting-lysningsafgiften i september 1973. Jeg havde barselsorlov, og Karl Riisgaard ringede til mig og spurgte, om jeg kunne afbryde min orlov straks mod til gengæld at få fri i december måned, og det gjorde jeg naturligvis. Jeg husker det, som om der var mange flere end 10 skøder, der skulle skrives!

Jeg husker også Riisgaards irritation over Bønløkkes måde at reagere på. Jeg oplevede ikke, at man blev dus med Riisgaard. Jeg har altid sagt De og været først frk. Andersen og derefter fru Sørensen. Men jeg ved godt, at alle senere blev dus med Riisgaard, men ikke med Bønløkke.

Min entré på kontoret var i øvrigt ganske få dage før Karl Riisgaards 50-årsfødselsdag. På dagen var kontoret lukket et par timer, og vi var til frokost på »Høgtoft«, og da udfoldede Riisgaard sig som en virkelig god og morsom vært. Han kom til at spille øl ned over mig, hvorefter han deklarerede: 'øl og sæd sætter ikke pletter.' Jeg tror ikke, han havde ret. Jeg vaskede i hvert fald blusen!«

tordamerne og jeg forsøgte at få ham til at fjerne dem og lade dem bringe tilbage til arkivet, hvor disse døde gamle sager hørte hjemme. Men det ville han ikke tillade, og nogen fornuftig forklaring for dette påhit kunne han ikke give.

Jeg havde også på en måde ondt af Bønløkke. Normalt var han mild og venlig; men når det brændte på, blev han helt lammet og foretog sig intet. Ikke andet end snak og mere snak. Engang, efter at Esther og jeg kom hjem fra tre ugers ferie i Frankrig, var der i september 1973 kommet en ny lov, der indførte en betydelig ekstraudgift af alle ejendomshandler indgået efter en bestemt dato. Der lå 10 slutsedler og begæringer fra folk om omgående at få skrevet skøder. Bønløkke havde ikke skrevet ét eneste! Nej, han ringede rundt til Per og Poul og især til justitsministeriet og talte med diverse kontorchefer om, hvorvidt tidspunktet skulle forstås som slutsedlens dato, eller skødets dato eller tinglysningssdato. Jeg skrev 6 skøder den første dag, og de sidste 4 dagen efter, og alle handler nåede at være afgiftsfri.

Men Bønløkke var faktisk en dygtig jurist. Lovkyndig og med stor oratorisk begavelse. Han havde et mægtigt taleorgan og et velformuleret sprog, som selv Cicero, Platon og højesteretssagfører Gamborg ville misunde ham. Han var en dygtig procedør, og jeg ved, at dommeren stærkt anbefalede ham at dyrke retssager og procedere mere. Alligevel blev han aldrig landsretssagfører. Når han havde anmeldt en sag som prøvesag i Vestre Landsret, trak han den tilbage nogle dage, før sagen skulle procederes. Der var heller ingen penge i at være skrankens advokat (uden for København og Viborg). Engang fik Bønløkke ved retten i Skive et salær på 300 kr. Bønløkke spurgte straks dommeren, om dette beløb var kørselsgodtgørelse? For så var det da meget passende. Han var så utrolig gammelalds og sagde stadig »De« til klienterne, og »frøken Andersen« og »fru Christensen« til vore damer, længe efter at alle andre var dus og på fornavn. Bønløkke var en

yderst dannet og kultiveret person. Altid nobel klædt. Altid i grå tweedjakke, nystrøget manchetskjorte og koksfarvet, altid koksfarvet slips og blankpudsede sko. Og så gik han altid med paraply til kontoret. Ikke set mage til siden Søren Kirkegaard vandrede i København, og aldrig før eller senere set i Nordjylland.

Jeg ville ud af kompagniskabet og foreslog, at vi skiltes, og så ville jeg godt oprette mit kontor i Durup og lade ham få Roslev-kontoret. Nej, det var blankt afslag. Så ville han rejse bort, og så skulle jeg købe hans halvpant. Det ville jeg ikke. Jeg nærmede mig 70 år. Jeg ville som sagt ud af kompagniskabet og ønskede ikke at øge min arbejdsbyrde. Bønløkke meddelte derefter, at også han ville forlade firmaet, hvis og når jeg holdt op. »*Jeg vil ikke arbejde med andre,*« sagde han. Det var jo en pæn tillids-erklæring, men han var kun 60 år, altså 10 år yngre end mig. Så måtte vi jo sælge det hele samtidig, og Bønløkke havde en køber. Det var advokat Jens Leth fra Balling, hvor han drev en lille advokatvirksomhed, som han selv havde startet. Så solgte vi til ham. Sidste dag med Bønløkke og mig blev dog en sorgens dag for vore tre piger. De græd meget, da vi tog afsked med dem. Jeg var også selv lidt bedrøvet.

Var disse mange år tilfredsstillende? Ja, absolut. Det var gode år. Det lykkedes mig at skabe en god levevej som advokat. Selv om jeg fik nogle spark og nogle ridser, blev jeg aldrig knægtet, og jeg tabte ikke slaget om at vinde Sallingland.

Om Hans Ulrik Riisgaard:

Professor, dr. scient. Født i 1951, opvokset i Jebjerg og senere Roslev, ansat som biolog ved Miljøstyrelsens Havforureningslaboratorium i årene 1976-1983, derefter Syddansk Universitet. Bor i Kerteminde, hvor han er daglig leder af Marinbiologisk Forskningscenter (SDU).

Kælder og brandtomt fra ældre jernalder

Af Casper Sørensen

Udgravningen

Denne artikel er udarbejdet i forlængelse af et praktikophold ved Arkæologisk Afdeling på MUSE(R)UM. Formålet med opholdet var en gennemgang af en lokalitet, benævnt Siggård, museet udgravede midt i 1990'erne. Udgravningen blev foretaget forud for anlæggelsen af Ringvej Syd, umiddelbart øst for Skive (figur 1). Inden vejen skulle anlægges, havde arkæologer fra museet gået på markerne, hvor vejen skulle løbe, for at se efter spor fra forhistorien. Ved denne eftersøgning blev der fundet oppløjede sten og skår fra lerkar, hvilket tydede på en bebyggelse fra forhistorisk tid. Museet indstillede derfor området til udgravning. Første led i den arkæologiske ud-

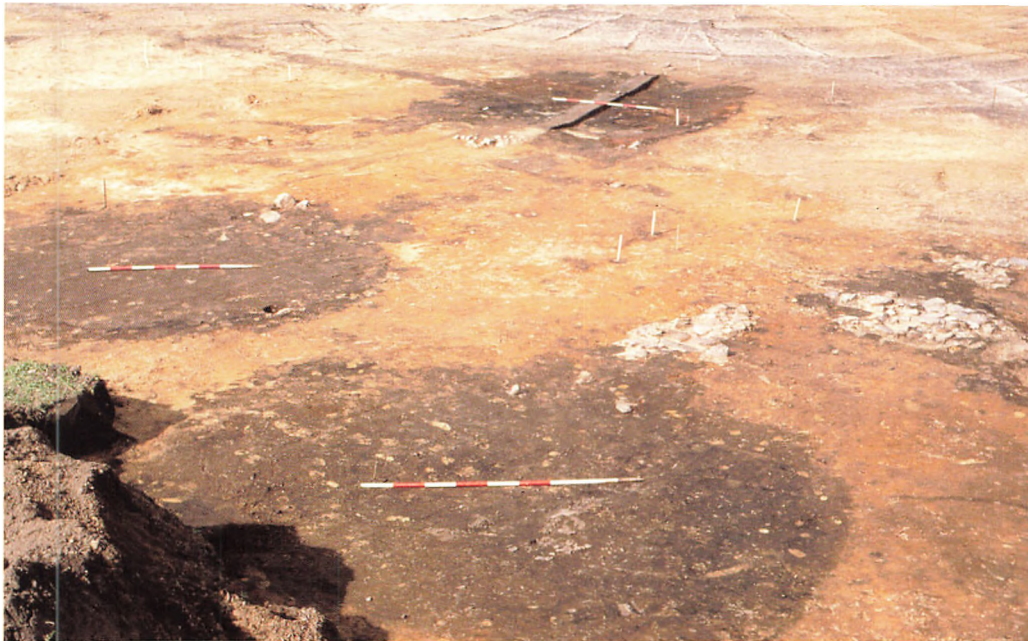
gravning var en afgravning af det øverste muldlag. Denne jord har i mange år været under landmandens plov, og de arkæologiske spor i dette lag er derfor flyttet fra deres oprindelige plads. Efter at det øverste lag jord var gravet væk, viste sporene efter jernaldermenneskenes bygninger sig.

Sporene tegner sig typisk som mørkere fyldskifter eller samlinger af sten i den lyse undergrund (figur 2). Ud fra formen, længden og sammenhængen af disse fyldskifter kunne det bestemmes, at de var resterne af en jernalderlandsby fra omkring år 0.

De mange huse på lokaliteten afslører, at menneskene har boet her i flere generationer. Husene, de havde boet i

Figur 1: Placeringen af den omtalte lokalitet (rød oval). Baggrundskort: Geodatastyrelsen.

Figur 2: Staldender fra jernalderhusene ses som mørke fyldskifter i den lyse jord. Til højre i fotoet brølægninger af sten, som har forhindret at hele indgangspartiet blev mudret til. Foto: Muse@um.

viste, at der fortrinsvist var tale om beboelse i århundrederne omkring år 0. I Danmark er dette den sidste del af perioden førromersk jernalder. I denne periode bosatte man sig i modsætning til de tidligere perioder i små landsbyer. På denne måde skabte man et fællesskab og kunne hjælpe og beskytte hinanden i hverdagen. Guderne tilbød man i denne periode typisk ved at ofre gaver i moserne. Det er herfra, man blandt andet kender de velbevarede moseligg i Danmark.

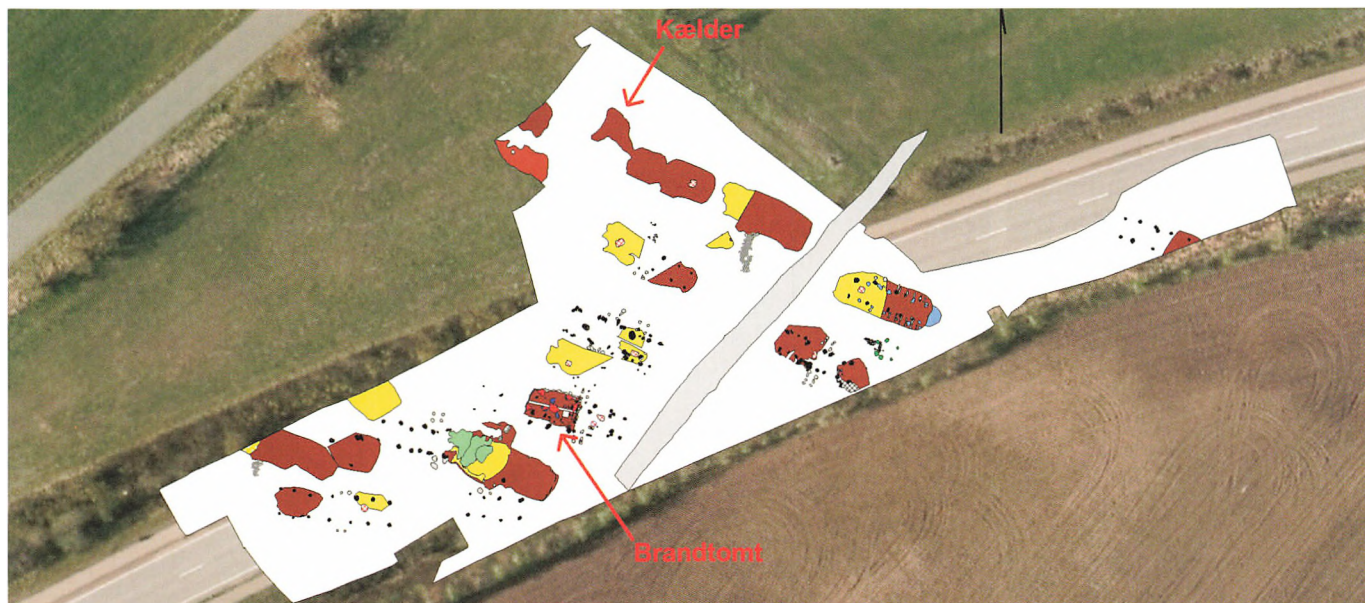
Udgravningens nærmere placering på ringvejen er vist på figur 3. De brune områder er husenes nedgravede stalde, mens de gule er det stampede lergulv. Den grå stribe, der går skråt igennem udgravningen, var datidens vej. Ud fra denne grundplan kan vi i dag få en god fornemmelse af, hvordan landsbyen og dens gårde var udformet. Samtidig viser husene, der ligger i udkanten af det hvide udgravningsfelt, også, at landsbyen har været større. Den arkæologiske udgravning har derfor kun omfattet den del

af landsbyens værdifulde fortidsspor, der ville blive destrueret ved det moderne vejbyggeri.

Mens landsbyer og gårde fra jernalderen ikke er et særsyn, viste det sig alligevel, at udgravningen ved Ringvej Syd skilte sig ud og havde noget ekstra at byde på. Arkæologerne får ofte en god fornemmelse for omfanget af fortidsminderne, når de giver sig til kende i overfladen. Det forunderlige ved arkæologi er dog, at det først er ved en mere detaljeret udgravning med skovl og graveske, at fortidsmindernes sande karakter giver sig til kende. Sådant var det også i dette tilfælde, hvor udgravningen viste sig at indeholde en velbevaret brandtomt samt en træbygget kælder.

Kælderen

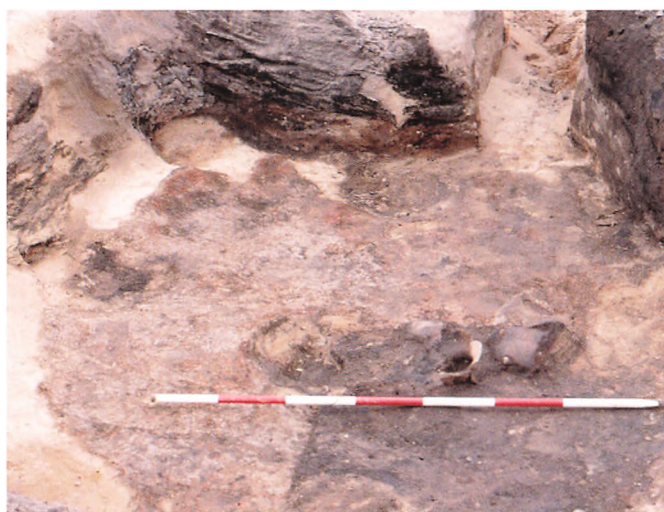
Kældre er inden for arkæologi et forholdsvis sjældent anlægsgfund. Af de tidligere fundne kældre er størstedelen bygget af sten og findes typisk i Nordjylland.

Figur 3: Oversigtsplan over udgravningen og de udgravede bygninger. Udgravningen følger vejen undtagen mod nord, hvor der blev udgravet et mindre område til materialeplads. Kælderen og brandtomtens placering er angivet med pile. De gule områder er langhusenes lergulve, mens de brune er husenes staldender. Den aflange grå stribe er en hulvej, der går gennem landsbyen. Foto: Muse@um.

Udgravningens træbyggede kælder viste sig i overfladen som en ret irregulær figur. Dette indikerede i sig selv ikke, at der skulle gemme sig noget særligt. Efterhånden som arkæologerne gravede sig længere ned, blev det dog klart, at anlægget var mere specielt end først antaget. Den mærkværdigt irregulære aftegning begyndte efterhånden at antage en mere firkantet form. De to aflange fyldskifter mod vest og sydøst viste sig samtidig at have relation til den fundne kælder.

Efter udgravning viste det sig, at selve kælderrummet var 118 cm dybt. Kælderen grundplan viste sig at være trapezformet, hvor siderne var godt to meter. Den havde kun et samlet areal på 5 m². Figur 4 viser kælderen nederste niveau. Det mørke i bunden er kælderen gulv. Dette bestod ligesom i husene af ler, fordi det var mere stabilt end den løse undergrundssand.

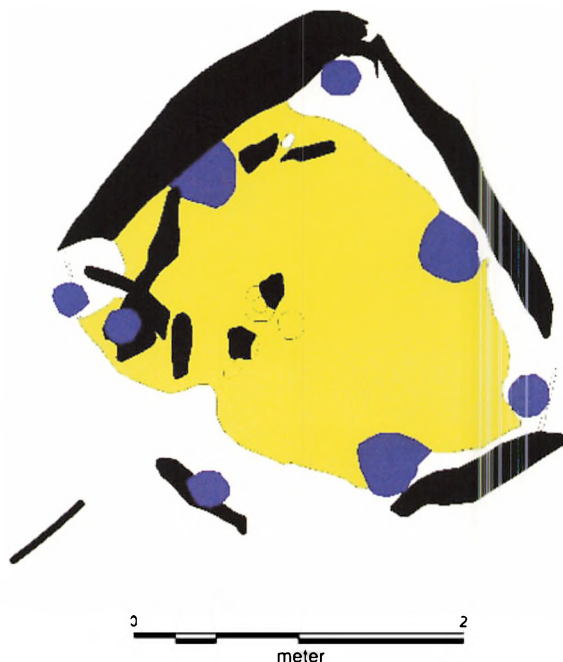
Figur 4: Foto, der viser bunden af kælderrummet. Det lidt mørkere område i bunden er kælderen lergulv. Øverst i billedet ses en egeplanke, der var en del af kælderen trævæg. Foto: Muse@um.

Ved udgravningen af kælderen blev der fundet flere stykker brændt træ. Blandt andet en 38 cm bred egetræsplanke. De fundne træstykker dokumenterede, at kælderen havde været træbeklædt. Denne bygningsform havde været nødvendig for at forhindre en indskridning af det omkringliggende sand. De brændte træstykker røbede, at kælderen på et tidspunkt var brændt. De fundne trærester kan dog ikke have dækket væggene, så man har nok inden en planlagt afbrænding fjernet det træ, der kunne genbruges til andre formål.

De før omtalte to fyldskifter mod vest og sydøst havde som nævnt forbindelse til kælderen. Det vestvendte fyldskifte viste sig nemlig at være en indgang til kælderen. En undersøgelse af denne afslørede en lerforing og mulig stigenedgang. Der har sandsynligvis været adgang til kælderen gennem en to meter lang indgang. Det sydøstvendte fyldskifte er sporene efter en aftrækskanal tilhørende kælderen.

Fundmaterialet fra kælderen var desværre lidt skuffende. Ved en afbrænding kan organisk materiale blive forkkullet. Sker dette, forrådner det ikke, som det ellers ville gøre. Der var derfor mulighed for, at der ville kunne findes bevarede rester af det korn, jernalderbønderne for 2000 år siden havde deponeret i kælderen. Heldet var dog ikke med arkæologerne i dette tilfælde, og de eneste fundne genstande var to knuste lerkar uden bemærkelsesværdigt indhold. Kælderen var efter alt at dømme blevet tømt for indhold, inden jernalderfolket brændte den af.

I et andet fund af en kælder fra samme periode var omstændighederne for arkæologerne mere gunstige. I Nordjylland blev der på Overbygaard-lokaliteten udgravet tre stenbyggede kældre. Den ene var brændt, mens den stadig var i brug, hvorfor dens oprindelige indhold var bevaret. Fundmaterialet fra denne kælder indeholdt to enæggede sværd, trækar, bygningsmateriale fra kælderen, træbeholdere og lerkar med 100 liter korn og frø. Det er derfor

Figur 5: Tegning af kælderen registrerede elementer. Gul = lerguly, blå = stolpehuller og sort = brændt træ.

sandsynligt, at arkæologerne i dette tilfælde fandt en stor del af bøndernes samlede høst.

Brandtomten

Andetsteds i udgravningen blev et af landsbyens langhuse, der også var brændt, udgravet. Det drejer sig om Hus 11, der var omtrent 14 meter langt og 7,3 meter bredt, og derfor havde haft et tagdække på omkring 100 m². Under dette tag skulle både stald, indgangsrum og beboelse være, hvorfor pladsen må have været trang. Beboelsen bestod af et cirka 25 m² stort rum i østdelen af huset og indeholdt ildsted til opvarmning og madlavning, sovepladser og opbevaringsrum for hele familien. Ud fra de bevarede arkæologiske spor af Hus 11 var det muligt at tolke, hvordan langhuset var opbygget. Denne tolkning

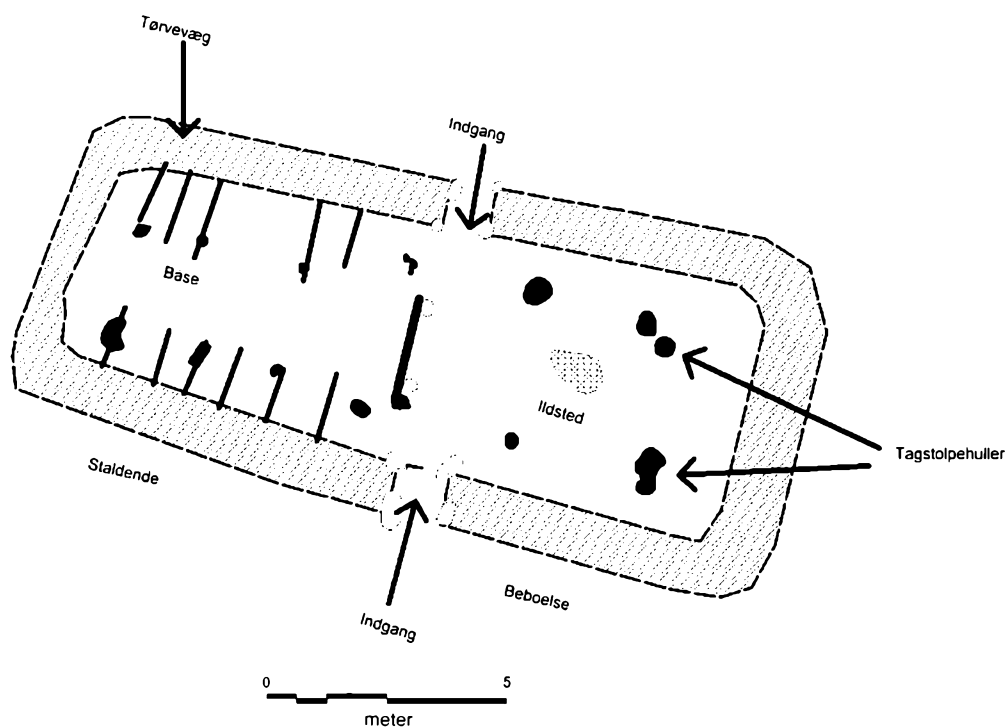
fremgår af figur 6, der viser den faste opdeling af huset. Mod øst var husets beboelse, hvor ildstedet centralt i rummet spredte sin varme så jævnt som muligt. Parallelt med husets længdeakse stod de massive stolper, der havde båret husets tunge tagkonstruktion. De to indgange betød, at der var adgang til huset fra begge dets langsider. Fra midterrummet mellem de to indgange var det muligt at komme ind i stalden eller beboelsen. Spor i stalden viste, at denne havde indeholdt båse til dyrene. Det havde her været muligt at opstalde helt op mod 11-12 større husdyr.

Mens beboelsesdelen var anlagt på jordoverfladen, var husets stald nedgravet. Lagene i den nedgravede stald viste, at husets vægge var bygget af tørv. De to indgange var markeret af fire stolpehuller, hvis indbyrdes afstand viste, at tørrevæggen havde været omtrent en meter bred. Taget

havde formodentligt også været bygget af tørv. Der blev fundet en mængde forkullede tværliggende rafter, som havde været elementer af tagkonstruktionen.

Det brændte hus og det bevarede træmateriale gjorde det muligt at studere husets konstruktion mere detaljeret end normalt. Blandt andet viste det sig, at en af tagstolperne i virkeligheden bestod af tre enkeltstolper (figur 7). Et direkte vidnesbyrd om de reparationer, som nødvendigvis løbende måtte foretages i et jernalderhus.

Den nedgravede stald viste sig at være et heldigt træk set med arkæologernes øjne. Marksystemer fra middelalderen og moderne pløjning havde nemlig ødelagt størstedelen af beboelsesdelen, der jo var anlagt på overfladen. De nedstyrtede tørrevægge havde forårsaget en ulmende afbrænding af huset. Denne afbrænding havde bevaret en

Figur 6: Skitsetegning af grundplanen over Hus 11, tolket ud fra de arkæologiske spor.

Figur 7: Billede af tre sammenhængende stolper i Hus 11.
Foto: Muse@um.

stor mængde knogler fra det opstaldede kvæg i den nedgravede staldende. Dermed var det ikke kun stalden og køernes båse, der var bevaret, men også resterne af dyrene, hvilket er sjældent i arkæologi.

Knoglerne fra de døde dyr blev nænsomt optaget i præparater. Konservatorer fra det daværende Viborg Amts Konserveringscenter blev inddraget i udgravningen. Deres ekspertise i at bevare skrøbelige genstande blev på den måde kombineret med arkæologernes udgravningsevner. De optagne præparater af samlinger af knogler gør det muligt i fremtiden at studere dem i stort set samme orden, som de har befundet sig i siden branden for cirka 2000 år siden.

Knoglerne fra huset er sammen med andre fra lignende brandtomter blevet gennemgået. Gennemgangen viste, at der formentlig omkom 5-7 køer ved branden. Placeringen af knoglerne kunne ikke entydigt afsløre, om dyrene

havde befundet sig i staldens båse, da ilden overmandede dem. Imidlertid viser et stykke snor om halsen på det ene af dyrene, at de havde været fikseret på den ene eller anden måde.

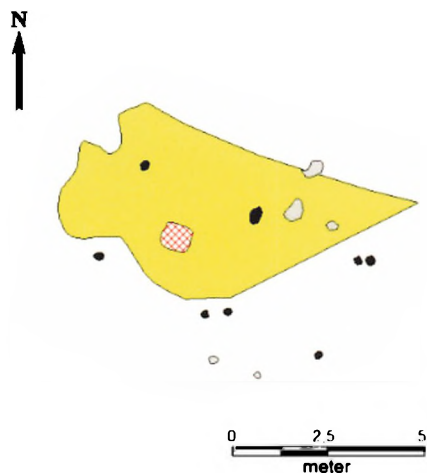
Det brændte hus og tabet af 5-7 dyr må have været katastrofalt for familien. De har pludselig stået uden tag over hovedet og måtte bygge sig et nyt hus. Samtidig må tabet af de store dyr have udgjort et alvorligt indhug i familiens ressourcer. Køerne har både haft værdi som handelsvare og fødegrundlag. Alt efter årstiden kan andre dele af familiens husforråd også være gået op i røg. Derfor var familien formodentlig særdeles udsat i den efterfølgende periode.

Ved udgravningen blev der ikke fundet rester af mennesker, hvilket formodentligt betyder, at beboerne slap fra branden med livet i behold. Dette var ikke tilfældet for en familie fra et nedbrændt hus i Nr. Tranders. Ved denne brand omkom fem mennesker, der formentlig løb ind i det brændende hus i et forsøg på at drive de opstaldede dyr ud. Dette lykkedes ikke, og de fem mennesker omkom sammen med deres 15 husdyr.

Et interessant spørgsmål: Var branden opstået ved et uheld, eller havde andre satte ild til familiens hus? Efter-

Figur 8: Billede af et præparat med knogler. Foto: Muse@um.

Figur 9: Mindre beboelseshus (Hus 18) uden stald. Gul = lergulv, rødskraveret = ildsted, sort = tagstolper, grå = indgangs- eller vægstolper.

som der ikke indebrændte mennesker, kan de have nået at flygte, inden andre eventuelt satte ild til huset. Men der kan selvfølgelig også være tale om en tilfældigt opstået brand, hvor beboerne i tide fik reddet sig ud. Ved udgravningen af landsbyen er der imidlertid ikke fundet andre brandtomter, hvor dyr var indebrændt. Såfremt huset var blevet afbrændt som en krigshandling, ville andre af landsbyens huse formodentligt også være blevet brændt. Mest sandsynligt er det nok, at et hændeligt uheld forårsagede branden.

Resten af landsbyen

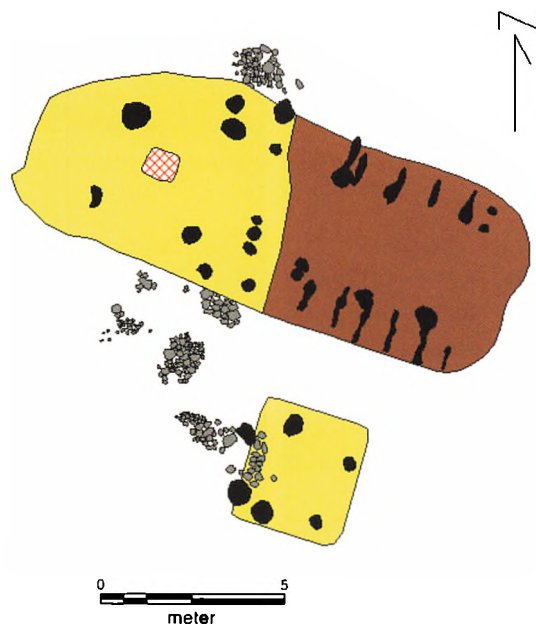
Kælderen og brandtomten fremstår som unikke, men også resten af udgravningen gav værdifuld information om datidens samfund. Inden for udgravningsområdet blev der fundet op til 28 huskonstruktioner, hvoraf 20 formodentligt var regulære langhuse med både stald og bebo-

else. Herudover er der også fundet to mindre forrådshuse med hver fire tagbærende stolper.

Af andre bygninger kan nævnes nogle mindre huse, der sikkert kun blev anvendt som beboelse. Et af disse var Hus 18, der er vist på figur 9. Det var omtrent ti meter langt og lidt over fire meter bredt. De 40-45 m² må have været for lidt til både at indeholde beboelse for en familie, samt en stald til dyrene. Et registreret ildsted midt i huset indikerer, at huset nok kun har været anvendt til beboelse.

Resterne af et andet af landsbyens huse var også velbevarede. Her var både lergulv, stald og stenbrolægninger bevaret. Figur 10 viser huset under udgravning, hvorved både ildsted og stenlægninger dukkede op.

Lige syd for langhuset blev der udgravet en mindre bygning. I denne blev der fundet rester af to hele lerkar. Disse har formodentligt været anvendt som beholdere til forråd.

Figur 10: Plantegning af Hus 01 og det ved siden af liggende forrådshus.

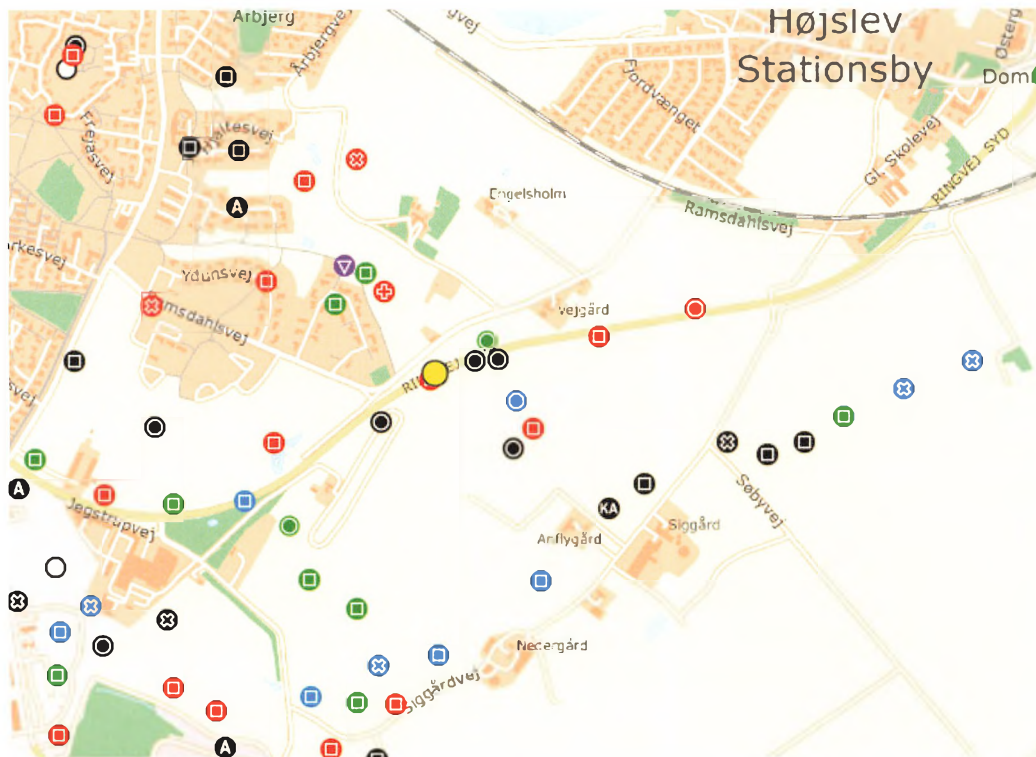
Figur 11: Hus 01 under udgravning. I forgrunden ses stenlægningen på husets nordlige side. Til højre for midten af billedet ses det lerforede ildsted midt i huset. Foto: Muse@um.

Det lille hus har derfor fungeret som et mindre forrådshus til det større langhus. Stenbrolægningerne har nok været sammenhængende og dannet en mindre gårdsplads mellem de to huse. Ved at sammensætte brikkerne fra forskellige dele af udgravningen kan man dermed få en bedre forståelse af jernalderlandsbyens overordnede indretning.

Efter at udgravningen er blevet bearbejdet, kan resultaterne sættes ind i en større sammenhæng. Dette gøres ofte ved at sammenligne et nyt fund med andre fund fra samme tidsperiode. Kortet på næste side (figur 12) viser udgravningens placering og registrerede fund i den nærme-

ste omegn. De blå prikker på kortet er markeringer af fund fra jernalderen. Nogle af disse kan være rester af landsbyer eller begravelsesområder fra samme tidsperiode som den fundne jernalderlandsby.

Resultaterne af denne udgravning viser nogle af de forskellige aspekter, der knytter sig til arkæologien. Oldtids-sporene findes ofte ved en tilfældighed. Her var der tale om et ringvejsprojekt, der tilfældigvis førte til fundet af en jernalderlandsby. Tilfældigheder medførte således, at de to sjældne fundtyper, der er præsenteret i denne artikel, blev tilføjet vores fælles kulturhistorie. Udgravningen syd for Skive er samtidig et godt billede på de store udfor-

Figur 12: Oversigt over registrerede fund fra nærområdet omkring udgravningen, der er markeret med den gule prik. De blå prikker markerer fund fra jernalderen, der muligvis kan være fra samme periode som den udgravede jernalderlandsby. Kilde: <http://www.kulturarv.dk/fundogfortidsminder/>

dringer, der knytter sig til arkæologiske undersøgelser, hvor man aldrig ved, hvad der gemmer sig i jorden.

Litteratur

- Aabo, C. 1995: SMS 557A »Siggård«. Upubliceret udgravningsberetning. Skive Museum, Skive.
- Kveiborg, J. 2009: »Bondens Dyr - husdyrhold i ældre jernalder belyst ved fund af indebrændte dyr«, Moesgaard Museum, Konservering- og Naturvidenskabelig Afdeling, Aarhus.
- Jensen, J. 2006: »Danmarks Oldtid. Ældre Jernalder 500 f.Kr.-400 e.Kr.«, Gyldendal, København.
- Lund, J. 1984: »Nedgravede huse og kældre i ældre jernalder.«, Hikuin, s. 57-82.
- Lund, J. 1979: »Tre førromerske jordkældre fra Overbygård«, KUML, vol. 1979, s. 109-139.
- Lund, J. 1977: »Overbygård - En jernalderlandsby med nedgravede huse.«, KUML, s. 129-149.

Om Forfatteren

Casper Sørensen, cand. mag. i forhistorisk arkæologi fra Aarhus Universitet 2016. Født og opvokset i Rønbjerg lidt uden for Skive og pt. bosat i Skejby i Aarhus. Har netop afsluttet arkæologiuddannelsen med et speciale om samfundsorganisationen i ældre bronzealder, med udgangspunkt i Nordvestjylland.

Aakjær og Samfundet

Af Rud Kjems

Det er næppe undgået læserens opmærksom, at det i år er 150-året for digteren Jeppe Aakjærs fødsel. Skive Folkeblad og egnens ugeaviser har flittigt omtalt begivenheden, og Aakjær-selskabet har gennemført en række arrangementer. Jeppe Aakjær var ikke bare Skiveegnens store digter, men også én af vort lands største, og årsdagen er da også blevet fejret rundt omkring i det ganske land. Jenledigteren er i dag først og fremmest kendt for den sangskat, han berigede vort land med, og mange af sangene synges stadig på trods af, at de fleste er skrevet for over 100 år siden. Her i Skivebogen vil vi fejre 150-året ved at dvæle lidt ved den kolossale betydning, Aakjær havde for Historisk Samfund for Skive og Omegn - og ikke mindst for Skivebogen.

En lidt kedelig optakt

I april 1908 besluttede en gruppe lokalhistorisk interesserede fra Skive og omegn ved et privat møde at tage initiativ til dannelsen af et »Historisk Samfund for Skive og Omegn« - med det formål at vække interessen for fortidsminderne samt virke for oprettelsen af et museum. Gruppens næste skridt var at invitere interesserede til et offentligt møde den 11. december samme år. Her blev »Historisk Samfund for Skive og Omegn stiftet« med pastor A.Th. Dorf som formand. I de udarbejdede vedtægter hed det, at Samfundet havde til formål »at vække Interesse for den stedlige Historie og frede om Egnens Fortidsminder.« Videre fremgik det af vedtægterne, at målene skulle nås ved afholdelse af foredrag, udgivelsen af et årsskrift og, på længere sigt, oprettelsen af en historisk samling.

Mens museumsplanerne ikke sådan lige lod sig reali-

sere, så lykkedes det allerede året efter, i 1909, at få årbogen etableret. Ikke under betegnelsen Skivebogen, som den senere kom til at hedde, men under navnet »Aarbog for Historisk Samfund for Skive og Omegn«. Den første årbog blev redigeret af redaktør Neerup og var på 111 sider indeholdende seks artikler.

I begyndelsen af august 1909 modtog pastor Dorf et brev fra Jeppe Aakjær. Heri gjorde denne Dorf opmærksom på en privat samling af oldsager på Hagebro Kro, som måske kunne være af interesse for det kommende museum. I sidste halvdel af det lille brev kom Aakjærs virkelige ærinde ud mellem sidebenene:

»Vil De tegne mig som Medlem af deres historiske Samfund; skønt ingen har anset mig for værdig til at deltage i de foreløbige Forhandlinger, vil jeg dog formode, at jeg kan gjøre Fyldest som en af de 'gemene' Tokroners-Mænd.«¹

Betegnelsen »Tokroners-Mænd« refererede til Samfundets årskontingent, der dengang var på to kroner. Aakjær var tydeligvis fornærmet over, at han ikke havde været indbudt til det forberedende arbejde vedrørende Samfundets etablering - og egentlig med god grund. Han var egnens helt store kulturpersonlighed, og med ham i folden ville Samfundet være langt mere synligt. Dertil havde Aakjær allerede i en del år syslet med lokalhistorie og kildestudier. Måske har initiativtagerne til Samfundet fejlagtigt troet, at en lille, beskeden historisk forening lå under Aakjærs værdighed. Der kan også have været personlige divergenser mellem digteren og nogle af de tone-

angivende i kredsen omkring Samfundet - eller et flertal har måske fundet, at den selvbevidste digter med de store armbevægelser ville være for svær at danse med. At han simpelthen ville blive *for* dominerende.

Fra »Tokroners-Mand« til redaktør

På et bestyrelsesmøde i februar 1910 blev formanden, pastor Dorf, pålagt at rette henvendelse til forskellige personer på Skiveegnen, bl.a. Jeppe Aakjær, og opfordre dem til at skrive artikler til årbogen. Bestyrelsen anmodede endvidere Aakjær om at møde op på generalforsamlingen senere på året. Han fulgte anmodningen og blev på generalforsamlingen indvalgt i bestyrelsen. Pastor Dorf, der var forstander på Krabbesholm Højskole, meddelte på generalforsamlingen, at han ikke kunne modtage genvalg, da han havde besluttet at forlade Danmark for at virke blandt dansk-amerikanerne i Amerika. På et bestyrelsesmøde få dage senere valgtes lærer Jacobsen som Samfundets nye formand.

I begyndelsen af 1911 forlod endnu én af Samfundets stiftere bestyrelsen - nemlig redaktør Neerup, som flyttede til Hobro, hvor han havde købt én af byens aviser. Neerup havde redigeret de to første årgange af årbogen. Ved hans afrejse blev der endelig »plads« til Jeppe Aakjær, som de følgende 16 år næsten egenrådigt bestyrede årbogen og selv skrev de fleste af artiklerne heri. Han gjorde senere regnskabet således op: *»I de sidste 16 Aar har jeg skrevet 95 Afhandlinger i 'Skivebogen', eller i alt 1300 Bogsider - eller en hel del mere, end hele Bibelen udgør.«*²

Allerede det første år som redaktør spillede Aakjær hårdt ud, idet han stod for syv af årbogens 10 artikler - alt i alt 67 ud af årbogens 114 sider. Blandt artiklerne var

Til højre: Aakjær fotograferet i 1917. Mon ikke han strækker ben efter timers virke ved skrivebordet? Foto. Skive Byarkiv.

»Da Daugbjerg brændte«, »Fra Amsraadenes første Dage«, »En værre Præst« og »St. St. Blicher og Skive Apotek«.

Aakjær betragtede da også næsten Skivebogen som sin private ejendom. Det fremgår bl.a. af et brev, han i 1920 skrev til én af nationalmuseets medarbejdere. Heri hed det: *»De kunne vel ikke engang faa lyst til at behandle et Emne fra disse Egne - Salling eller Fjends Herred - som jeg kunne bruge til min historiske Aarbog - 'Skivebogen'«*.³

Jeppes Aakjær var en krævende redaktør og opstillede strenge kriterier for, hvad »der egnede sig« til årbogen. Det fik folkloristen fra Lem, træhandler Niels Sørensen, at føle, da han i 1913 indsendte et manuskript om et barnemord i Salling. Aakjær skrev tilbage, at han fandt beretningen uinteressant - først og fremmest fordi den ikke indeholdt oplysninger om de psykologiske momenter vedrørende ugeringen. Til en avisartikel kunne historien nok gå an, men som årbogsartikel var den for tynd.

I 1917 gik det ud over lærer Ejnar Poulsen, der året før havde fået optaget artiklen »Hem Jorders Udstykning 1783«. Den nye artikel fik Poulsen tilbage ledsaget af følgende svada: *»De har alt for lidt Kjendskab til de virkelige Kilder; De har dyrket Faget alt for kort; først efter 10-15 Aars Forløb faar man noget Overskud...Deres Methode er noget forjaget. De vil naa et Resultat for hurtigt, og Arkivstudium er Taalmodighed.«*⁴

Hvorvidt Niels Sørensen, der ellers var velskrivende »med mange historier på hjerte«, eller Ejnar Poulsen forsøgte sig igen de følgende år, ved vi ikke, men vi ved, at ingen af dem fik artikler optaget i Skivebogen i Jeppes Aakjærs redaktørtid. Aakjær accepterede som regel kun stærkt kildebaserede artikler, og de skulle helst beskæftige sig med 1600- og 1700-tallet. Selv havde Aakjær i årevis drevet intensive kildestudier - især på Landsarkivet

i Viborg, hvor han i ugevis, fra tidlig morgen til sen aften, arbejdede sig igennem arkivalierne med en forbløffende vedholdenhed.

Aakjær havde i sine unge år som universitetsstuderende fulgt historikeren Kristian Erslevs undervisning og lært, at man aldrig bør påstå noget, der ikke er belæg for i kilderne. Historiker blev Aakjær aldrig, men hans arbejde med faget nød stor respekt blandt faghistorikerne. Som redaktør af Skivebogen stræbte han efter at opnå den størst mulige kvalitet rent videnskabeligt; men lige så vigtigt var det, at artiklerne havde underholdsmæssig værdi, så de ikke jagede læserne bort. Hans egne artikler var ikke rettet mod historikerne, men mod Skivebogens læsere, der ikke var vant til at læse videnskabelig litteratur. Som den sprogets mester, han var, fandt han en sprogtone, der passede læserne - uden på nogen måde at forenkle eller forsimple sit flotte sprog. At Aakjær var en landskendt kulturpersonlighed smittede selvfølgelig af på Skivebogen, der hurtigt blev kendt viden om og lik ry som én af landets bedre.

Jeppes Aakjærs mange artikler er bestemt også i dag værd at læse. I Skivebogen fra 2009, bind nr. 100, er der en opgørelse over artiklerne i samtlige Skivebøger. Her kan den interesserede få en oversigt over Aakjærs artikler og måske få lyst til at læse nogle af dem. Nu er det nok kun få af Samfundets nuværende medlemmer, der har årbøgerne fra de første årtier af 1900-tallet stående på boghylden. Men så kan byens bibliotek træde til. Her findes samtlige bind.

Aakjær forlader redaktørposten

Mens Jenledigterens vej til redaktørposten ved Skivebogen havde været lang og kringlet, så var hans afgang fra posten præget af dramatik og postyr. På Samfundets generalforsamling den 7. januar 1927 meddelte han nemlig helt uventet, at han med øjeblikkelig virkning trak sig

som redaktør. Aakjær syntes, arbejdet var blevet ham for besværligt.

Den direkte anledning til fratrædelsen var en anmeldelse i Venstrebladet af Skivebogen 1926. I anmeldelsen hed det, at årbogen ikke indeholdt noget, der rigtigt vejede, og at opgaven vist havde været en for stor mundfuld for digteren. Det var tydeligt, at han havde haft besvær med »... at faa Bogen drevet op til det sædvanlige Side-tal.« Anmelderen roste dog Aakjær for hans digteriske sprog og smittende hjemstavnskærlighed og sluttede overraskende af med at kalde årbogen for... »den smukkeste Aarbog, vi længe har modtaget.«

Arbejdet med Skivebogen var som sagt blevet ham for besværligt, og på ovennævnte generalforsamling røbede Aakjær, at han var trykket over at skulle møde kritik af sit arbejde med det foregående års Skivebog - et arbejde, som havde taget tre måneder af hans bedste arbejdstid. Kritikken havde gjort ham bitter. Det var ved den lejlighed, Aakjær gjorde sit arbejde for Skivebogen op ved at slå fast, at han havde skrevet 95 afhandlinger omfattende i alt 1300 bogsider.

Samfundets formand og flere andre, der var til stede ved generalforsamlingen, forsøgte at få ham til at omgøre sin beslutning, men han var ikke til at hugge eller stikke i. Senere på året blev der så nedsat et redaktionsudvalg, som skulle videreføre Aakjærs arbejde. Det var på tre mand med godsejer Gudmund Schütte i spidsen. Samfundet ønskede forståeligt nok at hædre Aakjær for han enorme arbejdsindsats for Skivebogen ved at tildele ham et æres-medlemsskab. Det afslog Aakjær venligt, men bestemt. Historisk Samfund havde været hans hjertebarn, og ingen skulle få anledning til at påstå, at det var for at vinde »guld og ære«, han havde udført sit hverv som redaktør.

Selvom Aakjær på det tidspunkt var en ældre herre og tilmed havde problemer med helbredet, så var hans sidste årgang af Skivebogen en sand kraftpræstation. Han skrev

nemlig ti af de i alt 11 artikler og tegnede sig derved for 143 af årbogens 153 sider. Han kom da også vidt omkring, og blandt titlerne på artiklerne kan nævnes »Fra det gl. Skivehus«, »Paa Grættstrup gamle Kirkebakke«, »En forfulgt Degn« og »Limfjordsrotter«.

Om Aakjær - i Skivebogen

Efter Aakjærs afgang som redaktør, modtog Skivebogen kun yderligere én artikel fra hans hånd. Den blev bragt i 1928 og redegjorde over 29 sider for brændevinens historie. Det var nok en artikel, der »havde ligget på lager«. To år senere, i 1930, døde Aakjær hjemme på Jenle, 63 år gammel. »Her standsed de glade Klange,« som det bl.a. hedder i teksten på hans gravsten. Ordene havde han forfattet 10 år tidligere, da han blev ramt af den spanke syge og var stærkt svækket. Men Aakjærs død satte ikke en stopper for hans optræden i Skivebogen, for siden har hans virke som digter og kulturpersonlighed været emnet for knap en snes indlæg i årbogen. Det første bragtes i dødsåret i form af en lang mindeartikel skrevet af Niels P. Bjerregaard.

Her et lille udpluk af de mange artikler mm. om Jeppe Aakjær: »Aakjærs religiøse tone«, skrevet af Gudmund Schütte, der i mange år redigerede Skivebogen (Skivebogen 1940) - »Randbemærkninger til digte af Jeppe Aakjær«, af den kendte historiker August F. Schmidt (Skivebogen 1959) - »Jenlefesterne (Jenle fra barndom til nutid)«, af Nanna og Jeppe Aakjærs datter, Solvejg Bjerre (Skivebogen 1966) - Stort temanummer med eksempler på Aakjærs prosa og poesi og med en kommentar skrevet af Aakjærs barnebarn, Kirsten Aakjær (Skivebogen 1981) - I 1999 kom så Henrik Fibæk Jensens fremragende Aakjærbiografi, udgivet som det 90. bind af årbogen. Enhver Aakjær-interesseret bør læse biografien - »Jeppe Aakjær og Henrik Pontoppidan« skrevet af den kendte Pontoppidan-kender Einar Nielsen (Skivebogen 2004).

Det ses således, at Jeppe Aakjær stadig er en vigtig bestanddel af Skivebogen, og jeg er ikke i tvivl om, at der også fremover vil dukke artikler op om Jenledigteren.

»Historiens sang« - Samfundets sang

I 1917 tog Historisk Samfund for Skive og Omegn initiativ til et Grundlovsmøde i Skive Anlæg. De knap 2000 fremmødte kunne her lytte til arbejdersangforeningen »Lyrens« kor og høre forskellige talere. Blandt disse var Aakjær, der sluttede af med at opfordre de fremmødte til at melde sig ind i Historisk Samfund.

Efter Aakjærs tale sang forsamlingen en helt ny sang, som digteren havde skrevet til lejligheden. Sangen, der endnu ikke havde fået nogen titel, blev sunget på melodien »Et jævnt og muntret Liv paa Jord«. Senere fik den titlen »Historiens sang« og sin egen melodi komponeret af Carl Nielsen. Sangen blev hurtigt populær og blev sunget på højskoler, i historiske foreninger, ved historiske arrangementer osv. Også i dag er »Historiens sang« kendt og bruges ved mange lejligheder. Først og fremmest er sangen dog Historisk Samfunds, og den synges ved alle

foreningens generalforsamlinger. Sangens anden strofe udtrykker bedre end noget andet, hvad arbejdet i Historisk Samfund går ud på:

*»Vi søger slægtens spor i stort og småt,
i flinteøksen efter harvens tænder,
i mosefundets smykke, plumpt og rå,
i kirkens kvadre, lagt af brede hænder.
Hvert skimlet skrift, hver skjoldet alterbog
har gemt et gran af slægtens ve og våde
nu skal de røbe mig, hvad vej jeg drog,
og løfte mig en flig af livets gåde.«*

Noter:

- 1: Krogh, J.C.: Et tilbageblik over de svundne 50 år for »Samfundet«. Skivebogen 1958. S. 17-25.
- 2: Jensen, Henrik Fibæk: Jeppe Aakjær. Spillemand og Stridsmand. Skivebogen 1999. S. 271.
- 3: Brev til museumsinspektør Hans Kjær, Nationalmuseet, dateret 1/3 1920. Det Kongelige Bibliotek.
- 4: Jensen, Henrik Fibæk: Jeppe Aakjær. Spillemand og Stridsmand. Skivebogen 1999. S. 273.

Landkommuner udfordres af børneloven af 1905

Af Helge Stavnsbjerg

I 1905 vedtog Rigsdagen en børnelov - »Loven om behandling af forbryderiske og forsømte børn og unge personer.« Der skulle oprettes et værgeråd i hver eneste kommune i Danmark. Værgerådene fik til opgave at beskytte børn, der var truet af mishandling, forsømmelse eller usædelig adfærd fra forældrenes side. Værgerådene fik flere sanktionsmuligheder:

De kunne udstikke advarsler, indsætte en beskikket tilsynsværge for den pågældende familie, anbringe børnene hos familiemedlemmer eller hos en familie i lokalområdet, evt. i samarbejde med en organisation, der havde adgang til et netværk af plejefamilier. I de sværeste tilfælde kunne værgerådene anbringe børnene på et optagelseshjem eller en opdragelsesanstalt.

Den kriminelle lavalder blev med børneloven ændret fra 9 år til 15 år. Og for de 15 til 18-årige, der var sigtet for en kriminel handling, kunne tiltalen frafaldes, hvis værgerådene påtog sig ansvaret for de sigtede unge.

Ofte forsløg politimyndigheden en sanktion for de unge sigtede, fx anbringelse på en opdragelsesanstalt. I mange tilfælde fulgte værgerådene politiets opfordring, men ikke altid. Det var således op til værgerådene at vælge sanktion.

Der blev i 1905 oprettet værgeråd i samtlige 19 landkommuner i nuværende Skive kommune. Der er bevaret forhandlingsprotokoller for 11 værgeråd. De fleste protokoller indeholder kun få sager om fjernelse af børn fra hjemmet. Derfor er det meget vanskeligt at sammenligne

værgerådsarbejdet i landkommunerne med den praksis, som værgerådet i Skive købstad udøvede i perioden 1905-1914. I Skivebogen 2014 har forfatteren gennemgået eksempler fra værgerådets arbejde i Skive købstad for perioden 1905-1914.¹

Ved en gennemlæsning af de 11 værgerådsprotokoller for perioden 1905-15 kan der dog udledes nogle fælles-træk:

1: Der er kun få sager til behandling: 47 sager på 10 år i perioden 1905-1915. Det er ikke engang fem sager om året i snit for de 11 landkommuner.

2: Der er meget få tvangsfjernelsessager: Ni i alt, heraf de tre på Fur.

3: Advarsler, henstillinger og tilsyn benyttes meget: I 18 tilfælde vælges disse relativt skånsomme sanktioner.

4: Opdragelsesanstalter/optagelseshjem benyttes så lidt som muligt - kun i otte tilfælde (tre på Fur). I stedet foretrækkes i 14 sager at finde en tjenestepuds eller plejehjemsplads, fx via *Kristelig Forening til vildfarne børns redning* (herefter Kfvbr), der havde en afdeling i Viborg.

5: *Overværgerådet i København* (herefter OVR) bliver meget hyppigt spurgt til råds i de tunge sager. Der hersker meget stor usikkerhed omkring sagsbehandlingen for sager vedr. eventuel fjernelse af børnene fra hjemmet i hele perioden 1905-15.

Der er endvidere nogle interessante træk ved personsammensætningen i værgerådene i de 11 kommuner, når 1905 sammenlignes med 1933. Sognepræsten, som er født medlem, bliver den første formand i 9 af de 11 kommuner. En af lærerne i kommunen, som også er født medlem, bliver næstformand i fire af de 11 kommuner. Kun to kvinder får i 1905 sæde i værgerådene.

I 1933 er situationen en ganske anden. Ni kvinder er medlemmer. Roslev-Rybjerg og Jebjerg-Lyby kommuner har hver to kvindelige medlemmer. Det kan tilføjes, at Håsum-Ramsing har en kvindelig formand, frøken Severine Hansen, Ramsing skole, fra 1913-17. Kun to præster er formænd for værgerådene i 1933, hvorimod en lærer er formand i fem kommuner.²

Landkommunerne versus Skive købstad

Set i forhold til værgerådet i Skive købstad, farer værgerådene i de 11 landkommuner mere med lempe. To eksempler kan belyse den problemstilling:

Peder Johansen på næsten 18 år sigtes for tyveri. Værgerådet i Roslev-Rybjerg vælger, at han dels fritages for straf og dels fortsætter i sin tjenesteplass, *»hvorved der muligvis kunne være håb om, at han kan forbedre sig.«* Denne løsning foretrækkes, *»skønt nævnte Peter Johansen, efter værgerådets kendskab til ham, må anses for en lumsk og upålidelig karakter, og han allerede fra sin skoletid har været tilbøjelig til rapseri.«*³

Drengen Peder Jensen på 11 år har stjålet et jagtgevær. Herredskontoret i Skive spørger Nautrup-Sæby-Vile værgeråd, om de vil overtage ansvaret for drengen. Drengens lærer, Nielsen, Sæby skole, er inviteret med til mødet. På mødet vedtog man,

»... at værgerådets formand, pastor Høigaard skulle gå over til hjemmet og give dem en alvorlig advarsel, gående ud på, at drengen burde ikke sove i udhusene, men i

*forældrenes soveværelse, eller i et værelse ved siden af. Endvidere, at hvis drengen atter gjorde sig skyldig i tyveri, måtte det ventes, at han ville blive anbragt på en opdragelsesanstalt. Endelig vedtages det at henstille til forældrene eventuelt at sætte drengen i tjeneste hos en bestemt husbond. Som tilsynsværge for drengen udnævntes lærer Nielsen, Sæby, der erklærede sig villig til at modtage hvervet.«*⁴

Der er andre tunge og komplekse sager, der kunne fortjene at komme med i denne artikel, men forfatteren har valgt at koncentrere sig om tre familiers skæbne i tre forskellige landkommuner. De tre fortællinger skal give læseren et indtryk af et procesforløb, hvor medlemmerne af værgerådene i den grad bliver udfordret. De tre værgeråd henter stor hjælp fra det centrale kontrol- og rådgivningsapparat - OVR. Formelt er det OVR, som træffer afgørelserne om fjernelse af børn og unge fra deres hjem. OVR lægger altid værgerådernes udspil til grund for dets afgørelser, men vil prøve at sikre, at Børnelovens formelle procedurer bliver fulgt - så nogenlunde.

Første fortælling: En fattig familie på Mogenstrup Hede

I 1889 flytter Niels Christian Pedersen fra Sparkær til Sevel Sogn. Han er født i Højby ved Holbæk i 1861. Faderen er ifølge kirkebogen gårdejer, men benævnes senere afdelingsformand. Niels Christian bliver konfirmeret i Højby kirke i 1874. Præsten giver ham karakteren »meget godt« i opførsel og »antaget« i kundskaber. Han arbejder som karl og daglejer i en årrække, bl.a. i Sparkær og senest i Gjødvad Sogn nær Silkeborg.

Den 14. maj 1889 bliver Niels Christian gift i Sevel kirke med Maren Christine Pedersen. Ingen kilder afslører noget om, hvor de mødte hinanden. Maren Christine er født på Mogenstrup Hede i 1865, hvor hendes forældre er indsiddere. Hun bliver konfirmeret i Sevel Kirke i 1879 med karaktererne »godt« i opførsel, ligesom sin mand, og »godt« i kundskaber. Det er blandt de laveste karakterer blandt konfirmanderne den dag i Sevel Kirke.⁵

De bosætter sig på Mogenstrup Hede og får i løbet af de næste 15 år seks børn. Hans Peder i 1890⁶, Peder Søgaard i 1892, Christine Petrine i 1895, Christiane Dorthea i 1898, Anders Viggo i 1901 og Nielsine Christine i 1904.

Bers Hedehus ved Snævringen - ca. 1905. Her boede familien Pedersen fra 1904-1909. Foto: Skive Byarkiv.

Estvad Søndre Skole 1918. Skolen lå helt for sig selv ved Flynder sø - i dag »Estvadlejreren«. Foto: Skive Byarkiv.

Nielsine Christine bliver døbt den 4. april i Trandum Kirke. Familien bor fortsat på Mogenstrup Hede som husfæstere, men inden den 6. september 1904 må familien være flyttet til Estvad Sogn, i et hus på Bers Hede ved Flyndersø - nærmere bestemt ved Snævringen. Den dag indskrives Peder Søgaard og Christine Petrine i Estvad Søndre Skole.

Det må have været en meget ringe bolig, familien er flyttet ind i. For værgerådet sender i januar måned 1906 en skrivelse til sognerådet, hvor det gør sognerådet opmærksom på *»de uheldige forhold, hvorunder forpagter Niels Chr. Pedersens familie boede i Bers Hede i Estvad Sogn«*. Værgerådet *»henstiller til sognerådet at træffe betryggende foranstaltninger til børnenes røgt og pleje.«* På mødet den 16. januar 1906 beslutter sognerådet, at formanden Rasmus Christensen og Niels Chr. Jensen skal *»undersøge nævnte forhold og foretage det nødvendige i denne sag.«*⁷

Vi ved desværre ikke, hvad omtalte undersøgelse gav som resultat. Men familien er i værgerådets og sognerådets søgelys og i kontakt med kommunens fattigudvalg. Allerede i december måned 1904 får Niels Christian Pedersen i alt 26 kr. i fattighjælp, bl.a. til hjælp til julens mange udgifter. I de følgende år modtager familien forskellige typer af understøttelser, tungest vejer hospitals-, læge- og apotekerregninger:

I perioden 1. april 1905 til 1. april 1906 betaler fattigudvalget en sygehusregning til Holstebro Sygehus på 107,20 kr. Læge Kæmpegaard i Skive modtager 62 kr., og medicinudgifterne løber op i 36,14 kr. Vi får desværre ikke at vide, hvem i familien, der har været syg.

Ud over udgifter i forbindelse med sygdom betaler kommunen 17,54 kr. til købmand Jensen i Sevel. Desuden nogle småregninger og kontante bidrag på i alt 23 kr., henholdsvis 10, 10 og 3 kr., og endelig betales et sæt tøj til 17 kr. Til hvem? Totalt betaler kommunen regninger i

regnskabsåret 1905/06 for 338,50 kr. Højby kommune, der er Niels Christians forsørgelseskommune, refunderer trefjerdedel af beløbet.

I næste regnskabsår 1906/07 får børnene træsko for 4,55 kr. Skive Apotek modtager 18,40 kr., og Niels Christian får udbetalt kontanter i 2 omgange - henholdsvis 20 og 30 kr.

Den 17. april 1907 dør den knap 6-årige Anders Viggo. Han begravnes på Trandum Kirkegård den 26. april 1907. Fattigvæsenet udbetaler 15 kr. i begravelseshjælp. I regnskabsåret 1907/08 modtager læge Kæmpegaard 40 kr., og medicinudgifterne beløber sig til 20,74 kr. Sandsynligvis til den syge Anders Viggo. Kontant udbetales 10 kr. (1. halvår) og 60 kr. (2. halvår).*

Alvilda bliver født den 7. august 1907. Der er nu seks hjemmeboende børn i familien - Peder Søgaard 15 år, Christine Petrine 12 år, Christiane Dorthea 8 år, Nielsine Christine 3 år, Marie Kristine 1 år og nyfødte Alvilda. Begge storebrødre Hans Peter og Peder Søgaard optræder som faddere ved Alvildas dåb i 1907. Hans Peter og Peder Søgaard benævnes tjenestekarle, med bopæl i henholdsvis Flyndersø Mølle og Bers Hedehus

Børnene klarer sig ikke særlig godt i skolen. Peder Søgaard er fraværende ved præsten, Chr. Bruuns, overhøring af ældste klasse den 7. november 1904. Til næste eksamen den 26. april 1905 får han imidlertid ug- i læsning, men tg+ i retskrivning. Desværre falder karakteren til de næste eksaminer, således at han den 25. april 1906 afslutter skolegangen med tg i retskrivning. Han får ingen karakter i læsning, da klassen får en kollektiv karakter »godt« i dette fag. Kun én af de 25 elever i klassen får en lavere karakter end Peder. Han bliver konfirmeret den 22. april 1906 i Estvad Kirke.

Petrine Christine kommer i yngste klasse og flyttes først op i ældste klasse i oktober 1906, 11.6 år gammel. Ved forårseksamenen i 1907 får hun mdl i retskrivning,

og næste år får hun tg i retskrivning og g- i skrivning. Kun få elever i klassen på 29 elever har lavere karakterer. Flere af hendes langt yngre klassekammerater får ug og ug-.

Lillesøster Christiane Dorthea kommer først i skole i en alder af 7,8 år, den 2. maj 1906. Ved eksamen i yngste klasse i efteråret 1908 flyttes hun ikke op i ældste klasse, selv om hun er 10,1 år gammel. Normalt blev børnene rykket op ved det fyldte 10. år. Flere af hendes klassekammerater mellem 9 og 10 år flyttes op.⁹

Familien ved Snævringen opløses!

Den 8. januar 1909 bliver Karl Viggo født. Maren Christine er så svækket af sygdom, at drengen bliver døbt hjemme af sognepræsten Christian Bruun. Dette besøg hos familien får sandsynligvis værgerådets formand, selvsamme Christian Bruun, til at sende en skriftlig anmodning til sognerådet om, hvorvidt der *»kunne anskaffes en vugge eller lignende til det sidst fødte barn i Snævringen, da barnet ikke burde ligge ved moderen, som lider af tuberkulose.«*

Sognerådet beslutter på mødet den 11. februar, at *»Peder Espersen og Peder Nielsen (skal) tilse forholdene derude, og eventuelt ordne det nødvendigeste.«* Endvidere bestemmer rådet, at formanden skal henvende sig til værgerådet, *»med anmodning om at få børnene fjernet fra hjemmet.«*

Fra den 8. januar til den 11. februar må der være sket en forværring af Maren Christines sygdom og forholdene i hjemmet, for værgerådet beder sognerådet om penge til en vugge, men får besked om at fjerne alle fem mindre-årige børn!

Der findes ikke i kilderne spor af de to sognerådsmedlemmers undersøgelse. Derimod er der tre værgerådsmedlemmer, der undersøger forholdene i hjemmet i januar-februar 1909 - før moderens død den 27. februar. Det

Bogstifter				I Højskoleet		Karakter	
Nr.	Navn.	Bopæl.	Ålder.	beføjte Page.	forføjte Page.	Skid.	Op.
1.	Kristian Lauritzen	Torsholm	14,4				
2	Ferdinand Andersen	Estvad	14,6				
3.	Christian Jensen	Bers	10,11				
4.	Martin Andersen	Bersholm	14,0				
5.	Peter Jensen	Estvad	10,6				
6.	Holger Jensen	ibid	11,10				
7	Karsten Lauritzen	Byndersø	10,5				
8	Christian Jensen	Bers	10,0				
9.	Karl Nielsen	ibid	10,7				
10	Christian Christensen	Tangd	12,6				
11	Johannes Andersen	Estvad	11,5				
12	Kristian Jensen	ibid	11,5				
13							
1	Mine Jensen	Kirkelby	14,2				
2	Mette Frederiksen	Estvad	14,5				
3	Søren Petersen	ibid	13,6				
4	Anders Jensen	Bers	11,8				
5	Emilie Lauritzen	ibid	11,9				
6.	Johannes Andersen	ibid	11,9				
7.	Johannes Frederiksen	Estvad	11,7				
8	Anders Andersen	ibid	11,2				
9	Anders Mathias Jensen	ibid	11,5				
10	Mette Jensen	Kirkelby	13,6				
11	Peter Andersen	Estvad	13,11				
12	Kristian Petersen	Jensen	13,0				
13	Karl Petersen	Estvad	11,3				
14	Kristian Petersen	ibid	11,3				
15	Peter Jensen	Bers	9,11				
16	Mette Petersen	ibid	10,3				
17	Christine Jensen	Kirkelby	12,9				

Til venstre: Indskrivnings- og eksamensprotokol for Estvad Søndre Skole 1886-1959. Til højre: Forårseksamen i Estvad Søndre Skoles ældste klasse. Den 22. april 1908.

[illegible]

fremgår af værgerådsprotokollen for den 13. juni 1909, der giver et tilbageblik over sagens forløb:

»Moderen død i vinter, og hjemmet som følge deraf yderligere slet. Ved undersøgelse af hjemmet, som fandt sted i vinter, fandt værgerådsmedlemmerne pastor Bruun og gårdejer P. Frederiksen, samt gårdejer Rasmus Christensen [sognerådets formand og medlem af værgerådet], det [hjemmet] yderlig forsømt og snavset. Moderen var syg og faderen havde intet arbejde. Der var intet til føde

eller ildebrændsel, og smudset lå tykt på gulvet. Alt var forsoømt, og børnene så usle og pjaltede ud. Værgerådet var straks klar over, at børnene måtte fjernes, navnlig da det var bekendt, at forældrene ikke tager sig videre af børnene. Og hjemmets beliggenhed er meget afsides, så at der ikke kan føres noget tilsyn med dem.«

På baggrund af de tre værgerådsmedlemmers undersøgelse og moderens død beslutter værgerådet den 14. marts, at alle 5 børn skal fjernes fra hjemmet og søges anbragt

Sognepræst og værgerådsformand Christian Bruun i Estvad-Rønbjerg sogne underholder familien med klaverspil. Ca. 1910. Foto: Skive Byarkiv.

hos familien. På samme møde bestemmes også, »at lægen skal undersøge børnene i plejehjemmene, hvorefter indstilling til OVR skulle ske«. Indstillingen til OVR afsendes den 26. marts.¹⁰

Tre mostre tager affære!

I virkeligheden accepterer værgerådet, at familiemedlemmer har fjernet alle 5 børn fra hjemmet. Allerede den 9. februar bliver de to yngste børn sat i pleje hos moster Ane Christine og svoger i Bilstrup - altså nogle uger, før moderen dør. I begyndelsen af marts flytter de tre øvrige til to andre mostre, herom senere.

Sognerådet sanktionerer den 5. april 1909 værgerådets beslutning, herunder kontrakterne med de tre plejefamilier: Boelsmand Anders Nielsen får således 12 kr. pr. måned for pleje af Karl Viggo, og 10 kr. pr. måned for Alvida. Boelsmand Anders Henrik Andersen får 100 kr. om året for Marie Kirstine. Gårdejer Peder Andersen Sø-

gaard, Smige pr. Silkeborg, 85 kr. årligt for såvel Christiane Dorthea som Nielsine Christine.¹¹

Værgeråd og sogneråd er således den 5. april helt enige om det rimelige i at fjerne de 5 børn fra hjemmet. Men OVR svarer i et lidt bedredende bureaukratisk toneleje den 7. april, at sagen overhovedet ikke er kørt efter bogen. Sagens dramatiske omstændigheder med Marie Christines død, risiko for spredning af TB og sagens alvor for børnene inddrager OVR overhovedet ikke i svaret. OVR kan ikke godkende sagsforløbet og plejefamilier, før værgerådet tilvejebringer nogle vigtige dokumenter:

1: En rapport af to af værgerådets medlemmer, der er i overensstemmelse børnelovens bestemmelser vedrørende alvorligt svigt af børn. Der kunne også være tale om en udskrift af værgerådets protokol.

2: En rapport over et besøg i hjemmet af to af værgerådets medlemmer.

3: Faderens underskrift på en frivillig overdragelse af børnene til OVR/plejehjemmene. Hvis det ikke kunne fremskaffes, måtte værgerådet indkalde en underretsdommer, der sammen med værgerådet kunne beslutte en tvangsfjernelse.

4: Børnene skulle undersøges for TB af en læge, og tilsvarende skulle plejehjemmene undersøges.

Herudover sender OVR en vejledning, der gennemgår en værgerådssag! Desuden videregives oplysninger om plejehjemsafłønning i Viborg og Århus amter.¹² De nødvendige papirer må være tilsendt OVR, for den 13. sept. 1909 accepterer rådet fjernelsen af 4 børn. Karl Viggo er død den 1. juni 1909. Fattigudvalget har bevilget kiste og klæder for 30 kr.

OVR går også med til, at Christiane Dorteia flyttes hen til boelsmand Anders Nielsen, hvorimod Nielsine Christine forbliver hos gårdejer Peder Søgaard i Smige. Men rådet er i tvivl om, hvorvidt det er hensigtsmæssigt at placere Nielsine Christine hos Peder Søgaard, fordi denne i forvejen har to plejebørn. OVR skriver, at det *»efter omstændighederne tillader, at Nielsine anbringes hos gaardmand Peder N. Søgaard, uagtet der i alt er anbragt tvende plejebørn sammesteds (jf. Børnelovens §21); det er dog en uvægerlig betingelse, at barnet får sin egen seng i eller ved plejeforældrenes soverum [forfatterens understregning].«*

OVR godkender altså forslagene vedrørende de fire ældste børns plejefamilier, men præciserer, at der skal føres tilsyn med samtlige plejehjem og udformes kontrakter, der skal sendes til OVR. Tilsynsværgerne skal på OVR's vegne udøve forældremagten over børnene.

OVR savner dog fortsat Højby Kommunes accept af at være forsørgelseskommune og som sådan skal betale trefjededel af udgifterne til de fjernede børns pleje, hospitals-, læge- og medicinudgifter m.m. Sognerådet argumenterer for, at Niels Chr. Pedersen havde modtaget per-

manent og ikke midlertidig fattighjælp, hvilket OVR godkender. Højby kommune accepterer derfor kort tid efter at den skal betale de trefjededel af udgifterne.¹³

Peder Christian Petersen bliver indlagt på Holstebro Sygehus sommeren 1909 på grund af en knæskade. Læge Dethlefsen skriver, at Peder Christian kan udskrives i begyndelsen af november 1909, *»men at han næppe nogensinde ville blive fuldstændig arbejdsdygtig.«* Sognerådet beslutter at spørge Højby Kommune, om de vil have Niels Christian hjemsendt, *»så snart han forlader hospitalet«*. Inden mødet i sognerådet den 11. november har Højby forlangt en omgående hjemsendelse.¹⁴

Opsamling

Denne utrolig sørgelige historie er værgerådets første sag om fjernelse af børn. Set i bakspejlet synes det at være meget sent, at værgeråd og sogneråd handler. Familien Pedersen lever åbenbart meget isoleret, og konkret viden om hjemmets tilstand og børnenes levevilkår får ikke de lokale råd til at reagere, idet værgerådets henvendelse i januar 1906 jo ingen konsekvenser får. Men da den syge Maren Christine føder Karl Viggo, sker der noget. Pastor Chr. Bruun døber Karl Viggo i hjemmet, og efterfølgende beder han på værgerådets vegne om en vugge til spædbarnet. De tre værgerådsmedlemmers besøg i hjemmet, og mostrenes de facto fjernelse af børnene, får politikerne til at handle. Det er meget typisk for de 11 landkommuner, der er inddraget i denne artikel, at de så vidt muligt vælger familiemedlemmer som plejefamilier og sekundært lokale plejefamilier. Først når dette ikke kan lade sig gøre, søges hjælp hos OVR og KfVBR for at finde plejefamilier.

Sagen afspejler også de forholdsvis store omkostninger, som en kommune dengang måtte bære i forbindelse med børnerige fattige familier. I regnskabsåret 1909/10 er der udgifter til familien og børnenes plejehjem for ikke min-

dre end 1029,10 kr. Heraf refunderer Højby Kommune 743,04 kr. Estvad-Rønbjerg Kommune har i 1909/1910 nettodriftsudgifter til fattigvæsenet på 10.331,05 kr. Niels Christians familie koster altså kommunen lidt over 2½ % af denne udgiftspost.¹⁵

Hvorledes fordelte de 1029,10 kr. sig på de største poster? Plejelønningerne udgør 450 kr., sygehusudgifter til Niels Christians ophold på Holstebro Sygehus, 308 kr., konfirmationshjælp til Petrine Christine, 121 kr., lægeudgifter 64 kr. og udgifter til tøj m.m. 40 kr.

Hvordan klarede børnene sig?

Det er desværre ikke muligt at følge børnenes skæbne efter 1917. Derfor kan der kun videregives nogle få oplysninger om perioden fra 1909 og frem til 1917.

Christiane Dorthea bliver 11 år i september 1909. Hun kommer i pleje hos moster Ane Kristine, der er 47 år gammel. Hun er gift med boelsmand Anders Nielsen i Bilstrup. Han er 56 år gammel. Christiane Dorthea får hjælp til læge og tandlæge (42,50 kr.) og medicinudgifter, nogle skolehefter og noget tøj, samt et bidrag til konfirmationen på 50 kr. Anders Nielsen modtager plejeløn til den 1. april 1913. Men i februar 1914 modtager Anders Nielsen 20 kr. til klæder for Christiane Dorthea, der åbenbart forsat bor hos ham i Bilstrup, selv om hun er blevet 14½ år gammel. I efteråret 1916 udbetales 17 kr. for et sygehusophold, samt 2,44 kr. til apoteket og 4 kr. til læge Kæmpegaard.

Nielsine Christine er lige fyldt 5 år i marts 1909. Hun kommer i pleje hos gårdejer Peder Søgaard i Smige ved Silkeborg. Han er 57 år gammel og gift med Nielsine Christines moster, der også hedder Nielsine Christine. Mosteren er 52 år gammel. Sognerådet behandler på et møde den 5. november 1913 et andragende på 5,85 kr fra Peder Søgaard vedr. skolemateriale og bøger til Nielsine Christine. Sognerådet »vil ikke betale regningen, før det

er godkendt, at kontrakten hjemler summen«. Der må ikke have været hjemmel i kontrakten, for protokollen fortæller intet om udbetaling af de omtalte 5,85 kr. Plejefar har selv måttet betale udgiften. Protokollen fortæller ikke om plejeløn efter 1. november 1915.

Marie Kristine på 3½ år kommer i pleje hos boelsmand Anders Henrik Andersen, der bor på Skive Hedemark. Han dør i efteråret 1910, hvorefter hans enke, moster Christiane bliver plejemor samtidig med, at hun flytter til Skive. Fra den 1. november 1913 bliver Anders Nielsen, Bilstrup, plejefar for Marie Kristine. Alvilda på 1½ år kommer i pleje hos Anders Nielsen i Bilstrup.

Det bliver således Anders Nielsen og moster Ane Kristine, der påtager sig hovedparten af plejebyrden for de fire børn. Der var ingen større problemer med plejen og børnenes helbred. Familien modtog plejeløn, men familien påtog sig også ansvaret for børnenes opdragelse og velfærd.

Sundhedskommissionen forkludrede sagen

I denne sag lykkedes det for sundhedskommissionen i Hjerm-Ginding Herred i den grad at komme ud af trit med virkeligheden:

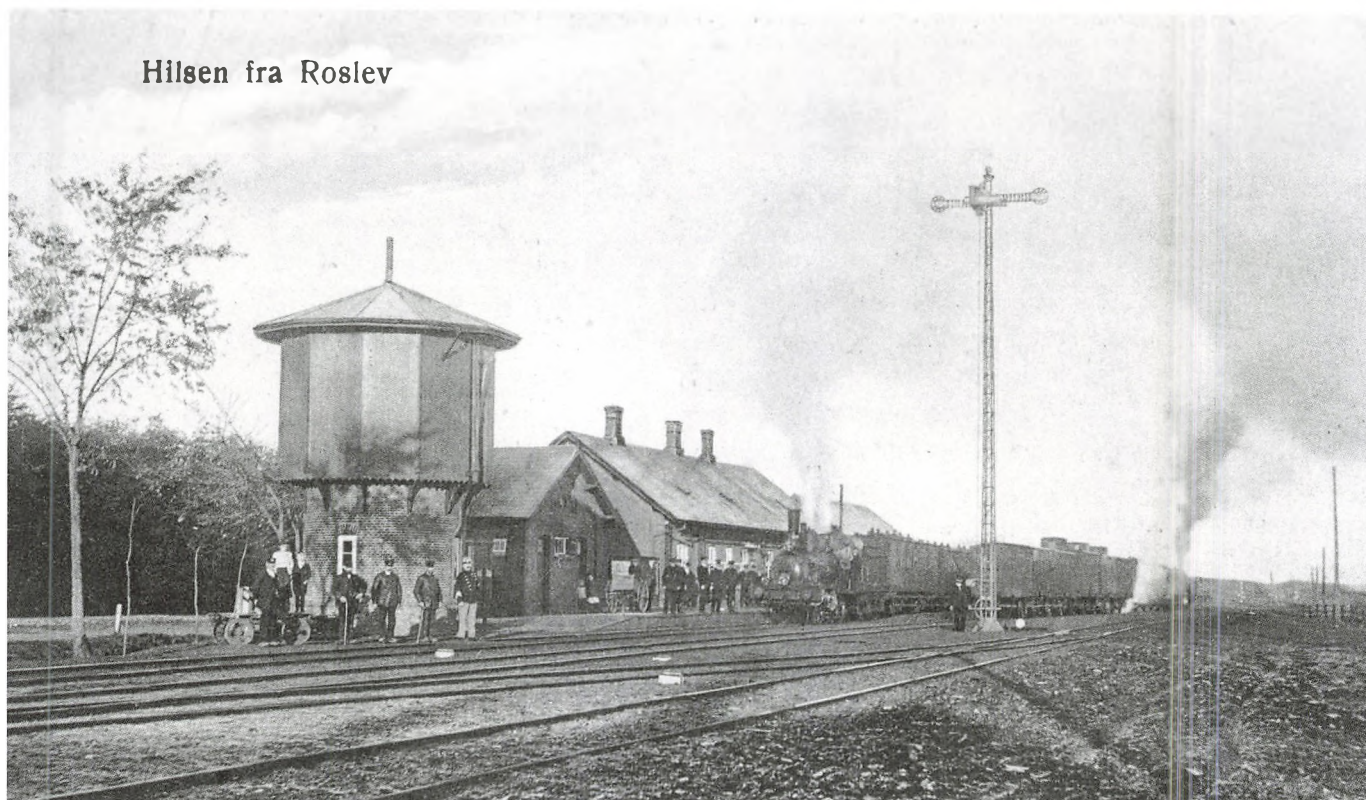
Den 1. marts 1909 sender distriktslæge Schelbeck en skrivelse til omtalte sundhedskommission om, at Maren Christine Pedersen ved Snævringen er tuberkuløs, »og at forholdene i hjemmet er indskrænkede og fattige.« Sundhedskommissionen beslutter på et møde den 8. marts,

»... at der skal finde renselse og desinfektion sted af de lokaler, hvor patienten har haft varige opholdssteder, og at indlæggelse på tuberkulosehospitalet i Holstebro bør finde sted under forudsætning af, at patienten og hendes ægtefælle samtykker heri. Den på grund af sygdom fraværende distriktslæge Schelbeck bemyndiges til at foretage det videre fornødne«.

Udskrift af mødereferatet sendes den 9. marts til værgerådet i Estvad-Rønbjerg. Her fortæller forhandlingsprotokollen intet om henvendelsen fra sundhedskommissionen, men den må have undret værgerådets formand Chr. Bruun, for Maren Christine var jo afgået ved døden den 27. februar og blev begravet den 8. marts. Fire af de fem børn er med sikkerhed blevet afleveret til deres nye plejehjem den 9. marts!

Der ligger en ulykkelig hændelse bag denne tilsyneladende bureaukratiske bommert. Distriktslæge Schelbeck blev alvorligt syg, efter at han i februar måned 1909 havde besøgt Maren Christine i Bers Hedehus. Han fik dog den

1. marts afsendt omtalte skrivelse til sundhedskommissionen, men havde ikke været i stand til at følge op på sagen. Han døde den 13. juli 1909, 65 gammel.¹⁶

Roslev station ca. 1910. To toge passerer hinanden. Yderst til venstre ledvogterfamilien ved dræsinen. Foran vandtårnet står landpostbudene med deres tasker og stokke. DSB personalet står foran stationsbygningen. Foto: Sallingsund Lokalarliv.

Anden fortælling: Syv børn fjernes fra hjemmet

En helt enestående tragisk begivenhed finder sted på Roslev banegård mandag den 28. maj 1909. Klokken er lidt over 9 om morgenen. Syv børn fra samme hjem befinder sig på perronen. De venter på toget kl. 9.16 til Skive. På banegården i Skive skal de skifte til tog mod Viborg.

De fire af børnene er søskende: Jens, 13 år gammel, Julius 12 år, Nielsine 8 år og Peder Olaf Georg 2 år. Husmand og indsiddet i Rybjerg, Niels Peter Andersen Nielsen, er far til de fire børn, men han er ikke til stede på perronen. Det er derimod børnenes storesøster Dorte Marie på 22 år. Hun er mor til de sidste 3 børn: Anders Peter Marinus Henriksen på 5 år, Niels Peter Andreas Nielsen på 3 år og Sofie Amalie Nielsen, som er 7 måneder gammel.

Værgerådet i Roslev-Rybjerg kommune har besluttet, at politibetjent Hansen fra Roslev skal ledsage de syv børn til Viborg. I Viborg-området venter forskellige familier på at modtage børnene i deres hjem. De to ældste børn skal i tjeneste, de yngste i pleje.

Det er måske første gang, børnene skal rejse med tog, i hvert fald så langt bort som til Viborg. Rejsen tog dengang 2 timer og 45 minutter. De tre ældste børn må have vidst, at de skulle væk fra deres hjem, og at de måske ikke ville se deres far, storesøster og hinanden i lang tid. En knugende usikkerhed må have påvirket dem.¹⁷

Nielsine, der er født den 10. september 1901, kom noget sent i skole den 29. november 1908, men bliver »udskrevet til Finderup i maj 1909.«¹⁸ Jens får sine første karakterer

Til højre: Togplan for strækningerne Struer-Langå og Nykøbing-Skive, gældende fra 1. maj 1908 til 30. april 1909.

Togplan.

(Gyldig fra 1. Maj 1908)

Langå—Struer.

Udg.	Langå	6,39	10,00	2,15	6,50	7,05
—	Ulstrup	6,48	10,12	2,27	—	7,15
—	Hjerringbro	6,59	10,33	2,47	—	7,27
—	Tange	—	St.	St.	—	St.
—	Rødkærbro	7,13	11,01	3,13	—	7,45
—	Rindøholm	7,22	11,19	3,31	—	7,55
Ank.	Viborg	7,32	11,39	3,48	7,33	8,05
Udg.	Viborg	7,38	12,02	3,59	7,43	8,14
—	Ravnstrup	7,48	12,16	4,11	—	8,26
—	Sparløk	7,57	12,32	4,24	—	8,38
—	Stoholm	8,05	12,50	4,43	—	8,44
—	Højselev	8,15	1,09	5,00	—	8,55
Ank.	Skive	8,23	1,26	5,16	8,16	9,03
Udg.	Skive	8,33	1,44	5,30	8,23	9,13
—	Rønbjerg	8,47	2,05	5,50	—	9,28
—	Hvidemose	—	St.	St.	—	—
—	Vinderup	9,02	2,34	6,12	—	9,42
—	Hanbjerg	9,09	2,46	6,24	—	9,49
Ank.	Struer	9,21	3,08	6,43	8,59	10,03

Struer—Langå.

Udg.	Struer	5,58	9,22	1,14	6,56	6,50
—	Hanbjerg	6,12	9,39	1,31	6,10	—
—	Vinderup	6,19	9,47	1,39	6,19	7,06
—	Hvidemose	—	St.	St.	—	—
—	Rønbjerg	6,39	10,13	2,07	6,36	—
Ank.	Skive	6,53	10,32	2,26	6,56	7,30
Udg.	Skive	7,03	10,45	2,41	7,01	7,40
—	Højselev	7,13	10,56	2,52	7,13	7,49
—	Stoholm	7,26	11,14	3,11	7,28	8,03
—	Sparløk	7,36	11,31	3,26	7,40	8,12
—	Ravnstrup	7,49	11,46	3,42	7,52	8,24
Ank.	Viborg	8,00	12,01	3,57	8,03	8,34
Udg.	Viborg	8,20	12,15	4,19	8,15	8,44
—	Rindøholm	8,30	12,25	4,34	8,24	—
—	Rødkærbro	8,44	12,44	5,03	8,35	9,08
—	Tange	—	St.	St.	St.	—
—	Hjerringbro	9,03	1,11	5,33	9,00	—
—	Ulstrup	9,16	1,31	5,55	9,01	—
Ank.	Langå	9,26	1,48	6,17	9,09	9,39

Nykøbing—Skive.

Udg.	Nykøbing	4,45	8,04	10,50	5,25
—	Ølunge	5,27	9,45	11,32	6,10
—	Durup	5,41	9,59	11,48	6,27
—	Roslev	5,56	9,16	12,08	6,39
—	Rybjerg	6,12	9,32	12,25	6,54
—	Ryby	6,24	9,44	12,38	7,04
—	Skive Haldeplass	8,42	10,01	12,58	7,19
Ank.	Skive Station	6,47	10,08	1,05	7,38

Skive—Nykøbing.

Udg.	Skive	8,37	2,50	5,45	9,39
—	Skive Haldeplass	8,43	2,54	5,49	9,34
—	Ryby	8,55	3,11	6,12	9,51
—	Rybjerg	9,11	3,33	6,28	9,00
—	Roslev	9,24	3,50	6,45	9,11
—	Durup	9,38	4,07	7,02	9,23
—	Ølunge	9,50	4,25	7,20	9,51
Ank.	Nykøbing	10,25	5,05	8,00	10,10

ved eksamenen i 1. klasse i oktober 1903. Pastor Axel Harald Gemzøe og to lærere er til stede. I skrivning og regning får Jens karakteren g+. I de øvrige fag, sang, regning og religion, får 1. og 2. klasse en samlet karakter: henholdsvis »meget godt«, »godt« og »meget godt«. Jens falder ikke igennem med sine karakterer, hvor mg er den højeste. I de følgende eksaminer klarer Jens sig bedre og bedre: Således får han i oktober 1906, 10½ år gammel, mg- i såvel læsning som skrivning.

Julius klarer sig også hæderligt i skolen. Han starter ganske vist med g i læsning og g- i skrivning til eksamenen i 1. klasse i oktober 1905. Men til eksamenen i 1907 får han mg i læsning og g+ i skrivning. Det er i den bedste halvdel af klassen.¹⁹

Men en ny skole og nye hjem venter i Viborg-området på de 3 børn. De tre søskende kommer ikke i samme skole og ej heller i samme plejehjem.

Hvordan kunne det komme så vidt, at værgerådet måtte fjerne 7 børn fra deres hjem?

Husmand Niels Peter Andersen Nielsen er født i 1862 i Roslev Sogn. Hans far, Anders Nielsen, er husmand i Roslev, gift med Sidsel Mogensen. Niels Peter bliver konfirmeret i april 1876 med meget flotte karakterer: mg+ i kundskaber og ug i opførsel. I 1885 bliver han gift med Maren Knudsen. De tjener til føden på et husmandssted i Roslev Sogn. Senere flytter familien til Ilbjerg, hvor Niels Peter i kirkebøgerne betegnes som indsidder og arbejdsmand.

Maren Knudsen er født i 1863 i Rybjerg Sogn. Hendes far er indsidder Knud Jørgensen og hendes mor er jordermoder, Dorthe Marie Olesen.

Deres førstefødte, Cecilie, kommer til verden den 11. september 1884. Året efter følger Jens Kristian, og den 27. august 1887 fødes Dorthea Marie. Derefter får de mange børn, ligesom mange andre familier dengang. Desværre for familien dør fire af drengene: I 1903 dør Olaf Georg

Nielsen kun 5 år gammel og Anders Peter Nielsen, 12 år gammel. Den 22. januar 1905 dør Anders Peter Nielsen 1 år gammel, og samme år den 10. november nedkommer Maren Knudsen med et dødfødt barn, Anders Peter Nielsen. Det vil sige, at tre brødre får navnet Anders Peter Nielsen, men ingen overlever barndommen.

Tilbage i familien er der i 1906 otte børn. Cecilie, 22 år, Jens Kristian, 21 år, Dorthea Maria, 19 år, Hans Kristian, 13 år, Jens, 10 år, Julius, 9 år, Nielsine, 5 år og Peder Oluf Georg, der er født den 22. november 1906.

Ulykkerne fortsætter, idet Maren Knudsen dør den 19. december 1908. Hun bliver begravet den 27. december.²⁰

Familien Nielsen splittes for alle vinde

Der må have været store problemer i hjemmet allerede før Marens død. Naboer og andre personer i Ilbjerg må have gjort et eller flere af værgerådets medlemmer opmærksom på familien. Den 9. juli 1908 forhandler værgerådet om forholdene i forskellige hjem og overvejer, om værgerådet bør »skride ind over for forholdene i arbejdsmand Niels Peter Andersen Nielsens hjem i Ilbjerg. Værgerådet vedtog enstemmig, at der skulle gives vedkommende en advarsel.«

Marens død må have forværret situationen i hjemmet, for værgerådet indkaldes til møde den 25. januar 1909 med kun et punkt på dagsordenen: »Man forhandlede om forholdene i Niels Peter Andersen Nielsens hjem i Ilbjerg. Værgerådet besluttede enstemmig, at såvel Niels Peter Andersens 4 ukonfirmerede børn, som hans datter Dorthea Marie Nielsens uden for ægteskab fødte 3 ukonfirmerede børn, skulle fjernes fra hjemmet i Ilbjerg.«

På et efterfølgende møde den 16. februar ændrer værgerådet med alle stemmer afgørelsen, således at kun Niels Peters børn skal fjernes. Dorthea Marie har nemlig forud for mødet »bestemt erklæret, at ville gifte sig og derefter med sin mand og sine børn flytte til Sparkær.« Værgerå-

Landbetjent Hansen i Salling-lands Herreder står i bageste række yderst til højre. De øvrige betjente på billedet fungerer i Skive købstad. Foto ca. 1910: Sallingsund Lokalkiv.

det betinger sig dog, at »hun virkelig udfører dette forsæt, om at indgå ægteskab.«

Ægteskabsplanerne går hurtigt i vasken. Og allerede på mødet den 1. april vender værgerådet tilbage til den oprindelige beslutning om, at alle syv ukonfirmerede børn skal fjernes fra hjemmet.

Hastrup, herredsfogeden i Salling, der samtidig er politimester og borgmester i Skive, deltager i mødet, ligeledes fire af værgerådets medlemmer. Det femte medlem af værgerådet, fru dyrlæge Elisabeth Møller, Ilbjerg er sygemeldt.²¹

Landbetjent Hansen fra Roslev påviser store forsømmelser

Udgangspunktet for beslutningen er en rapport fra politibetjent Hansen. Han skjuler på ingen måde sin fordøm-

melse af tilstandene i hjemmet. Også Niels Peters afdøde kone får en hård medfart af betjenten. Rapporten af 13. marts 1909 er ikke refereret i værgerådets protokol, men bliver videresendt til OVR i forbindelse med indstillingen om fjernelsen af de 7 børn.

Ifølge betjenten var moderen usædelig og drikfældig. Faderen var ligeledes drikfældig i høj grad, hvilket en medfølgende lægeattest bekræfter. Hjemmet er tilholdssted for løse personer. Der holdes sviregilder, hvilket faderen selv erkender. I hjemmet bor også en usædelig datter på 22 år med 3 uægte børn. Betjenten beretter videre, at han

»... henvendte sig hos Nielsen for at indhente nogle oplysninger. Forannævnte Nielsen blev antruffen og foreholdt værgerådets beslutning [den 25. januar]. Han erklærede

sig tilfreds med dette, og er villig til at afstå børnene, idet han bemærker, at den behandlingsmåde børnene har været genstand for i hjemmet i høj grad er dårlig, og er blevet dårligere siden moderen døde i vinter. Han erkender, at der i hjemmet har været holdt drikkegilder og andet umoralsk, hvorpå børnene har set og været vidne til alle sammen.

Nielsen bemærker yderligere, at den hos ham værende datter Dorthea, der i hjemmet hos sig har 3 uægte børn, [der alle] kunne trænge til at blive fjernet fra hjemmet og anbragt i plejehjem, da han formene at disse børn lider nød og ikke får den fulde forplejning. Han anmoder om, at børnene snart må blive anbragt i plejehjem.»

Betjent Hansen har også undersøgt sandsynligheden for, at Dorthea Marie bliver gift i den nærmeste fremtid. Herom noterer han:

»Angående værgerådets beslutning med hensyn til Nielsens datter Dorthea Marie tillader jeg mig at bemærke følgende. Af værgerådets skrivelse fremgår, at det er hendes mening at gifte sig i en nær fremtid, og med sin mand flytte til Sparkær. Ved nærmere at se efter i politiefterretningerne, findes den person Dorthea Marie har tænkt at indgå ægteskab med, efterlyst i politiets efterretninger, som alimentant af politimesteren i Hobro.

Personen blev efter dette eftersøgt og antruffen og erkender, at det er ham der menes i politiefterretningerne, da navn, fødested og fødeår passer på ham. [Han] erkender, at han har et barn i Hobro. Han har i de sidste tre år ikke betalt bidrag til dette barn. Ved nærmere at afhøre ham tilstår han, at han er gift, men er i besiddelse af separationsbevilling, som han fremviste.»

Som afslutning bemærker betjenten, at børnene, *»der er tænkt bortsendt, ser nogenlunde velklædt og velnæret ud.»*²²

Sognepræst og værgerådsformand Axel Harald Gemzøe i Roslev-Rybjerg sogne. Han var præst i sognene fra 1899-1928. Foto ca. 1910: Sallingsund Lokalarkiv.

Niels Peter Andersen Nielsen er ikke til stede på mødet den 1. april, og derfor aftales det, at han senere skal underskrive en erklæring, hvor han afgiver forældremagten

over de fire børn. Hvis han ikke underskriver, skal der afholdes et nyt møde, som han vil blive indkaldt til.

Dorthea Marie og hendes kæreste Niels Christian Olsen, der ikke er far til nogen af Dorthea Maries børn, deltagere derimod i mødet. Her indrømmer Dorthea Marie, at hun ikke har udsigt til at blive gift med Niels Christian Olsen. Og derfor gav hun sit samtykke til, at børnene anbringes i plejehjem, og *»frasagde sig ret til selv i nogen måde at gøre forandringer i værgerådets foranstaltninger. Dog fraskriver hun sig ikke for bestandig forældremagten, hvis hun engang kommer til at leve under sådanne forhold, at hun selv på passende måde kunne for-
sørge børnene, og opdrage dem fyldestgørende, efter værgerådets skøn, kan få dem tilbage [forfatterens understregning].«*²³

Værgerådet tager sig god tid

Selv om de syv børn, som omtalt i indledningen, bliver fjernet fra hjemmet den 28. april efter indgåede aftaler med Foreningen til KFVBR's afdeling i Viborg, går der en hel måned før indstillingen til OVR fremsendes. Værgerådet beklager, at henvendelsen kommer, efter at børnene er blevet fjernet, men forholdene i hjemmet krævede absolut hurtige beslutninger. Desuden har det taget tid at få de mange attester og erklæringer frem.

Pastor Smith, formand for KFVBR i Viborg, har været meget behjælpelig med at finde forskellige hjem til børnene, *»i forventning om OVR's godkendelse«* af den foreløbige anbringelse. Det viste sig desværre umuligt at skaffe gode tjenesteplasser til de to ældste børn, Jens og Julius.

I indstillingen af Jens skriver værgerådet, at Jens *»har en lidt vild og trodsig karakter«. Han har rapset og skulket, og derudover købt varer hos købmanden, og uden vedkommendes tilladelse, ladet dem skrive på andres navn.«* Ifølge skolen er hans evner gode. Desværre ligger

der ikke nogle skoleudtalelser i arkiverne, så vi kan ikke efterprøve værgerådets påstand.

Om Julius skriver værgerådet, at han er *»blød og føjelig«*, men er upålidelig og ikke til at stole på. Han har rapset ligesom Jens. Hans evner er ligeledes gode.

Nielsine får gode skudsmål: Hun *»har vistnok en god karakter, og har så vidt vides altid opført sig godt.«* Også hun har gode evner.

Værgerådet er bekendt med, at alle syv børn med undertagelse af den yngste er vaccinerede, men det har ikke været muligt at finde attesterne!

I den medsendte erklæring fra faderen fremgår det, at han tager et væsentligt forbehold. Han accepterer fjernelsen af de fire børn. *»Dog på den måde, at myndigheden over ovennævnte fire børn kan fratages mig, ikke for bestandig, men indtil videre [forfatterens understregning].«*

Erklæringen findes desværre ikke længere blandt bilagene, som fulgte med indstillingen. Citatet stammer fra OVR's interne overvejelser i forbindelse med sagen.

Motiveringen for at fjerne Dorthea Maries tre børn følger ovenstående formulering vedr. faderens fire børn, nemlig grov forsømmelse af børnene. Med hensyn til hjemmets beskaffenhed henvises til beskrivelsen af faderens hjem. Dertil følger værgerådet, at Dorthea Marie har udvist en usædelig adfærd, og bemærker, at de tre børn har to fædre og alle er født udenfor ægteskab. Hun var 16½ år, da det første barn, Anders Peter, blev født.

Overværgerådet er langt fra imponeret

Sekretariatet i OVR behandler sagen på møder den 5. og 9. juni. Ordlyden er ikke til at tage fejl af: *»beslutningen (afslører) ubehjælpssomhed... Det er unægtelig et magert resultat af underdommerens medvirken og optagelse af politirapport.«*

Politikorpsset fotograferet i anledning af borgmester, by- og herredsfoged C.A.J. Hastrups aftræden i 1913. Bagste række fra venstre: Politibetjentene, August Pedersen, H.C. Jørgensen, S. Christensen, Madsen-Østerbye, P. Henriksen og C. Frederiksen. Forreste række fra venstre: Fuldmægtig Kofoed, arrestforvarer P. Markussen, fuldmægtig C. Ramsgaard, C.A.J. Hastrup, politibetjent N.P. Andersen, kriminalbetjent Valdemar Andersen og politibetjent P. Chr. Poulsen. Foto: Sallingsund Lokalkiv.

Efterfølgende skriver sekretariatet, at det ville have sat pris på, at der til OVR var fremsendt »udførligere og mere detaljerede oplysninger om forholdene i hjemmet.« Desuden kunne sagerne vedrørende de to ældste drenges rapserier være bedre oplyst.

Sekretariatet noterer, at moderen er død i december 1908. At hun var usædelig og drikfældig. Faderen er i høj grad drikfældig. Ifølge lægeattest og politirapport. Faderen erkender, at hjemmet er tilholdssted for løse personer, der holdt sviregilder. I hjemmet bor også en usædelig dat-ter på 22 år med 3 børn født udenfor ægteskab, med 2 forskellige fædre.

Dorthea Maries erklæring om afgivelse af forældremagten finder sekretariatet i orden, fordi værgerådet har sikret sig at have det sidste ord. Og værgerådet var bundet af regelsættet, der betød, at en afgivelse af forældremag-

ten var permanent og ikke midlertidig. Derimod vurderer OVR faderens forbehold som klart ulovligt.

Sekretariatet er ikke imponeret over sagsbehandlingen i værgerådet. Den er på endnu flere punkter særdeles mangelfuld. Har værgerådsmedlemmer besøgt hjemmet, før beslutningen bliver truffet, eller er hele sagen - stort set - baseret på betjent Hansens rapport, suppleret med en lægeattest og diverse skoleudtalelser? Sekretariatet savner, at fx to voksne mennesker, uafhængigt af hinanden, skriftligt beretter om familien og behandlingen af børnene.

Selvom sekretariatet anser faderens erklæring for ulovlig og synes, at sagsbehandlingen er ufattelig tynd, konkluderer det alligevel, at OVR må godkende forløbet og acceptere fjernelsen af de syv børn. Sekretariatet forudsætter dog, at faderens erklæring bliver erstattet af en ny - uden

forbehold. I modsat fald skal værgerådet med deltagelse af dommer og borgmester Hastrup gennemtvinge en tvangs-fjernelse, som efterfølgende skal kundgøres for faderen.

OVR forudsætter også, at Nielsines hudsygdom og kirtelsvulster behandles, og at Sofie Amalie bliver vaccineret.²⁴

Hvorfor optræder OVR så forsigtigt og accepterende?

Der er flere hensyn at tage: For det første har dommer og borgmester Hastrup deltaget som myndighedsperson i den lokale afgørelse. Hvis OVR havde sat hårdt imod hårdt og afvist sagsforløbet som ukorrekt og ulovligt, ville organisationen sætte dommeren i en meget, meget prekær situation. Det ønskede man åbenbart ikke.

For det andet er der hensynet til KFBVR's afdeling i Viborg. Denne organisation under ledelse af den i forsorgskredse respekterede pastor Smith havde samarbejdet i næsten to måneder med værgerådet i Roslev-Rybjerg uden at orientere OVR! Hvis OVR underkendte forløbet, ville pastoren og hans forening have tabt ikke så lidt af deres renommé som en ansvarsfuld og pålidelig samarbejdspartner for OVR. I disse sager overdrog OVR forældremagten fra forældrene til KFBVR, der til gengæld garanterede, at foreningen ville drage omsorg for børnenes pleje og velbefindende. Enkelte svipsere skulle ikke ødelægge det gode samarbejde.

Endelig er der hensynet til værgerådet i Roslev-Rybjerg, og måske i særdeleshed til dets formand siden 1905, pastor A. Gemzøe i Roslev. Børneloven havde kun eksisteret i knapt 4 år, og mange kommuner havde vanskeligheder med at tolke ånd og bogstav i børneloven. Derfor valgte OVR i denne periode at fare med lempe og ikke fremture alt for brutalt med bureaukratiske og juridiske procedurer.

Den 15. juni noterer OVR, at alle syv børn har fået et plejehjem. Faderens fire børn blev placeret i følgende hjem: Jens hos bødtermester Lund i Viborg. Julius hos

gårdejer Jens Jensen, Agerskov pr. Bording. Nielsine hos husmand Andreas Rasmussen, Finderup pr. Viborg. Peter Olaf hos gårdejer Visti Andersen, Karup pr. Karup St.

Dorthea Maries 3 børn blev anbragt i to hjem: Anders hos boelsmand Andreas Jensen Kronborg, Kølvrå pr. Bording. Niels og Sofie hos gårdmand Anton Jensen, Nr. Uhre pr. Bording.

Desværre oplyser kilderne intet om de årlige plejeudgifter for de enkelte børn. Men OVR får forsørgelsen af børnene på plads. Niels Peter Andersen Nielsen har da været på fattighjælp i over 5 år. Han har dagligt modtaget 1 pot nymalket mælk, to pund margarine og et 3 punds brød om ugen. Dertil 5000 tørv årligt og ca. 50 kr. om året i kontanter. Derfor kan han ikke hjælpe til med udgifterne til de 4 børns pleje. Det må Roslev-Rybjerg kommune klare.²⁵

Ifølge OVR har Dorthea Marie aldrig modtaget fattighjælp, men hun og hendes børn har åbenbart nydt godt af faderens fattighjælp.

Denne oplysning må OVR have fra værgerådet. Men det er ikke helt korrekt, for den 9. februar 1907 får Niels Peter Andersen Nielsens datter, efter andragende herom, 10 kr. i fattighjælp for vinteren. Men fakta er, at kommunen også må betale for udgifterne til pleje af Dorthea Maries 3 børn.²⁶

De syv børns videre skæbne har det desværre ikke været forfatteren muligt at kaste lys over.

Tredje fortælling: Fire kriminelle brødre

Thøger Thise Sørensen

Der er stor opstandelse på Fur den 12. september 1907. En person har forsøgt at brænde Chr. Jensen Ladegaards kostald af. Næste dag bliver den 14-årige Thøger anholdt. Politibetjent Hansen ledsager ham til arresten i Skive.

Thøger gik ud af Hvirp skole i april 1907. Skolen havde ikke noget at udsætte på ham. Han var til eksamen i 4. klasse den 17. april. Hans præstationer lå omkring middel. Han fik mg+ i læsning, mg i skrivning og genfortælling og g i tavleregning. Året før havde Thøger endda fået ug- i diktat!²⁷

Den 14. september holdes der retsmøde i Skive. Ud over arrestanten Thøger er hans husbond Chr. Jensen Ladegaard, Debel, dennes søn, Jakob, og købmand Hansen, Debel, tilstede. Dommeren oplæser til indledning en rapport, som politibetjent Hansen, Roslev, har skrevet. Heraf fremgår det, at

»... Thøger blev anholdt på Fur i går formiddags kl. 11¼ og indsat i arresten kl. 7½ aften. Det kan ikke undgås, at drengen i nogen tid må blive her i arresten, fordi husbonden ikke vil have ham. Folk på Fur er bange for ham, og fordi forholdene i hans hjem er meget slette, idet det særlig bemærkes, at han er det tredje af børnene i hjemmet, der har gjort sig skyldig i forbrydelse; hans ældste broder har gentagne gange stjålet og er blevet anbragt

HVIRP SKOLE PAA FUR.

Postkort med Hvirp skole som motiv - afsendt den 3. juni 1914. Kortet er produceret i anledning af, at skolen har fået en ny legeplads. Foto: Fur Lokalkiv.

*Rofærgen over Fursund, der var i brug til 1908. Maleri af Hans Smidth fra 1917 baseret på ældre skitser. Regnes for et af malerens hovedværker.
Foto: Fur Lokalkiv.*

på et opdragelseshjem, men har desuagtet på ny stjålet, og er nu den 31. i.f.m., her ved retten idømt straf.

Hans næstældste bror har sammen med den ældste gjort sig skyldig i tyveri, men tiltale er frafaldet mod ham, og han er sat under særligt tilsyn ... begge forældre er dommeren bekendt som stride og påståelige og van-skelige folk, der har et meget dårligt ord på sig.«

Foran dommeren erklærer Thøger sig skyldig i ildspåsæt-telse torsdag den 12. ved 8-tiden om aftenen. Han har i to somre tjent hos gårdejer Christian Jensen Ladegaard i Debel. Af Thøgers forklaring fremgik det, at

»... manden og konen var gode nok ved ham, men den 17-årige søn Jakob var slem til at give ham lussinger. Af og til har han slået igen; men som oftest fik han klø. Men det har dog ikke været andet end lussinger, at han har

givet ham. Om vinteren var han hjemme, og han var ikke ked af at være i sit hjem.

Han havde nu i nogen tid spekuleret og tænkt over, at han var ked af at tjene og af at være ved landbruget, me-dens han derimod havde lyst til søen, og han havde i en 14 dages tid tænkt, at han kunne stikke ild på gården, for derved at få sit ønske opfyldt, og komme af tjenesten.

Da han i torsdags aften, kort før de skulle spise, tilfæl-dig kom igennem bryggerset, så han, at der lå en æske med tændstikker på gruekedlen ... han tog straks æsken og puttede den i bukselommen. Da han imidlertid skulle hen-te kreaturerne hjem, og ikke turde vente dermed, gik han ud efter disse, hentede dem hjem og satte dem på stald.

Han vidste, at den tjæregryde, som de brugte til at tjæ-re garn i, lå øst ude for gården et par alen fra kostald væggen, og han havde beregnet, at den kunne han bruge til at krybe op på. Da han så havde fået kreaturerne ind,

gik han lige derud, trak gryden hen til huset, han vendte den, så bunden kom op ad, krøb op på gryden, strøg en tændstik. Han kunne nå tagskægget; han holdt den brændende tændstik til tagskægget; dette fængede straks ilden i tagskæggets inderside, der begyndte at brænde, men dog kun langsomt. Han lod gryden stå, efter at være kravlet ned af den, og gik lige ind og spiste til aften med de andre på gården.

Mens de spiste ... kom købmand Hansen løbende ind og sagde, at det brændte; de sprang straks alle sammen op, løb ud til det sted, hvor han havde sagt, at det brændte. Manden (husbond) står på jorden, og kunne nå taget, rev med sine hænder ... det brændende tag (ned). De andre og han selv bar vand til. Der blev slået vand på taget og ilden blev helt slukket, efter at der kun var brændt et lille stykke af tagets underkant. Der blev ikke talt om, hvordan ilden var opstået. Han forsikrer, at han ikke en anden gang vil gøre, hvad han har gjort, og at han fortryder det.«

Derpå bliver Jakob forhørt: Det er rigtig nok, det med lussingerne, men det var ikke ret tit, og ofte i spøg. Men Thøger er meget forsømmelig eller uartig. Thøger kommenterer Jacobs udsagn. Han er ikke vred på ham for de lussingers skyld.

Derpå bliver gårdejer Chr. Jensen Ladegaard forhørt: Han erklærer, at det kun drejede sig om en mindre skade til et par kroner. Løsøre er slet ikke beskadiget. Brandforsikringen kommer til at betale, og han forlanger ikke erstatning af Thøger.

Jacob, hans far og købmand Hansen får hver 4 kr. i rejsegodtgørelse for »8 løbende mil«. ²⁸

Thøger anbringes på optagelseshjem

Dommeren beslutter at frafalde sigtelsen mod Thøger, hvis værgerådet på Fur vil sørge for et forsvarligt tilsyn med drengen. Rådet accepterer opgaven, men finder det

uforsvarligt at få ham tilbage til Fur. I stedet vil man sørge for, at Thøger hurtigst muligt kommer ud af arresten. Derfor skal Kfvbr's afdeling i Viborg kontaktes for at få Thøger anbragt i et af foreningens optagelseshjem. ²⁹

Resultatet bliver, at Thøger får et kort ophold på optagelseshjemmet på Lindevej 10 i København. Her opholder han sig til den 13. oktober, hvor han bliver overført til Orø Optagelseshjem, der ledes af forstander Blomberg.

Fra Kfvbr's side var opholdet på Orø tænkt som en kort overgangsperiode, hvorefter Thøger skulle i tjeneste hos en af foreningens mange plejefamilier. Men forstander Blomberg er ikke enig. Han indsender via Kristelig Forening for Vildfarne Børns Redning en indberetning den 8. januar 1908 til OVR, hvori han meddeler, at Thøger har problemer med sin opførsel:

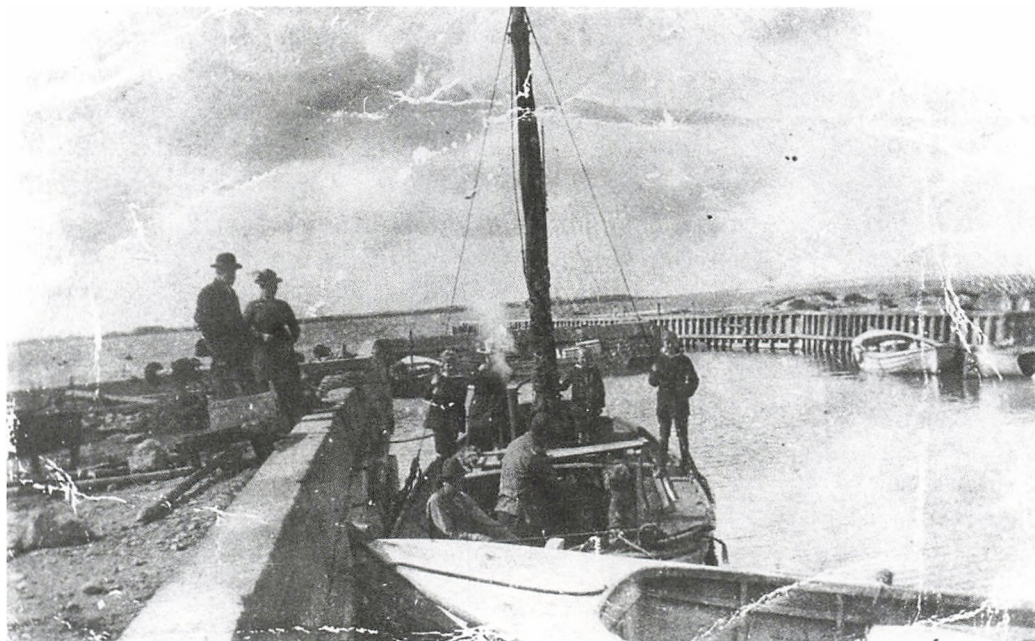
»Fra de mindre drenge har der ofte været klage over, at han var brutal mod dem. Og selv har jeg haft lejlighed til at se det en gang, hvorfor han fik en revselse. Overfor medhjælperen har han ligeledes været mindre lydlig. Han har flere gange begået mindre tyverier på hjemmet, af værktøj og lignende dele. Og hver gang benægtet at være gerningsmand, indtil beviserne lå foran ham. Han er meget hidsig (af) temperament og har kun ringe lyst til at arbejde. Af den grund mener jeg, han ikke bør anbringes i leje eller tjeneste, men derimod (placeres) på en anstalt. Jeg tror et ophold et sådant sted, vil være gavnlig virkning på ham.«

Resultatet bliver, at Thøger forbliver på Orø Optagelseshjem til den 14. juni 1908, hvor han skal i pleje hos gård ejer Poul Andersen, Gunnerup pr. Hurup. ³⁰

Hvorledes tackler Fur værgeråd sagen?

Værgerådet orienteres om Orø-forstanderens vurdering af Thøger. Rådet er enig med ham og foreslår OVR på

Gammel Havn på Fur. Båden med masten er en kvase, der blev brugt til opkøb og transport af fisk, der skulle sejles til fiskeeksportøren i Nykøbing. Morten Sørensen ejede en sådan kvase. Foto fra 1922: Fur Lokalkiv.

mødet den 10. februar 1908, at Thøger skal sendes til en opdragelsesanstalt. Men den beslutning underkendes af OVR, da to af værgerådets medlemmer havde været fraværende. OVR forlanger også udskrifter af protokollen og en del flere papirer. OVR gør tillige opmærksom på, at værgerådet skal indhente forældrenes accept af at afgive forældremagten til OVR.

På mødet den 28. februar i Fur værgeråd er alle medlemmer tilstede, undtagen den nye præst Anders F. Nyborg. Her konfirmeres beslutningen om placeringen på et optagelseshjem. Og en ny indstilling på de officielle papirer sendes til OVR. I indstillingen gøres opmærksom på, at familien Sørensen ikke modtager understøttelse af kommunen. Men familien er så fattig med tre mindreårige børn, at der ikke kan pålægges dem betaling for Thøgers ophold på optagelseshjemmet.

Hvad angår drengens karakter og opførsel, svarer kommunen: »Drengen er vel bekendt som hidsig, brutal og af

trodsig karakter.« Angående hans opførsel henvises til forstander Blombergs udtalelse af 8. januar 1908. Hans evner vurderes til at være »normale«.³¹

Værgerådet vedlægger en rapport af 9. april fra betjent Hansen, Roslev, og et brev fra sognepræst Nyborg. Betjenten lægger ikke skjul på sine egne holdninger og synspunkter og får støtte af sognefogeden og interessant nok også af Thøgers storesøster. Betjenten skriver:

»Begge forældre er meget rå, grove og uforskammet i deres optræden overfor enhver de kommer i berøring med. De er begge ligegyldige med opdragelse ..faderen styrker børnene i deres onde handlinger, de bedriver. Og det gælder alle børnene, også storebror Søren.« Betjenten bemærker, »at Thøger i skolen har været en flink dreng, men udenfor skolen, rå og brutal, overfor de andre børn.«

Sognefoged Anders Andersen fortæller betjenten, at begge forældre styrker deres børn i det, de finder på at lave af

ondskab, og at de begge jævnligt har mishandlet deres børn, særlig Søren og Thøger.

Thøgers 18-årige storesøster Ingeborg Josefine, der er i tjeneste på Roslev kro, oplyser til betjenten, »at Thøger undertiden i hjemmet har været genstand for mishandling af faderen, der er af meget hidsig natur. Hun oplyser ligeledes, at faderen undertiden, når han er kommet hjem efter at have sejlet i 8 eller 14 dage, har fortalt historier til moderen, og at dette ikke var passende for drengene, desuagtet de var i stuerne og hørte på faderens fortællinger.« Præsten tilføjer kun lidt nyt om Thøgers hjem:

»...personlig har jeg grumme lidt kendskab til omspurgte familie, idet jeg kun i 1½ år har været præst på Fur. Kun en gang har jeg været i hjemmet, som i det ydre for øvrigt så net og pænt ud. Men det er mig bekendt, at blandt befolkningen her, er det en almindelig mening, at Morten Sørensens hjem var et meget dårligt hjem, og børnene fik en særdeles mangelfuld opdragelse, hvorfor også flere af dem tidligt kom på afveje og blev straffede. Jeg har det indtryk, at forældrene og børnene havde den sørgelige stilling her på Fur, at [de] var mod alle og alle mod dem.«³²

Men sagen går i hårdknode, da rådet henvender sig til Thøgers forældre. Den 5. marts sender Morten Sørensen og hustru et brev, hvor de blankt afviser at underskrive det tilsendte skema. Familien er i begyndelsen af december måned 1907 flyttet til Aggersund, hvorfra brevet er sendt til Fur værgeråd. Præstens ord om »dem« mod »os«, står mejslet i brevet:

»Ærede værgeråd

Det ærede Fur værgeråd har i forvejen gjort os nok ... [ingen] familie [er] blevet behandlet som os. Derfor tog

vi den beslutning at forlade 'vores fødeland' ... ikke et menneske har talt så meget som et ord til os om vores søn Thøger, siden den dag hans 'Hellige Husbond' sendte ham fra Fur. Vi anede ikke, at hans 18-årige søn havde lov at banke ham, det han ville. Så havde vi søgt at hindre det ... nu kan vi tænke, at han skal have nogle af landets forstandere til fader, og forbrydere til søskende til den dag han fylder 18 år... Men som forældre har vi det håb, at gennem alle prøvelser og fristelser, så ligger der dog på bunden af hans barnesjæl et frø, som vil spire, og det er kærligheden til hans forældre og hans 8 søskende, og dette vil engang drage ham tilbage.«³³

Hvad foretager værgerådet i Aggersund sig?

Fur værgeråd behandler sagen om Thøger uden hensyn til, at familien er fraflyttet øen i løbet af vinteren 1908. Det er OVR, der griber ind, og forlanger, at det er Aggersund værgeråd, der må overtage sagen.

Aggersund værgeråd indkalder den 3. april og den 7. maj Morten og Ane Sørensen til møde om afgivelse af forældreretten. Begge gange udebliver forældrene, dog undskylder Morten Sørensen sig til det andet møde med »helbredsgrunde«. Værgerådet beder betjenten i Fjerritslev om at udspørge naboerne til familien Sørensen og børnenes lærer. Betjentens rapport er fra den 7. april. Vurderingen af familien Sørensen er meget positiv:

»Naboerne kender naturligvis ikke ret meget til familien, der kun har boet kort tid i Aggersund og ellers holder sig for sig selv. Men familien er fredsommelige og gode naboer. Børnene er der ikke noget at sige på. De er høflige og pæne børn, der giver indtryk af, at de ikke forsømmes af forældrene, som i øvrigt anses af naboerne som 'respektable folk'.«

I 1908 blev rofærgen afløst af en moderne motorfærg, der fik navnet »Sleipner«. Ved roret står Morten Thise, der var færgefører til 1913. Her er færgen fotograferet på fastlandssiden. I baggrunden ses postvognen til Roslev og skorstenen til teglværket ved Branden. Foto: Fur Lokalkiv.

Lærer Bertelsen i Aggersund har intet at udsætte på familiens tre børn i skolen. Der er intet, der tyder på, at de bliver forsømt hjemme.³⁴

Morten Sørensen og hustru fortsætter deres kamp mod værgerådet på Fur. De forlanger i et brev, der er skrevet den dag, familien ikke kunne mødes med værgerådet i Aggersund »af helbredsgrunde«, at få udleveret den aftalte løn på 50 kroner for sommeren 1907, som gårdejer Christen Jensen har lovet Thøger. Aftaleperioden var jo næsten udløbet, da ildspåsættelsen skete. I brevet hedder det bl.a.: »Borgmesteren her [sognerådsformanden i Aggersund kommune] har givet os det råd, at bede dem [Fur værgeråd], om at skaffe os lønnen.« Ægteparret hævder, at da de ikke har afskrevet forældreretten, er de i deres gode ret til at modtage drengens løn!

Formanden for værgerådet er helt uenig: »De kender Chr. Jensen ligeså godt som værgerådet kender ham, og

da de selv af og til finder dem på Fur, synes jeg, at det mest rimelige var, at De personligt ordnede den sag med Chr. Jensen. Værgerådet har, så vidt jeg kan se, ingen ting ved den sag at gøre.«

OVR mister tålmodigheden med Thøgers forældre

Da hverken Fur eller Aggersund værgeråd kunne få forældrene til at afgive forældremagten, skærer OVR igennem. Ifølge børnelovens §11 kan OVR fratage forældreretten midlertidigt fra forældrene. Det bliver Kfvbr, der får overdraget retten på OVR's vegne. Meningen er, at Thøger skal flyttes til et plejehjem.

Det er ikke med Fur værgeråds gode vilje, at Thøger sendes i familiepleje/tjenestesteds. Værgerådet fastholder deres enighed med forstander Blomberg på Orø Optagelseshjem i, at Thøger er egnet til ophold på en opdragelsesanstalt, og netop ikke et plejehjem. Men Kfvbr vil ikke

rette sig efter forstander Blombergs anvisninger, men har tværtimod allieret sig med forstander Christensen på optagelseshjemmet Lindevej 10 i København. Christensen skriver i marts eller april 1908 til OVR om Thøger:

»Når jeg uopfordret fremkommer med denne udtalelse, er det fordi jeg anser det for ønskeligt, om drengen, der i sommer fylder 15 år, kunne blive konfirmeret til efteråret. Det er min overbevisning, at han godt kan gå i privatpleje på landet, og at han let vil kunne gøre nytte for sit ophold. I betragtning af konfirmationsforberedelserne tillader jeg mig ærbødigst at indstille, at drengen snarest anbringes i privatpleje. Thøger har opholdt sig på optagelseshjemmet to gange. Fra den 25. september til den 16. oktober 1907 og nogle uger i forrige måned. Han har begge gange vist god opførsel og været absolut ærlig. Han kan til tider være lidt rapmundet, men tager gerne imod irettesættelser og vejledning. Han er doven, men kan dog godt bestille noget, stor og kraftig, som han er. Hans evner og kundskaber er ganske normale, og hans helbred godt.«³⁵

OVR foretrækker den kristelige forenings løsning, der støttes kraftigt af forstander Christensens uopfordrede anbefalinger. Thøger beholder sin plads hos gårdejer Poul Andersen til 1. november 1908. Herefter får han plads hos boelsmand Niels Jørgensen, Jerslev mark.³⁶

Thøger optræder atter som pyroman

Thøger kommer altså i tjeneste hos Niels Jørgensen. Men han vil gerne i løbet af foråret 1909 til søs. Men inden da, i november eller december måned 1908, stikker han ild på naboens gård. Motivet til pyromanbranden kunne minde om hans motiv til ildspåsættelsen på Fur året før, formuleret i retssalen i Skive.

Denne gang slipper Thøger ikke for fængslet. Han bli-

ver idømt en straf på 18 måneders forbedringshus. Såvel drengen som den af ham beskikkede forsvarer, sagfører Gyntelberg i Vejle, har erklæret sig tilfreds med dommen, der derefter vil blive fuldbyrdet.

Familien må også have været tilfreds med dommen, for hermed undgik Thøger at komme på opdragelsesanstalt og fik sin velfortjente straf. Desværre fortæller de for forfatteren tilgængelige kilder ikke noget om Thøgers liv efter fængselsopholdet.

Thøgers storebrødre: Søren Christian og Martinus Vilhelm

Betjent Hansen, Roslev, omtaler familien Sørensen meget negativt, og i forbindelse med Thøgers arrestation, nævner han, at de to storebrødre har været sigtet af politiet for tyveri.

Værgerådets allerførste sag på mødet den 3. oktober 1905 handler netop om Søren Christian. Der står ikke noget om anledningen til at beskæftige sig med drengen. Han er lige fyldt 16 år, så der er nok tale om et tyveri, hvor politimesteren har rådet værgerådet til at sende drengen på en opdragelsesanstalt. Værgerådet bestemmer, at Søren Christian skal sendes til Bøgildgård Opdragelsesanstalt. Næstformanden, sognefoged Christen Jeppesen og en mand, der skal lejes, skal ledsage drengen til anstalten. Desværre er der ikke plads på Bøgildgård eller alternativet Landerupgård, så værgerådet beslutter at spørge OVR om hjælp.

På et nyt møde 10. oktober konstaterer man, at administrationen i OVR slet ikke er på plads, så her er der ingen hjælp af hente. Derfor vil man søge hjælp hos KFVBR i Viborg, hvor de i forvejen kender formanden, pastor Smith.

Pastoren har forbindelser i Hamborg, der kan være med til at skaffe Søren Christian en hyre på et skib på langfart. Det bliver nu en anden forbindelse, der giver pote. Via en

sømandsmissionær i Odense lykkedes det at få en aftale med købmand Clausen i Hamborg om en hyre. Købmanden forlanger 150 kr. for omkostningerne vedrørende drengens rejse, ophold og udrustning. Planen kan straks realiseres. Det accepterer værgerådet på Fur den 17. november 1905. Men der er dog et udestående problem, faderen vil ikke frivilligt afgive forældremagten.

Tilsyneladende sker der ikke noget nyt før den 8. maj 1906. Den dag beslutter værgerådet, at sigtelsen mod de to brødre, Søren Christian, næsten 17 år gammel, og hans lillebror Martinus Vilhelm på 14 år, for tyveri skal frafaldes, mod at de anbringes på en opdragelsesanstalt. Værgerådet har allerede været i forbindelse med Himmelbjerggården og vil informere forældrene om, hvad det agter at gøre. På et møde 14 dage efter vælger rådet at spørge OVR om, hvordan man skal forholde sig i denne sag.

By- og herredskontoret i Skive vil gerne have drengene ud af arresten og pålægger derfor værgerådet at få drengene anbragt. På værgerådsmødet den 25. juni vedtages det, at Søren Christian skal placeres på en anstalt. Til Martinus Vilhelm skal der skaffes en hyre til søs. OVR accepterer løsningen inden værgerådets næste møde den 21. august.³⁷

Lillebror Hjalmar Gudmund sigtes for tyveri

Familien Sørensen flytter tilbage til Fur inden 1911. Hjalmar Gudmund Sørensen er født den 15. oktober 1900. Som næsten 15-årig bliver han den 18. juni 1915 sigtet for tyveri. Fur værgeråd påtager sig på et møde den 25. juni at tage drengen under forvaring. I den anledning går det samlede værgeråd hen til Hjalmar Gudmunds hjem, men forældrene fortæller, at de ikke aner, hvor Hjalmar Gudmund befinder sig. Dog har han oplyst, »at han i Ålborg havde fået hyre med en motorskonnert fra Thisted«. Værgerådet henvender sig derefter til OVR, som svarer kort og

kontant: Få om nødvendigt hjælp af politiet til at pågribe ham. Atter henviser OVR til børnelovens §11, der giver mulighed for midlertidig anbringelse uden forældrenes accept. En del tryksager vedlægges svaret. Det vil sige, at 10 år efter børnelovens ikrafttræden må OVR fortsat hjælpe de kommunale værgeråd med de basale formalia!

På næste møde den 13. juli må rådet erkende, at det ikke aner, hvor Hjalmar Gudmund befinder sig. Da rådet ikke ved egen hjælp kan få fat i drengen, beder man politiet om at indfange ham og anbringe ham på et optagelseshjem ejet af KFVBR i Viborg. Formanden påtager sig at kontakte foreningen med henblik på en ledig plads. I henvendelsen til foreningen nævner formanden, at Hjalmar Gudmund omtales positivt af tre lærere og en præst på Fur: »Han (var) gennemgående ... en flink dreng, der var let at have med at gøre.«³⁸

Den 6. august bliver Hjalmar Gudmund af politiet overdraget til forstander V. Clausen på institutionen Seden Enggård ved Odense Å. Forstanderen skriver i en rapport den 15. september, at Hjalmar Gudmund »... har opført sig jævnt godt her, men han har ikke vist sig særlig pålidelig eller (stabil). Han er hidsig og skrigende. Jeg mener ikke, det kan nytte foreløbig at sende ham ud i nogen plads, særlig da han ikke selv er klar over, hvad han har lyst til.«³⁹ Karakteristikken ligner meget den, som storebror Thøger fik af forstander Blomberg på Orø.

Men vil ægteparret Sørensen fortsat nægte at afgive forældremagten? OVR har indskærpet værgerådet, at i givet fald må rådet indkalde en dommer fra herredskontoret i Skive og på et beslutningsdygtigt møde fratage Morten og Ane forældreretten.⁴⁰

Den 13. oktober sender værgerådets formand K. Abildstrup, lærer på Debel skole, en forespørgsel til by- og herredskontoret i Skive, på grundlag af OVR's krav. Formanden inviterer til et møde på det nyetablerede »Fur Afholds- og Gæstehjem«.

Den 21. oktober deltager herredsfoged Lemming i værgerådsmødet på »Fur Afholds- og Gæstehjem«. Hjalmar Gudmunds forældre er også inviteret til mødet, men kun Ane Sørensen møder frem. Hun erklærede her, »at hun og hendes mand ikke ville give afkald på forældremagten over drengen til Overværgerådet, idet de begge mente, at drengen hellere måtte straffes.« Altså afsone sin dom i et fængsel!

Herefter forlader Ane for en kort bemærkning mødet. Værgerådet bemærker, at flere af Sørensens børn har været under værgerådets forsorg. Efterfølgende fastholder rådet og herredsfogeden, at man agter at følge OVR's anvisninger og under alle omstændigheder fratage Morten og Ane Sørensen forældremagten over Hjalmar Gudmund.

Ane bliver atter hentet ind til mødet. Hun protesterer over rådets afgørelse. Derpå forklarer hun rådet om familien og dens økonomiske forhold. Begge forældre er 58 år gamle, og der er ikke længere hjemmeboende børn. Hjalmar Gudmund er den yngste af ni søskende. »Manden ernærer sig som skipper og fiskehandler, og ejer en lille

kvase. De bor til leje for en (årlig) leje af 90 kr. De lider ingen nød, men tjener kun lige til det nødvendige.«

Rådet beslutter at påligne Morten Sørensen et bidrag på 1 kr. (4 kr. streget ud) om ugen til drengens ophold på Seden Enggaard indtil drengens fødselsdag den 15. oktober. Det endte med en regning på 10 kr. Staten gik ind og betalte for ophold på anstalter, når barnet var over 15 år.⁴¹

Den 12. november godkender OVR, at Hjalmar Gudmund midlertidig er anbragt på Seden Enggård, hvor forstander Clausen på OVR's vegne har forældremagten over drengen.⁴²

En kort opsamling - familien Sørensens skæbne

Tre af Morten og Ane Sørensens sønner bliver altså sendt på optagelseshjem eller opdragelsesanstalt. Martinus Valdemar slap for opholdet, da han fik hyre på et skib. Det må have været forfærdeligt for drengenes forældre at opleve, at fire af drengene kom i politiets varetægt på grund af tyverier og pyromanbrande. Alle fire har tilsyneladen-

Færgetroen på Fur blev i 1908 opkøbt af et aktieselskab, der omdannede stedet til et gæstehjem, »Fur Afholds- og Gæstehjem«. Fotografiet er taget mellem 1908 og 1917. Foto: Fur Lokalkiv.

de fungerer udmærket i skolen, og det er først, da de kommer i 14-års alderen, at problemerne begynder at tårne sig op. Det er oplagt, at familiens sammenhold er vigtigt for forældrene, så vigtigt, at de under ingen omstændigheder vil afgive forældremagten over børnene. Så må børnene hellere tage deres velfortjente straf og afsone en dom i fængslet. Så kunne de lære det!

Morten Sørensen skriver, som det tidligere er fremgået, i et brev til Fur værgeråd den 5. marts 1908: »*Som forældre har vi det håb, at gennem alle prøvelser og fristelser, så ligger der dog på bunden af hans [Thøgers] barnesjæl et frø, som vil spire, og det er kærligheden til hans forældre og hans 8 søskende, og dette vil engang drage ham tilbage.*«⁴³

Forældrenes årelange kamp mod værgerådet på Fur afspejler i det mindre perspektiv den langt større konflikt mellem familien på den ene side og store dele af Furs befolkning på den anden side.

Ane dør allerede den 1. august 1922 i en alder af 62 år. Familien bor på det tidspunkt på Sønderhede, hvor Ane er vokset op som datter af husmand Christian Mortensen og Maren Pedersdatter. Morten dør den 18. maj 1931, 73 år gammel, på Fur Alderdomshjem.

Afslutning

De to første fortællinger har flere fællestræk: Familierne er meget fattige og modtager en del fattighjælp - moderen dør og familien går herefter i total opløsning - der er mange mindreårige børn - alkoholmisbrug spiller en vigtig rolle for familiernes deroute - ingen af de to familiers mindreårige børn bliver anbragt på optagelseshjem eller opdragelsesanstalter

Der er én væsentlig forskel i handlingsforløbet. Den nærmeste familie tager hånd om de 5 mindreårige børn i Estvad. Tre af børnenes mostre deler indbyrdes børnene mellem sig. Værgerådet vælger pragmatisk at bakke op

om den løsning, og OVR accepterer. Alt tyder på, at familieløsningen blev en succes.

I Ilbjerg træder familien ikke til, og værgerådet må vælge den næstbedste løsning, en anbringelse af de syv børn i seks forskellige private hjem.

De to hændelsesforløb afspejler prioriteringerne i de 11 landkommuner i nuværende Skive Kommune. Man vil næsten for enhver pris undgå anbringelse på optagelseshjem og opdragelsesanstalter.

Familien på Fur er helt anderledes ressourcestærk og modsætter sig på det kraftigste at afgive forældremagten til de fire af drengene. Drengene kommer i værgerådets søgelys på grund af kriminelle handlinger i 14- og 15-års alderen. Værgerådet indkalder herredsfogeden for at få forældremagten overgivet til OVR og sender de tre af børnene på optagelseshjem eller opdragelsesanstalt. Den fjerde dreng slipper med at blive sendt ud at sejle.

Denne fortælling er atypisk for de 11 landkommuner i nuværende Skive Kommune. I alle andre tilfælde med kriminelle unge i perioden 1905-15, vælger forældrene, hvis det forlanges, at afgive forældremagten, og værgerådene følger ikke altid politiets råd om at placere den unge på en anstalt. Men familien Sørensens indædte had til de lokale autoriteter i skikkelse af værgeråd og sogneråd, og til de nationale autoriteter i skikkelse af OVR og diverse forstandere for optagelseshjem og opdragelsesanstalter, betød, at deres drenge, efter deres mening, burde tage konsekvensen af deres handlinger og udstå den tilmålte fængselsstraf.

Noter

1. Skivebogen 2014. Værgeråd i Skive købstad.
2. De 11 kommuner er: Estvad-Rønbjerg, Roslev-Rybjerg, Fur, Håsum-Ramsing, Jebjerg-Lyby, Brøndum-Hvidbjerg, Nautrup-Sæby-Vile, Thise, Oddense-Otting, Krejbjerg og Grinderslev-Grønning.
3. Roslev-Rybjerg. Protokol for værgerådet. 1905. Møde den 12. oktober 1911.

4. Nautrup-Sæby-Vile. Protokol for værgerådet. S. 27. Møde den 3. november 1914.
5. Karakterskalaen: ug-, ug+, mg-, mg-, g+, g-, g-, tg+, tg-, mdl....
6. Født den 17. marts 1890, så Maren Christine har sandsynligvis ikke været gravid ved brylluppet.
7. Det var egentlig værgerådets opgave at undersøge hjem, når børnenes røgt og pleje var i fare. Herefter kunne værgerådet følge op med forslag/beslutninger eventuelt i samarbejde med fattigudvalget eller sognerådet. Det nyudnævnte værgeråd består ellers af nogle nøglepersoner i kommunen. Formand er præsten Chr. Bruun, næstformand sognefoged i Rønbjerg, Jens Primdahl, menige medlemmer, sognerådsformand Rasmus Christensen, lærer Niels Jensen, Estvad Nordre Skole, og gårdejer Peter Frederiksen.
8. Protokol over fattigvæsenet. 1901-1917/18. Forhandlingsprotokol for Estvad-Rønbjerg sogneråd 1896-1911.
9. Estvad Søndre Skole. Autoriseret Skole- og Eksamensprotokol. 1886-1937.
10. Protokol for værgerådet. Estvad-Rønbjerg.
11. Forhandlingsprotokol for Estvad-Rønbjerg kommune 1896-1911.
12. OVR brev af 7. april 1909. Sognerådets vedtagne plejehjemsaftaler svarer stort set til taksterne for Viborg amt: Under 2 år, 120 kr. årlig, 2-7 år, 100 kr. årlig, 7-11 år, 85 kr. årlig, 11-14 år, 70 kr. årlig - jvf. mødet den 5. april 1909. Omtalte breve fra OVR befinder sig i et indlæg mrk. »Niels Chr. Pedersens familie. 1909«.
13. Brev af 13.9.1909 fra OVR til værgerådet i Estvad-Rønbjerg. §21 i Børneloven: »I reglen må børn kun anbringes i familier, hvor begge ægtefæller lever, hvor ingen af disse er over 60 år, ...Flere end 2 børn må i reglen ikke samtidigt være anbragte i samme familie, medmindre de alle er søskende...«
14. Forhandlingsprotokol for sognerådet, møderne den 14. oktober og 11. november 1909.
15. Regnskab over Estvad-Rønbjerg sognekommune. Indtægter og udgifter fra 1. april 1909 til 31. marts 1910. Regnskab over Estvad-Rønbjerg sognekommune. Indtægter og udgifter fra 1. april 1909 til 31. marts 1910. Skive kommunes arkiv. Udgifter til fattigvæsenet, herunder refusioner til fremmede kommuner: 11.634,60 kr. udgifter til fattiggården 705,65 kr., indtægter for refusioner fra fremmede kommuner 2091,20 kr. Samlede driftsudgifter for fattigvæsenet: 10.331,05 kr.
16. Udskrifterne fra sundhedskommissionens protokol befinder sig i et læg på Skive Kommunes arkiv. Mrk. »Niels Chr. Pedersens børn 1909.« J. Aldal: Holstebro's historie gennem tiderne. 1274-1939. s. 479-480, omtale af Ferdinand Julius Vilhelm Schelbeck født Andersen.
17. Roslev-Rybjerg. Protokol for værgerådet. 1905-.
18. Autoriseret skole- og eksamensprotokol. Rybjerg skole.
19. Autoriseret skole- og eksamensprotokol. Rybjerg skole -19a. Rybjerg kirkebøger 1856-73, 1874-91, 1892-1908. Roslev kirkebøger 1848-77, 1878-1891. Folketælling 1906 Ilbjerg - Rybjerg.
20. Folketællinger for Roslev og Rybjerg sogne: 1860, 1870, 1880,

- 1890, 1901 og 1906. Kirkebøger for Roslev sogn: 1848-1877, 1878-1891, 1892-1907. Rybjerg sogn: 1856-1873, 1874-1891 og 1892-1908.
21. Roslev-Rybjerg. Forhandlingsprotokol for værgerådet. 1905-.
22. OVR 340 - 1909.
23. Roslev-Rybjerg. Forhandlingsprotokol værgerådet. 1905-.
24. OVR 340 - 1909.
25. OVR 340 - 1909 og OVR 341 - 1909.
26. Roslev-Rybjerg. Sognerådets forhandlingsprotokol 1898-1914.
27. Hvirp skole-dagbog. 1897-1907.
28. OVR 427 - 1907.
29. Værgerådsprotokol: Kopi af henvendelsen fra by- og herredskontoret i Skive af 14.9. 1907, møde i værgerådet 17.9. 1907.
30. OVR 427 - 1907.
31. Værgerådsprotokol møderne den 10. februar og 28. februar 1908.
32. OVR 427 - 1907.
33. Sønnen Otto Daniel Sørensen meldes ud af Hvirp skole den 29. november 1907. Hvirp skole-dagbog. 1897-1907. OVR 427 - 1907.
34. OVR 427 - 1907.
35. OVR 427 - 1907.
36. OVR 427 - 1907.
37. Værgerådsprotokollen - møderne den 3.10. 1905 (3 dage efter Børnelovens ikrafttræden), 10.10. 1905, 17.10. 1905, & 5. 1906, 22.5. 1906, 25.6. 1906 og 21.8. 1906.
38. Værgerådsprotokollen - møderne 25.6. 1915 og 13.7. 1915. Kopibog værgerådet.
39. Kopibog værgerådet.
40. Kopibog værgerådet.
41. Værgerådets møde den 21. oktober 1915.
42. Kopibog værgerådet. Brev af 12.11. 1915 fra OVR.
43. Se note 32.

Kilder og litteratur

Kilder:

Landsnævnet for Børne- og Ungdomsforsorg. Hovedafdelingen:

Journaler 1909. 195-200 Estvad-Rønbjerg. 1. fortælling 200.

Journaler 1909. 339-365 Roslev-Jebjerg. 2. fortælling 340-341.

Journaler 1907. 412-428 Fur. 3. fortælling 427.

Register til protokol for anbragte børn. Løbenummer 1.

Brevregistre. Løbenummer 1. 1906-1908.

Journal indhold. Løbenummer 1-8. 1905-13.

Skive Kommunes arkiv:

1. fortælling Estvad-Rønbjerg:

Forhandlingsprotokol for Estvad-Rønbjerg værgeråd. (1905-1935).

Sognerådets forhandlingsprotokoller. 1897-1913 og

Læg. Husmand Niels Chr. Pedersens børn. 1909.

Hovedbog for fattigunderstøttelse. Personregister. (1918-).

Protokol for fattigvæsenet. 1901-1917/18.

Regnskab over Estvad-Rønbjerg sognekommunes indtægter og udgifter fra 1. april 1909 til 31. marts 1910.

Sognerådets forhandlings- og valgprotokol 1896-1911.
Valg- og forhandlingsprotokol. 1911-1921.
Autoriseret skole- og eksamensprotokol for Estvad Søndre Skole (1886-1937).

2. fortælling Roslev-Rybjerg:

Forhandlingsprotokol for værgerådet for Roslev-Rybjerg. 1905-1969
Autoriseret skole- og eksamensprotokol. Rybjerg skole.
Sognerådets forhandlingsprotokol 1898-1914.

3. fortælling Fur:

Protokol for børneværnet Fuur. (1905-1969).
Copibog for ud- og indgaaende skrivelser til Fuur værgeråd. (1908-1941).

Fur landkommune. Forhandlingsprotokol for Sogneråd. 1905-1920.

Regnskabsprotokol for fattigvæsenet. 1888-1909.

Hvirp skole. Dagbog 1897-1907.

Øvrige kommuner:

Forhandlingsprotokol for Børneværnsudvalget i Oddense-Otting. (1905-1952).

Protokol for værgerådet Grinderslev-Grønning.

Protokol for værgerådet i Krejbjerg. (1912-1929).

Protokol for værgerådet i Thise. (1905-1933).

Værgerådet Jebjerg-Lyby. (1905-1949).

Værgerådets forhandlingsprotokol. Haasum-Ramsing. (1905-1932).

Værgerådsprotokol. Brøndum-Hvidbjerg. (1911-1960).

Værgerådsprotokol. Nautrup-Søby-Vile. (1905-1969).

Folketællinger og kirkebøger:

Estvad-Rønbjerg:

Kirkebøger: Estvad kirkebøger: 1905-1915. Højby: 1844-1866. Sevel kirkebøger: 1863-92, 1892-1902, 1902-.

Folketællinger: Højby: 1860, 1870, 1880. Sevel sogn. 1860, 1870, 1880, 1890, 1901. Skive Landsogn: 1901, 1906 og 1911.

Roslev-Rybjerg:

Kirkebøger: Roslev: 1848-1877, 1878-1891, 1892-1907. Rybjerg: 1856-73, 1874-1891, 1892-1908.

Folketællinger: 1860, 1870, 1880, 1890, 1901, 1906.

Fur:

Kirkebøger: 1844-1864, 1864-1879, 1911-1922, 1922-1931.

Folketællinger: 1860, 1870, 1880, 1890, 1901, 1906, 1911.

Litteratur:

J. Aldal: Holstebroes historie gennem tiderne. 1274-1939. 1939.

Dansk Velfærdshistorie. Bd. 2. 1898-1933. 2011.

Inger M. Bryderup: Børnelove og socialpædagogik gennem 100 år. Århus 2005.

Niels Mortensen: Resenlund - fra sanatorium til kulturcenter 1905-2005. Skive 2005.

Aksel Petersen: Det offentlige børnetilsyn efter lovene. 1905. (Børneloven s. 159-174 i 50 paragraffer).

Helge Stavnsbjerg: Værgeråd i Skive købstad. Skivebogen 2014. s. 58-79.

Forfatterportræt

Helge Stavnsbjerg født 1940 på Riget. Folkeskolelærer og cand.pæd. i historie og samfundsfag. Tidligere studielektor på Skive Seminarium og ekstern lektor på DLH, Skive afd. Forfatter til flere skolebøger i fagene historie og orientering. Har desuden skrevet lokalhistoriske artikler bl.a. om arbejderbevægelsen i Skive.

Historisk Samfund for Skive og Omegn 2015-16

Af Poul Tolstrup, formand for Samfundet

Formandsberetning

»Skivebogen«, der er udkommet gennem mere end 100 år, rummer mange saglige og gode artikler om vores egn. For at lette historieforskningens vilkår har vi gjort et forsøg på at gennemføre en digitalisering af »Skivebogen«, så søgning i lokalhistoriske beskrivelser kan anvendes lettere i landshistoriske artikler. Vi har mere end 15.000 sider lokalhistorie, udgivet siden 1909. Nævnes kan Jeppe Aakjærs mange artikler om egnens retshistorie, skrevet på grundlag af arkivstudier i Viborg og København.

Vi har ligesom andre lokalarkiver i Danmark fået et tilbud fra Det Kgl. Bibliotek om økonomisk hjælp til digitalisering af de nyeste årgange, men helt utilstrækkeligt for en lille forenings muligheder. Derfor har vi desværre måttet opgive projektet.

Vor redaktør Rud Kjems har for bestyrelsen fremlagt en liste over artikler til næste års udgave af »Skivebogen«. Han har kontakt til forfatterne om både manuskript og illustrationer. Vi modtager gerne yderligere tilsagn fra andre.

Man kan stadig købe ældre årgange af »Skivebogen« på arkivet, som det fremgår af kolofonen her i bogen. Seneste artikelloversigt findes i Skivebogen 2009.

Generalforsamling i »Det røde Klubhus«

Vi holder igen i år generalforsamling i byens smukke klubhus på Havnevej onsdag den 23. november kl. 19.30. Da er »Skivebogen 2016« færdigtrykt, så de fremmødte kan afhente deres eksemplar af bogen ved den lejlighed.

Dagsordenen vil omfatte beretning fra formand og kas-

serer. Der er valg af bestyrelsesmedlemmer og revisorer, regnskabsaflæggelse og eventuelt. Vi synger Jeppe Aakjærs »Historiens sang«, og flere forfattere til artikler i den nye »Skivebog 2016« vil introducere deres artikler.

Valg til bestyrelse

Bodil Hansen, Jens Eskildsen, Ivan Thørgaard og Poul Tolstrup ønsker at udtræde af bestyrelsen.

Vi foreslår genvalg til Per Mouritsen og til Henning Nielsen, Resen, som revisor. Til nyvalg foreslår vi museumsinspektør Anne Birgitte Jessen, Skive, journalist Henning Just, Thise, og arkæolog Garry Keyes, Ørslev-kloster. Endelig foreslår vi nyvalg af Hans Bruunsgård, Hem, som revisor.

Regnskab

Bestyrelsen ved kasserer Per Mouritsen indstiller regnskabet til godkendelse. Regnskabet viser et indestående i bank på 87.296 kr., og har et beskedent underskud på 679 kr. Status pr. 31.7.2016 anfører ud over nævnte bankbeholdning ejendomsværdien af Bostrup Tinghøj 77.300 kr. Der er solgt gamle Skivebøger for 1800 kr., og egnens slægtsforskningsforening har købt 70 årbøger som gaver til deres medlemmer.

Årets udgivelser med lokalhistorisk indhold

Askgaard, Helle og Dorthe Smedegaard: *Vildfuglene* (2016). En interessant dobbeltbiografi om ægteparret Emilie Demant (1873-1958) og Gudmund Hatt (1884-1960). Maleren Emilie Demant Hatt blev født og voksede

op i Selde, nærmere bestemt i byens købmandsgård. Herom handler bogens første kapitel. Gudmund Hatt var en kendt geograf og arkæolog, der blev frosset ud af det gode selskab på grund af »tilsyneladende tyskervenlige« ytringer under besættelsen.

Bodil Hansen: *Fra Han Herred til Fjends Herred og Ørslev Kloster - en tidsrejse i 1900-tallet nord og syd for Limfjorden* (2016). Den, der har kendt andre egne, forstår med friske og nye øjne at skildre folkelivet et fremmed sted. Sådan er det med forfatteren Bodil Hansen, der i denne bog med lune og fine skildringer af dagliglivet i Fjends fortæller om det folkelige fællesskab og erhvervslivets udvikling i tiden fra 1964-2000. Husmandsbrug nedlægges, landbrug omlægges og ny bæredygtig industri vokser frem i Fjends. Bogen fortjener i høj grad vore læsers opmærksomhed.

Thomsen, Asbjørn Romvig: *Sociale relationer i en brydningstid. Faddere og forældre i et dansk landbosamfund 1750-1830* (2015). Videnskabeligt arbejde, hvor forfatteren har undersøgt, hvordan landbobefolkningen reagerede på de forandringer, fremkaldt af landboreformer og befolkningstilvækst, som i årene omkring 1800 prægede Danmark. Undersøgelsen er interessant for Skivebogens

læsere, da den baserer sig på forholdene i tre Sallingsog-
ne: Junget, Thorum og Selde.

Thomsen, Turi, Knud Erik Jakobsen, Ingelise Mikkelsen og Poul Emil Toft Kristensen (red): *Østergaard 500 år - fra forfald til bevaring* (2016). Bogen er udgivet i anledning af 500-året for opførelsen af middelalderborgen Østergaard i Åsted. Den smukke, velillustrerede bog beskriver i en række artikler Østergaards historie og gør rede for det store restaureringsarbejde, der de seneste årtier har været udført. Bogen kan købes på Sundsøre Lokalarkiv (kejn@muserum.org).

Utoft; Jens (red.): *Elforsyning på Skiveegnen - elektrisk energi til Skive, Fjends og Ginding Herreder 1892-2016* (2016). Bogens artikler bygger primært på udklip af lokale aviser, materiale fra egnens lokalarkiver og et stort billedmateriale. Den fortæller, hvordan de små, simple elværker efterhånden afløstes af større og større anlæg. Flere lokale pionerer omtales - bl.a. elinstallatør Siliam Bjerre, som især var virksom i starten af 1900-tallet. Fra nyere tid berettes om vindmøllernes indtog i slutningen af 1980'erne samt de fusioner af elværker, som har fundet sted.

Indhold

Rud Kjems	
Præsteindberetninger fra Skiveegnen	
Oldsagskommissionens undersøgelse af 1808.....	5
Anders Villadsen	
En gårdmands storhed og fald	
Var gårdmanden skyld i aftægtskonens mystiske død?	25
Karl V. Riisgaard	
Glimt fra min sagførertid i Salling	41
Casper Sørensen	
Kælder og brandtomt fra ældre jernalder	57
Rud Kjems	
Aakjær og Samfundet	66
Helge Stavnsbjerg	
Landkommuner udfordres af børneloven af 1905	71
Poul Tolstrup	
Historisk Samfund for Skive og Omegn 2015-16.....	100

ISBN 978-87-87346-26-9

KR.99,95

SKIVEBOGEN 2016

9 788787 346269

VG.6540
21-12-16